MASTER NEGATIVE NO. 91-80407-3

MICROFILMED 1991

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
"Foundations of Western Civilization Preservation Project"

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States -- Title 17, United States Code -- concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material...

Columbia University Library reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:

TISSOT, SAMUEL A. D.

TITLE:

ONANISMUS

PLACE:

UTRECHT

DATE:

1775

Master Negative #

91-80407-3

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

```
BKS/SAVE  Books       FUL/BIB   NYCG91-B100982        Acquisitions     NYCG-PT
Record 1 of 0 - SAVE record
+
  ID:NYCG91-B100982   RTYP:a    ST:s    FRN:      MS:       EL:        AD:12-06-91
  CC:9668  BLT:am     DCF:?    CSC:?    MOD:      SNR:      ATC:       UD:12-06-91
  CP:nyu     L:dut    INT:?    GPC:?    BIO:?     FIC:?     CON:???
  PC:r     PD:1991/1775        REP:?    CPI:?     FSI:?     ILC:????  MEI:?   II:?
  MMD:      OR:    POL:     DM:     RR:           COL:      EML:      GEN:   BSE:
  040      NNC‡cNNC
  100 10   Tissot, Samuel Auguste David,‡d1728-1797.
  245 10   Onanismus; of, Verhandeling over de ziekten, oorspronglyk uit de zelfb
        esmetting‡h[microform].‡cna den 6den druk vertaald uit het Fransch van d
        en Heere Tyssot.
  260 0    Utrecht,‡bGisbert. Timon van Paddenburg,‡c1775.
  300      231 p.
  LDG      ORIG
  QD       12-06-91
```

Restrictions on Use:

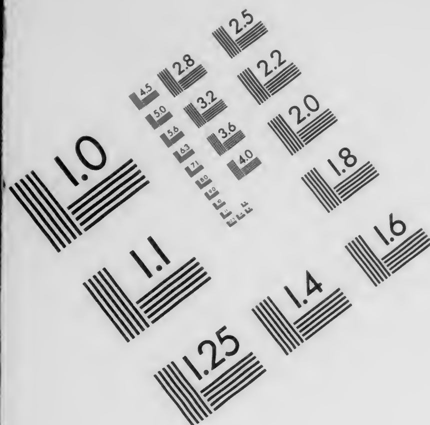
TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 11x

IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB

DATE FILMED: 1-10-92 INITIALS ER

FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

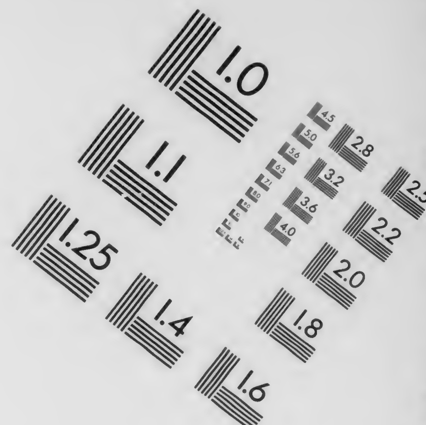

AIIM

Association for Information and Image Management

1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910

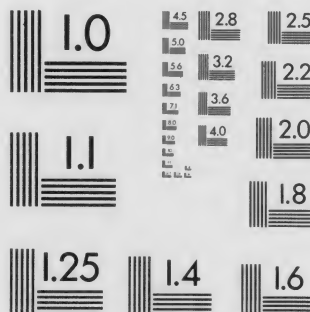
301/587-8202

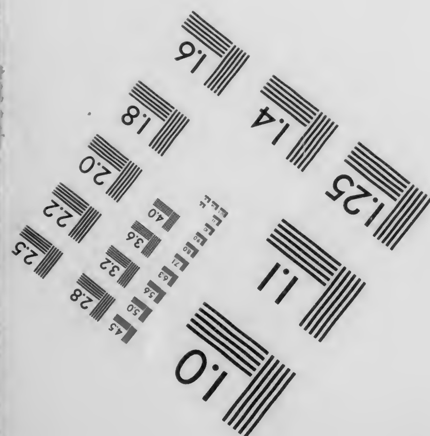

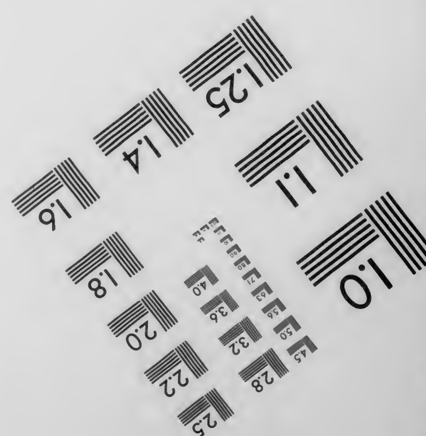
Centimeter

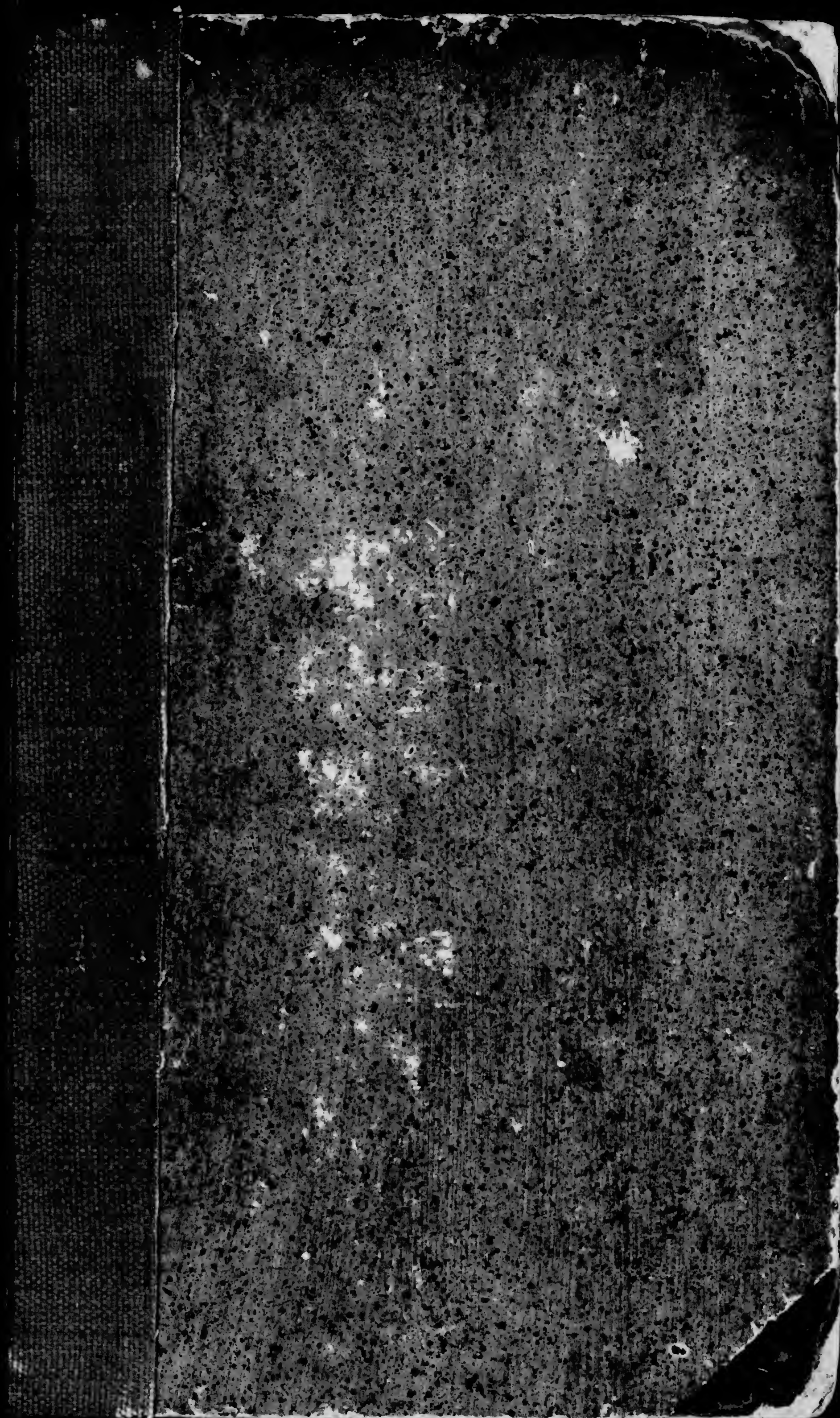
Inches

MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

Columbia University
in the City of New York

LIBRARY

1764
T52

ONANISMUS
OF
VERHANDELING
OVER DE
ZIEKTEN,
OORSPRONGLYK
UIT DE
ZELFBESMETTING.

Na den zesden druk vertaald uit het Fransch

Van den Heere TYSSOT.

Extinctum propriis vivere criminibus. GALL.

TWEEDE DRUK,

Vermeerderd met eenige Aanmerkingen

DOOR

P. M. NIELEN,

Genees- Heel- en Vroedmeester.

Te UTRECHT,

By GISBERT. TIMON VAN PADDENBURG,

Boekverkooper, 1775.

OPDRACHT

AAN ALLE

DIE VOOR DE OPVOEDING

DER

J.EUGD ZORGEN.

De edele Godsdienſt boeſemt haare minnaaren altijd liefde in voor 't Vaderland, en deze overtreffen hun, die, ſchoon niet geſtierd door den godsdienſt, evenwel de naam van liefhebberen des vaderlands niet kan geweigerd worden, voornaamentlijk daar in, dat hunne beſchouwingen, zo niet hunne pogingen, veel algemener en zuiverder zijn; zulk een vriend van godsdienst en van zijn evenmensch is een opmerkzaam onderzoeker van de deugden en de gebreken zijner medeburgeren, hy onderzoekt de middelen door de voortreffelijkste zedekundige Schryveren gegeven tegens de gebreken, welkers naaste oorzaak hy heeft tragten te ontdekken; de verſcheide oorzaaken van onderſcheiden gebreken tracht hy in

* 2 ha-

176.4
T.52

393004

haren zamenhang te kennen, op dat niets zijn beschouwend oog ontglippe, en wil hy gelukkig slagen in zijne voorschriften tegens een algemeen en tevens diep ingeworteld kwaad, hy tracht de by-oorzaaken wegtenemen, die de genezing vruchteloos maaken.

Deze aanmerking zal my eenigzins bevrijden van de moeite om breedvoerig op uwe vragen te antwoorden, die gy, aan wien deze verhandeling is toegewijd, op het zien van den tytel en opdracht maaken zoud; wat bewoog u deze verhandeling van den Heere TYSSOT den Nederlanderen bekend te maaken? — waarom zulk eene stoffe aan ons in 't bijzonder opgedragen? oordeel zelve uit het volgende: liefhebbers van den godsdienst betreuren met reden het diep verval in de zeden onzer natie; de geneeskundige verwonderen zich over de algemeenheid der verzwakking, die van kind tot kind voortgeplant, ons meerder doet verschillen van onze voorouderen, als de hedendaagsche Italianen van de weleer dappere Romeinen; men tracht derzelver oorzaaken uittevinden, welke verscheiden zijn, en waar onder mijns bedunkens geene der minste is die zonde, welke in dit werkje geschetst word;

word; dit wilde ik aan uwe eige overdenking ter nadere beproeving overgeven; wy volgen dus ook den algemeenen smaak van onzen tijd, zich bezig te houden met het vertaalen van werken, welkers inhoud reeds door andere schriften overvloedig bekend is; 'er is evenwel een aanmerkelijk onderscheid, want de eenige onder ons bekende schrijver is de Engelsche over de Onania, 't welke de Heer TYSSOT ook gebruikt heeft; dog dewijl dit met een ander oogmerk geschreven is, dan ik bedoele, en in een stijl den kieschen Nederlanderen niet bevallende, en dat hetzelve daarenboven in de handen van zeer weinigen is; hoe nodig was het derhalve te bezorgen dat dit werkje in ieders handen kwam, wil men mijne veronderstelling, straks te betoogen, voor een oogenblik overneemen, namelijk dat schriften van dien aart in deze daagen noodwendig moeten geleezen worden van hun, die waaken over de Zeeden der Jeugd.

Dit bewoog my dit geschrift mijne landgenooten aantebieden in een Nederlandsch gewaad, en wilde tot meerder nut 'er eene Opdracht, die tevens tot Voorreden dienen kan, 'er bijvoegen; de Heer TYSSOT heeft de zonde van zelfsbe-

 vlek-

vlekking, geneeskundig, ſchoon ſchilderagtig, beſchreven ten opzicht van de gevolgen; de Engelſche ſchrijver heeft 'er 't Zedekundige tusſchen gevlogten: zo nadrukkelijk heeft hy 't afſchuwelijke van deze misdaad gemaald, dat alle die bezeffenis van de volmaaktheden Gods hebben, 'er door getroffen worden — gy zult zeggen wat ontbreekt 'er nog als deze twee werken vereenigd worden? Eene overreding dat deze zonden onder ons vry algemeen zijn. Men wil niet eens ſpreeken, veel min leezen van deze zonden, oordeelende dat dit een middel zoude zijn, om dezelve onder ons bekend te doen worden; men vind zich in deze gedachten geſterkt, wanneer men OSTERVALD's en andere zedekundige' ſchriften doorſnuffelende, niets ontdekt van deze misdaad; heb ik nu betoogd dat deze ziel en lichaam verwoestende zonden onder de Nederlandſche jeugd veelvuldig gepleegd werd, dan zal ik alle, die tedere zorgen hebben voor de jeugd, reeds genoeg aangeſpoord hebben om 't werkje te doorbladeren; een ieder zal dan begeerig zijn na behoedmiddelen, en overleezende de afgrijzelijke verwoestingen, die dit kwaad maaken op lichaam en geest, overvloedige beweegreedenen hebben om zorgvuldig te waaken tegens deze zon-

zonde: welaan laat ik deze veronderſtelling trachten te bewijzen!

De Engelſche ſchrijver en de Heer TYSSOT geven ons eene lijst van gevallen, die voldoende bewijzen, dat dit kwaad onder hunne landgenooten heerſchte, en ik ben verzekerd dat de onze niet min talrijk zijn zoude, indien de Geneesheeren deze by den anderen wilden verzaamelen; niemand eiſche van my, dat ik door zulke proeven bewijzen zoude, dat de Nederlandſche jeugd ook in deze buitenſpoorigheden vervalt; ik zoude wel de eene en andere proeve des noods kunnen geven, maar hoe ongaarne en hoe ſpaarzaam dan nog zouden de geneeskundigen hunne aanmerkelijkſte gevallen mededeelen, daar de lyders de diepſte geheimhouding van hen eiſchen en ook dan zommige onder u nog twijfelen aan de echtheid dier proeven: ik zal my beroepen op uwe eige ondervinding, bezorgers van 't beloovende geſlacht! herinner uw, die jeugdige daagen, wanneer de jongelingſchap weeldrig bloeide, wanneer die tedere blos door zondige driften nog niet geſchud of bezoeteld wierd, hebt gy doe niet ondervonden dat de openbaare ſchoolen, leerſchoolen voor de eerste drif-

driften, ja zelfs voor deze vuile zonden, geweest zijn? zullen veele uwer zich met my niet kunnen herinneren, hoe men onkundig van de verwoestende gevolgen dezer zonde, schaamteloos andere door zondigende beweegingen tragtede aantezetten tot deze bevlekking: laaten vry zorgvuldige ouders alle hunne pogingen aanwenden om alle wellustige beginsels te onderdrukken, nauwelijks zijn zy 't oog hunner ouderen onttrokken om in bijzondere schoolen geoeffend te worden, of zy worden door vrijere verkering al ras onderweezen in geheimen, die de driften, nog nauwelijks ontwonden, doen stijgen tot een onnatuurlijken trap, en niet gestierd door reeden, al ras de volkomen heerschappy over hen bekomen; veele zullen moeten getuigen, dat deze schoolen oeffeningscholen voor de jeugd van beide sexe in deze verderffelijke gewoonte mogen genoemd worden: opzienders der schoolen, tracht doch eene geheime verstandhouding met deze of gene uwer leerlingen te verkrijgen en dan zult gy ondervinden of mijn bewijs grondig zy dan niet.

Maar ik gaa verder in mijn betoog en ik twyfel niet, of een oplettend lezer zal deze aanmerking

king by zich zelven maaken; 't ontbreekt zo zeer aan geen bewyzen, dat deze misdaad onder onze jeugd heerscht, dan wel by veele aan genoegzaame kundigheden van den aart dier schandelijke gewoonte: zy, die in de verborgendheden dezer ongerechtigheid ingeweid zijn, of door opmerking kundigheden in dit samenstel verkregen hebben, behoeven geen ander bewijs dan dit; veilt men onbeschaamd de werktuigen, die de wellust streelen kunnen, werktuigen uitgevonden door haar, die beloften van kuisheid gedaan hebbende, haare lusten op allerlei wijze trachten te voldoen, 'er moeten dan ook koopers zijn, die derzelver gebruik kennen. Maar ik zal meer trachten te betoogen; deze zonde moet noodzakelijk by ons algemeener zijn dan by andere volkeren; letten wy maar op onze geaartheid vergeleken met het algemeen bederf in de zeden van alle andere natien: welcer heerschte 't Onanismus onder de Engelschen, waarom men van hun de eerste en uitvoerigste verhandeling heeft, maar sedert deze met de Italianen en Franschen schaamteloos en straffeloos de kragten van hunne jeugd aan verleidende Delilaas opgeofferd hebben, is deze misdaad onder hen onbekender geworden, maar heeft onder de meer ingetogene

 Hol-

Holianderen rampzalige verwoestingen moeten aanrichten; peinst met my voor eenige oogenblikken op dit onderwerp en gy zult hier van ras overtuigd zijn. Hoe aanmerkelijk zijn de zenuwquaalen binnen eene halve eeuw onder ons vermeerd! hoe algemeen zijn dezelve thans! hoe zwaar zijn derzelver toevallen! hoe zeer verzwakken de Nederlanders! Ik zal dit niet uitvoerig betoogen, ik wijze u tot de verhandeling van den schranderen BIKKER agter WHYT over de zenuwziektens gesteld, moet niet deze algemeene ziekte onder ons haar oorzaak hebben? gaarne sta ik toe dat 'er veele andere zijn door den Heer BIKKER opgegeven, maar zal die aangenaame Vertoogschryver wel ontkennen, dat onder de oorzaaken ook die vuile zonde van zelfsbevlekking moet gesteld worden? —— Welaan doorzoekt met my veele huisgezinnen en 'er zal weinig meer overblyven tot uwe overtuiging.

Veele jongelingen in den bloei hunner jaaren, niet ontbloot van middelen, vinden evenwel geene neiging tot de huwelijkse-verbintenis, zy leeven meer afgescheiden van de wereld, schoon men uit hunne wijze van denken niet kan opmaa-

maaken, dat dit eene neiging is uit hun temperament vloeijende, integendeel hebben zy smaak van de wereld; beschouw deze in gezelschappen waar wegens de vrije zaamenleving onder beide sexe de vreugde heerscht, hoe bedeest, hoe agterhoudend, hoe droefgeestig zijn zy dikwils; ik wil niet dat men van hun Saletjonkers maake, maar gaan wy na wat de oorzaak van deze zonderlinge ingetogendheid zy, let maar op hun bleek gelaat, quaade borst en andere kenmerken van dien aart: en bepaalde 't zig nog maar alleen by deze. —— Maar helaas! wat heerscht 'er veel al in de huisgezinnen der aanzienlyken! welk eene koelheid in veele, in welke 't eerste liefdevuur, nog nauwelijks ontstooken, al ras gedoofd is, ja zelfs de zugt tot de sexe doed veranderen in onnatuurlijke onverschilligheid, men kwijnt heimelijk, men schuwt den anderen. en de liefdelooze zamenleeving der jong-gehuwde brengt meenigwerf ziel en huisgezin verdervende gevolgen voort; is de een gezond en lustig terwijl de ander kwijnt, 'er komt dan dikwerf eene gemeenzaamheid met anderen tot dodelijk verdriet van den ander: kont gy dit alles wel afleiden uit de verbasterde zeeden van de Europische beschaafdheid? zal 't wel die gewoonte

te zijn, die thans aan de huwelijks-verbintenis de meeſte vrijheid verleent? alſchoon zulke laage en alle zedelijkheid verwoeſtende begrippen ook onder ons inſluipen, is 'er egter wel eenige waarſchijnlijkheid, dat die gevolgen uit deze gewoonte vloeijen by hun, die 't hoofdſche leeven ſchuwende meer ingetogen leven? dit raadſel laat zig gevoeglijk dus ontknoopen, een van beide de echtgenooten is wars van den huwelijks plicht, en dus koel dewijl 't aan de kragten ontbreekt, die de dierlijke geeſten moeten opwekken; nauwelijks word dit gemerkt of 'er komt wederzijdſche verwydering, vervolgens geduurige twist, en eindelijk meent deze dat men onſchuldig de tedere Huwelijksbelofte mag overtreeden, of geheel verbreeken: zo ver ſtrekken zig die gevolgen niet altoos uit, dewijl de verzwakking niet altijd tot die maat koomt; de vreede heerscht evenwel zelden in die huisgezinnen, waarin een van beide verzwakt is, men zugt om een nageſlagt, waar in men zig zelven herleven ziet; dit is dikwils de hoop, de verwagtig van beide familien, maar de wensch blijft niet zelden onvervuld, of de hoop tot een levendige vrugt word gedurig verijdeld, of, word zy ſomtijds vervuld, 't zijn kinderen die wegens hunnen zwakken oorſprong nauweſijks die jaaren bereiken, die hoope kunnen geven dat het geſlacht uit hun zal gebout worden; zo geraaken de oudſte, de aanzienlijkſte Nederlandſche geſlachten in vergetelheid, terwijl de ongehuuwde reeds op de helft van hunne jaaren grijs zijn, en in den zoomer van hun leven de toevallen van den ouderdom ondervinden; — dit zijn de treurige gevolgen van eene verfoeilijke misdaad; dus ſtraft de Goddelijke rechtvaardigheid, zo overeenſtemmende werkende in 't wereldbeſtier, eene misdaad in 't heimelijk gepleegd; eene ſtraffe die de aangenaamſte zamenleeving een bron van allerley verwarring en verdriet doet worden; ik zal dit niet uitbreiden, dewijl de Engelſche Schryver dit uitvoerig behandeld heeft, ik zal liever overgaan tot de middelen die aanleiding gegeven hebben dat deze zonde onder ons meer algemeen geworden is; deze ontdekt en weggenoomen zijnde, zijn de bronnen geſtopt waar uit deze onheilen voortvloeijen: en hier in is 't dat uwe zorge, Opzienders der jeugd! 't meeſte vermag om de tedere gemoederen te bewaren en door behoedmiddelen te beveiligen. Laat ik uw aanleiding tot nadere overdenking geven.

Eene

Eene der algemeene oorzaken, die in den godsdienst zo veel invloed heeft, is de ſmaak van de tegenswoordige eeuw om de aanzienlijke jeugd niet veel gelegendheid tot een grondig onderzoek van de beginſelen van den geopenbaarden godsdienst te geven. Men prijst hun niets als bevallig aan in 't godsdienſtige, of 't moet in een losſen en bloemrijken ſtijl geſchreven zijn, ja het moeten vooral maar algemeene ontwerpen van zedekunde zijn; die haar meeſten invloed hebben om iemand tot een nuttig lid der ſamenleving te maaken; ontwerpen ongetwyfeld nuttig, maar niet genoegzaam. —— Ontwerpen veel al ſchadelijk, om dat zy de grondwaarheden van den godsdienst, die eene nauwere zedekunde veronderſtellen, heimelijk ondermijnen. Geeft men de jeugd deze Schriften in handen, men boeſemt hun tevens vooroordeelen tegens den godsdienst in, die noodwendig invloed op hunnen geest moeten hebben, dewijl zy nog ongewapend zijn om deze ſtompe pijlen aftekeeren, en uit de verkeering met anderen beſpeuren zy, dat een jongeling voor geeſtiger gehouden word, die zijn pijlkoker met zulke ſchigten gevult heeft, dan een die dezelve tragt aftewenden. Ja zo ver is deze eeuw verbaſterd, dat men de Nederlandſche

ſche jeugd, veel al geſchikt om eenen godsdienst zo plechtig beveſtigd te beſchermen, overgeeft aan opzienderen, die geen ander godsdienst-ſtelſel dan 't moderne Socinianismus kennen, wat moet hier uit geboren worden? immers veele moeten meineedige worden; ten minſten moet 't algemeen gevolg zijn, dat de ſterkſte breidel voor de driften der jeugd door zulke handelwijzen van hunne halzen geligt word, en zy in 't byzonder tot deze zonden 't eerſte vervallen moeten: redeneert maar voor een ogenblik uit zulke aangenomen godsdienſtige beginſelen: zy hebben eene levenswijze, die de dierlijke geeſten opwekt eer de kragten des lighaams evenreedig zijn aan derzelver uitwerking in die jeugdige jaaren, en de ingeboeſemde zedenkunde weigert hun zig volkomen aan de voldoening van die aangezette driften overtegeven, want de voorzigtige zorgen voor 't lighaam en de beſchaafdheid boezemen hun dit duidelijk in: Wat dan? daar de dierlijke driften evenwel voldoening eiſchen. Men vervalt tot deze zonde, van welker aart en gevolg zy onkundig zijn; was hun nu al vroeg de uitgebreidheid der goddelijke wet in haar geſtrengheid voorgehouden, waren hun de eerſte aanlokſelen der begeerlijkheid met kracht

kragt als ſtrafbaar in de Goddelijke regtbank opengelegd, had men hun de diepe verdorvenheid van 't hart leeren kennen zo in haar oorſprong, als in haare uitwerking, men zoude veel meer verwagting hebben mogen, dewijl dog de godsdienſtige bezeffenis de meeſte kragt, op de tedere gemoederen der jongelingſchap maaken; die wil, raadplege ter beveſtiging van mijne gezegdens die Schryvers welke over de godsdienſtige opvoeding der jeugd gehandeld hebben.

Ik zal nu maar in 't voorbygaan een andere oorzaak opgeven; moeten de ſpijze en vooral de drank, in deze tijden zo zeer geliefkoosd voor vele mijner landgenoten, niet geſchat worden prikkelende te zijn, waar door de driften tot dze zonde tomeloos opſteigeren? de Engelſche Schryver heeft dit breedvoerig betoogt; het is genoeg aantemerken, dat zijne aanmerkingen in deze eeuw en met betrekking tot ons Vaderland eenen verdubbelden aandacht verdienen, dewijl de verhittende ſpyzen, en prikelende wijn vermeerderen en algemeen geworden zijn: Uwe buitenſpoorige zugt, Lieve Vaderlanders! tot naäaping der zeden en gewoontens van andere volkeren maakt U ook in dit deel by hun beſpottelijk, de-

dewijl dezelve noch met uwe luchtgeſteldheid, noch met uwe opvoeding overeenkoomen, en dus de zeldzaamſte uitwerking op lichaam en geest moeten hebben.

Ik ga liever tot een ander middel ter bevordering van dit quaad over, de boeken namentlijk, in 't byzonder de liefdens-vertellingen en verſcheide Franſche, Italiaanſche ja Engelſche Digters — deze zijn de moeder van zo veele ongerechtigheden, die onder ons ſtraffeloos gepleegt worden, en helaas! hoe veel van dit ſoort heeft Nederland niet opgeleverd zo wel in onze Moeder — als in de Franſche taal; kan men uit veele derzelven wel zien, dat de zedekunde thans een nieuwen luiſter verkregen heeft? wanneer men door geile en onkuiſche gedachten in eenen verheven ſtijl voorgedragen de zedekunde zoekt bevallig te maaken, konnen zulke ſchriften onder deze claſſe gebragt worden? Zyn die zedeverbeterende of zedebeſmettende?

Welaan, Opzienders der jeugd! neem 'er de proeve van, doorblader eens de ſchriften van den wel beſpraakten Redenaar en den grootſten Dichter van onze Eeuw, en gy zult ondervinden,

den, dat hy de grootfte meefter is om onbefchaamd, fchoon geestig, (hoewel ik twyfel of men die edele naam wel op zulke ontwerpen mag toeëigenen) de alleronkuiste gedachten voortedragen. De jeugd nauwelijks de kindsheid ontwasfchen vallen deze fchriften in handen, zy doorlezen dezelve met graagte; de levendigen verbeelding word geheel ingenomen met zulke beeltenisfen, zy moeten dan noodwendig op zulke gemoederen den diepften indruk maaken; vinden die tochten geene breidels dan die uitwendig zijn, 't natuurlijkfte gevolg is dat zy tot de Onanie, vervallen, zie daar de vruchten van deze fchriften! zo kwijnt de Frisfche jeugd, zo gaat zy zwanger van doodelijke toevallen. Liefhebbers van deze ongerechtigheid, ik beroep my op uwe eige ondervinding; moeten de meesten uwer niet getuigen dat de eerfte aanleiding tot dit quaad, in zo verre de driften gaande wierden, door het lezen van Romans enz. voortgekoomen is? ach mogt dan deze fchrijfwijze eens befnoeit worden! ik zegge befnoeit, want derzelver vertier geheel te verhinderen, zoude in een Platonis gemeenebest alleen mogelijk zijn.

Willen wy dan edelmoedig zijn, wy moeten de

de zwarigheden niet vermenigvuldigen, zwarigheden die haaren grondflag hebben in die gedachten, dat men derzelver veiling geheel zoude kunnen verhinderen; laten wy liever die beproefde middelen, in andere Landen met goed gevolg aangewend, trachten aan te prijzen, op dat de vloed dier fchriften geftuit werden — doch ik wil niet verder afdwaalen.

Ik zal tot nadere aandrang dit ftuk befluiten met de woorden van eenen der voortreffelijkfte zedekundige fchryveren, wel bewust dat 't gezag der Overheden hier in 't meest vermag, — *gebrek van goede order*, zegt hy, *fleept allerlei ongebondenheid met zich*, „ *en 't geen nog gevaarlijker is, eene zekere geest van losheid die den mensch tomeloos maakt, word dezelve niet bedwongen door de wetgeveren; die ftroom zal verder vloeijen, en zal veele met zich fleepen in den algemeenen vloed van 't verderf, maar zo ras zy met ernst tegengegaan worden, zal men ras een ftilftand, zo niet eene afneeming befpeuren. De eere Gods vordert dat men dit zegge* ".

Dog op dat ik nu alles famentrekke, zal ik tot eene andere oorzaak, bevordelijk aan de verfprei-

ſpreiding van deze zonde overgaan; ik bedoele de diepe ſtilzwygendheid, die men voor de jeugd in acht neemt omtrent den aart der Onania. Uit het te voore betoogde vloeit mijns bedunkens reeds van zelve, dat alle die bezorgd zijn voor de jeugd, ook verpligt zijn onderſcheide kundigheden te verkrijgen van de natuur en de gevolgen dezer zonde; mogelijk zoude men uit de gelegde beginſelen ook reeds van ter zijde kunnen afleiden, dat ook de jeugd onder zekere bepaaling hierin moeſte onderweezen worden; maar om dat hier mogelijk zich vooroordeelen opdoen, die de wettigheid der gevoltrekking nadelig zijn, is 't veel veiliger hier een weinig uitgebreider te zijn; hier afgetrokken zedekundig te redenkavelen zoude niet voldoende zijn, en dus kan de ſtelling noch van de een noch van de andere zijde zo volſtrekt niet betoogd worden, dat 'er geene de minſte bedenkingen zouden overblyven; die verder leest zal de nuttigheid dezer aanmerking genoeg zien, zonder verdere opheldering nodig te hebben. In 't beooordelen der zedelijke daden, vooral wanneer 'er verſchil is, moeten de omſtandigheden naukeurig in acht genomen worden; hierom zullen wy de zaak dus bepalen, dat wy aan de eene zijde

zijde de gevaaren, die uit de geheimhouding natuurlijk geboren worden, zullen opgeeven, dan die welke uit de onderſcheide kennis van de Onania moeten voortvloeijen: laaten wy dan zien of 'er evenredigheid zy en dus de zaak onverſchillig, of aan welke zijde 't gevaar overweegt: wanneer 'er geen kennis is van eene verbiedende wet, dan kunnen deszelfs drangreedenen geen kragt oeffenen op den redelijken geest; 't is waar algemeene bepalingen van den wil des Wetgevers zijn zomwerf voldoende, maar wanneer 'er gevallen zijn, dat ongeoorloofde daden met andere geoorloofde of natuurlijke eenige overeenkomst hebben, dan is 't nodig een onderſcheide denkbeeld van de nadere bepaling te hebben, laaten wy dit eens toepaſſen; is 't voldoende den jongelingſchap 't ſtrafwaardige van de onkuisheid in 't algemeen voortehouden? Wanneer zy zich tot eene ſoort en tot eenerlei onderwerpen bepaalde, zoude dit zeker voldoende zyn; maar hoe veel gelijkheid ſchijnt 'er voor eenen onkundigen in de natuurlijke daad, en in de zelfsbevlekking te zijn, zy die tot meerdere jaaren en meerdere kundigheden gekomen en teder van gemoed zijn, ſtaan hier zelfs verlegen, en denken dikwerf, dat de daad die eene ontlasting

van de natuur is onder de zelfsbevlekking moet geteld worden; zijn zy weinig in getal, die zo angstvallig denken, is 't dan niet te vreezen dat 't grootfte gedeelte tot de tegen overgeftelde gedachten zullen overflaan, en dus met een gerust geweeten ziel en lichaam zullen verwoesten, eer zy tot meerdere onderfcheiden begrippen gekoomen zijn; moet men niet natuurlijk befluiten dat 't grootere gedeelte van hun, indien zy nader onderricht gehad hadden, waarfchijnelijk bewaard zoude gebleven zijn voor verleiding? Is dit niet een aanmerklijke fchade uit de geheimhouding gebooren? laat ik 'er nog maar dit eene byvoegen, op dat ik door mijne fchrijfwijze niet fchijne reeds vooringenomen te zijn; zy die tot deze zonde vervallen zijn en reeds kwijnen, zijn door de diepe ftilzwygendheid, die men omtrent hun in acht nam ook zo misleid, dat zy niet ligt aan iemand zullen openbaaren de oorzaak hunner opgefteldheid: welke nadelige gevolgen heeft dit niet gewrogt, eer de Geneesheeren hier op meer verdacht waaren! welke eene moeijelijkheid heeft 't nog in om hun tot belydenis te brengen! hier van fpreek ik niet nader, men doorlope 't Werkje van den Heere TYSSOT zelve. Waar uit nu heeft deze

deze ontydige fchaamte, die verfcheidene na 't graf gefleept heeft, haaren oorfprong anders dan uit de ftilzwygendheid van de hunnen.

Overweegen wy nu aan de andere zijde de onheilen die uit de ontdekking en nadere openlegging van deze zonde konnen geboren worden, zo ik my niet bedriege, konnen dezelve maar tot eene hoofdzaak gebracht worden; de diepe verdorventheid van het hart, en der zeeden dezer Eeuw, maakt 't gevaarlijker eene zonde te ontdekken, waar van men anders zoude onkundig gebleeven zijn; geeft men de jeugd, die verdorven in 't grondbeginfel daarenboven nog door zekere nieuwsgierigheid beheerscht word, onderfcheiden begrippen van de Onania, men fteld hun in gevaar om de zaak te beproeven, en dus is 'er vreeze, dat het middel, 't geen men ter hunner beveiling tracht te gebruiken, tot hun eigen verderf verftrekken zal; verder wil ik dit niet uitbreiden, my dunkt 't is in 't voordeligfte licht gefteld: trekken wy dan nu alles te famen? kan 't laatfte opweegen tegens 't eerfte? zo men de voorftellingen waar op dit gebouw rust wegnemen kan, moet het geheele gebouw, welk eene goede gedaante 't ook heeft, val-

vallen; maar laaten wy allengskens beginnen, laaten wy aannemen dat de verdorventheid van 't herte 't verkiezelijker maakt deze misdaad in haar aart voor de jeugd te verbergen, moet men dit dan zonder bepaling van tijd en omstandigheden in agt neemen? dan zouden wy deze regel niet oordeelkundig gebruiken. — Dat men in de voorgaande Eeuw zo redenkavelde, durf ik zeer wel overneemen, dewyl 'er doe weinig gevaar van verleiding was: en men hoopte dat de jeugd zoo vindingrijk niet zijn zoude om deze soort van ontugt zelfs uittevinden, — maar veranderen dan de omstandigheden de zaak hier niet eenigsins, daar men u verzekert, dat die ongerechtigheid onder ons zo algemeen doorgebrooken is? — zoud gy hem wel een voorzigtig voogd noemen, die zijn jeugdigen en onnozelen zoon thans Italiën liet door reizen, zonder hem onder 't oog te brengen, dat hy zig zorgvuldig behoorde te wagten voor de verleiding tot eene onnatuurlijke zonde, die men tot dus verre voor hem verborgen had; even zo onvoorzigtig zeggen wy u, dat 't thans zijn zoude, indien gy uwe kinderen onder hunne medemakkers in de Scholen zond, zonder nadrukkelijke waarschuwing en ontvouwing van deze zonde; maar my dunkt,

dunkt, ik voel, gy luistert nog maar en zijt nog verre van die overreeding, welke ik in u wensch te ontdekken; ik zal dan tragten mijne reden te doen rijzen: onderzoek eens met my stellig, op welke gemoederen eene openlegging van deze zonde met alle mogelijke waarschijnelijkheid van vrucht zijn zal; schoon de jeugd de waarde der gezondheid zelden regt kent, worden 'er nogtans zulke gevonden, die door liefde tot het lichaam 't sterkst beheerscht worden en in zo verre zy de moeder der schoonheid is, zult gy 't grootste getal der tedere sexe hier 't gevoeligste vinden; onderricht deze van de natuurlijke gevolgen der Onanie, kunt gy dan wel sterker behoedmiddel opgeven, en is 't te vergelijken by de stilzwygendheid? het treuren over het gemis van schoonheid en gezondheid van veele door dit verderfelijk quaad, zal u wel haast anders leeren. — Deze soort derhalven moet noodwendig onderricht hebben van de natuur der Onania. Andere onder de jeugd, wien men met eenige vrucht de godsdienstige beginsels op eene redeneerkundige wijze heeft ingescherpt, zulken nooit overreed zijn van deszelfs grouwelijkheid, dan wanneer zy dezelve in haar aart kennen. — Hoe meer immers iets strijdig is tegens

gens 't oogmerk van den grooten Albestierder, hoe zondiger! —— dit is zeker eene algemeene Regel, die men hun ingescherpt heeft; maar zal men dan de zedelijkheid dier daad bepaalen, men moet dezelve in haar aart en met vergelijking van het oogmerk Gods onderscheiden bevatten; onder deze zult gy derhalven alleen met vrugt arbeiden, wanneer gy hun de zonde ontvouwt en daar door overreed.

Er blyven dan nu nog zulke overig, by wien de drangreedenen en uit liefde tot het lichaam en tot den godsdienst natuurlijk minder ingang zullen vinden; zult gy in dit geval 't verschil beslissen, met te zeggen verbergt de zaak zorgvuldig en zy zullen bewaard blijven? dog dan moet men niet alleen vooronderstellen dat het gevaar om verleid te worden niet zeer groot is, maar ook dat deze, de gewigtige behoedmiddelen straks opgegeven misfende, door uitwendige omstandigheden alleen in hunne driften beteugelt zullen worden om de natuurlijkste voldoening te zoeken; dog die naukeurig denkt zal my toestemmen, dat 'er nog altoos drangredenen gevonden kunnen worden, die op de gemoederen eenigen ingang zullen maken, mids men dezel-

zelve maar verstandig kiest en oordeelkundig gebruikt na de verschillende Temperamenten; wie zoude in 't laatste geval in verschil liever de geheimhouding verkiezen op eene onzekere hoop, dat zy 'er van zullen onkundig blijven? waarom hun die zonden in den gevolge niet zo geschetst, dat zy bemerken dat deze schenners van de Goddelijke Wét hun de gelegenheid afsnyden zouden om tot die sterkte dien staat te geraaken, waar in zy zich voorstellen, dat alle aardsche geneugtens zig vereenigen? mag men van dit middel niet meer verwagten dan van de geheimhouding? ik weet wel wat men my zal tegenwerpen —— deze behoedmiddelen zullen waarschijnlijk even zo onzeker zijn als de geheimhouding wanneer 'er niets byzonders, uit den godsdienst haar sterkte ontfangende, bykomt en daarom verkiezen wy de geheimhouding. —— Maar is dit wel bonding, wel voorzigtig geredekaveld? mag men van alle zedekundige middelen wel zeggen, dat zy onfeilbaar beproefde zijn in de toeeigening? dan zoude men de verdorventheid onzer zielsvermogens moeten lochenen, ja de alvermogende werkingen van des Heeren Geest nutteloos maaken: maar wie zal deze stelling omhelzende nogtans kunnen

nen zeggen, dat even daarom 't verstandig gebruik der Zedekunde niet verkieslijker is, dan het agteloos verkeeren omtrent de beschaving der zeden! maar men zegt, dat is te algemeen geredeneerd, 't is niet verkiesbaar in zaaken van dezen aard een naukeurig en levendig tafreel te geven, om dat 'er de jeugd te veel dat geene uit leeren kan, 't welk zy welligt tot haar verderf gebruiken zouden: gy staat dan toe 't gebruik der geschikte middelen, maar juist deze kunt gy niet verstandig gebruiken, om een indruk op de gemoederen te maaken, ten zy gy de verwen trekke, waarmeede gy het heerschende in 't tafreel wilt doen kenbaar worden, ontleent van eene naukeurige beschryving van den aart der zonde: laaten wy ter uwer overtuiging u dit eene onder 't oog brengen. Die geest welke de pen van hun, welke 't godlijke woord geboekt hebben, gestiert heeft, konde ongetwijfeld de natuur der zedelijke beweegreedenen het best; is deze Heilige Geest zo behoedzaam geweest in zijne tafreelen, wanneer hy deze of gene gemoed-bewegingen wilde opwekken? immers neen. Jeremias en Ezechiël, wanneer zy Israëls en Judaas ontrouw maalen, ontleenen het natuurlijke in hun tafreel van de schan-

schandelijkheid der hoerery en overspel; zijn zy zorgvuldig om niets onderscheiden op te geven van de natuur dier zonde? immers zy schetsen dezelve zo natuurlijk, zo levendig, dat men byna een Oosterling behoort te zijn, wil men niet bloozen; waarschijnlijk zouden de kouleuren van dit tafreel niet zo sterk geweest zijn, was het niet volgens 't eerste oogmerk geschikt om de aandoening van schaamte in een Oosterling te verwekken, om de schandelijkheid der ontrouw onder het oog te brengen aan een volk, zo teder omtrent de schennis der Huwelijksverbintenis: hier uit mogen wy veilig afleiden, dat 't immers geoorlofd is in de zedekunde zig van dergelijke middelen te bedienen mits men de welvoeglijkheid in 't oog houde. —— Nu wil ik u geliefde Leezers! de zaak laaten beoordelen, en zal u derhalve de vergelijking zelve laaten maaken.

Nu zouden wy moeten overgaan tot algemeene middelen ter bewaaring voor deze zonde, dog die alle de opgenoemde oorzaaken zorgvuldig tragt te vermeiden, zal de beproefste middelen gebruiken. De meer algemeene hebben zo veel invloed op de zeden onzer natie, den staat van ons

ons gemeenebest, de gewoontens onder ons, dat zy niets vermogen, ten zy men alvoorens die besnoeid of uitgeroeit hebbe; en gewis dan zoude onze burgerstaat eene algemeene omkeering ondergaan: al wie geleerd heeft, hoe weinig hier zedekundige voorstellen vermoogen, hoe vruchteloos men hier in arbeid, zal met my liever verkiezen hier zijn reden af te breeken, wenschende dat de Albestierder zelve daar toe een weg baane.

VOOR-

VOORREDEN
VAN DEN
SCHRYVER.

Onder het opstellen van dit Werkje in 't oorspronglijke Latijn, bespeurde ik 'er de gebreklijkheden van. Ik maakte 'deswegens mijne verschoningen, en gaf mijne redenen van rechtvaardiging in de Voorreden te kennen. Na het drukken troffen my die gebreklijkheden nog levendiger, en ik hebze ondraaglijk gevonden onder het bezichtigen eener Fransche vertalinge, die men my verzocht had te overzien.

Behalven 'er de veelvuldige nieuwe waarneemingen bytevoegen, moest men feilen herstellen, die wegens haaren rang aanmerklijk waren. Ook moest men aan artykels, slechts eerste penseeltrekken zijnde en onbequaam om te doen bezeffen hetgene ik zeggen wilde, de juiste uitgebreidheid geeven.

Zo veele verbeteringen maakten het werk ten naastenby nieu en veel wijdloopender. De zwarigheid om deze onderneming in een leevende taal uittevoeren, en alle de onaangenaamheden, welken zy met zich sleepte, ontsnapten my niet. Daar was maar ééne beweegreden zo krachtig als die van het nut, waartoe deze onderneming, wel uitgevoerd ('t is buiten twijfel beter te zeggen dat ik het niet gedaan heb) voor de menschelijke maatschappy strekken konde, welke in staat was over my de uitspraak te doen: en zy is inderdaad de eenige, welke het ook gedaan heeft. Het valt droevig met

de

de misbedrijven van zijns gelijken zich bezig te houden. De beschouwing daarvan ontroert en vernedert. En onder tusschen is de hoop zoet, dat men iets bybrengen zal om de veelvuldige herhaling te stuiten en de jammeren te verzachten, die 'er de gevolgen van zijn.

Hetgene dit werk veel moeilijker gemaakt heeft, dan het, indien ik het in 't Latijn geschreven had, geweest zijn zoude, is de verlegenheid om de beeldtenissen uitte-drukken, waarvan de termen en bewoordingen door het gewoone gebruik ongevoeglijk verklaard zijn. Had het my van de oplettendheid moeten ontslaan, het zou my een oneindigen arbeid gekost hebben. Een vermogen, op het welk ik durf moed draagen, heeft my het werk min zwaarwichtig gemaakt, zo als het niet geweest zoude zijn, ingevalle my die hoedanigheid ontbroken had. Ik durf verzekeren, dat ik geene behoedzaamheid verzuimd heb om aan deze Verhandeling in termen, waarvoor zy maar eenigzins bestaan konde, alle welvoeglijkheid te geeven. Daar zyn klippen, van de stoffe onafscheidbaar, maar hoe die te vermijden? Behoort men van zo gewichtige onderwerpen te zwijgen? Ongetwyfeld neen. Noch de gewijde Autheuren, noch de Oudvaders der Kerke, byna allen in leevende taalen geschreven hebbende, noch de kerklijke Schryvers meenden, dat men omtrent aanstootlijke misdaaden de stilzwygendheid bewaaren moest, dewijl menze zonder woorden niet konde uitduiden. Hun voorbeeld behoorde ik, mijns bedunkens, te volgen; en ik durf met den Heiligen Oudvader Augustinus zeggen: Indien, het gene ik geschreven heb, eenig onbeschaamd mensch ergert, beschuldige hy liever zijn schandelijk bedrijf dan de woorden, van welken ik verplicht ben geweest my te bedienen om mijne gedachten over de voortteling der menschen uittedrukken. Ik hoop, dat een eerbaar en verstandig lezer my wegens de spreekmanieren, dien ik genoodzaakt geweest ben te gebruiken, verschoonen zal. *Ik voeg nevens het gene deze heilige man zegt, hier nog by, dat ik my met de hoop vleije van erkentenis en goedkeuring te zullen verdienen by deugdzaame en verstandige menschen, die, van den schandelijken toestand des aardbodems bewust, zo niet mijn goeden uitslag, ten minsten mijne onderneming prijzen zullen.*

Het redelijke deel heb ik, niet minder dan in de eerste uitgave, onaangeroerd gelaten; overgehaald door de reden van HORATIUS:

——— *Quod Medicorum est*
Promittunt Medici.

Dat is:

Een Arts bemoeit zich niet dan met zijn artsenyen

Ik heb my voorgesteld over ziekten, uit de zelfbesmetting herkomstig, en niet over de misdaad der zelfbesmettinge te schrijven, zo het anders, om de zwaarwichtigheid der misdaad te betoogen, niet genoeg ware aan te toonen, dat het eene daad van zelfmoord is. Wanneer men de menschen kent, verbeeld men zich ligtelijk, dat men hen van 't misdrijf, door de vrees een onafscheidentlijk quaad, met meer schrik te rug trekken zal, dan door redekavelingen, op grondbeginsels rustende, wier volkomen waarheid men niet genoeg be-

bezorgd is hun in te prenten. Ik heb hier omtrent overgenomen, hetgene een man, op wien onze eeuw tot aan de jongste nakomelingschap zich verheffen zal, aan eenen Kloosterling zeggen doet: Men geeft ons de macht om aan iemand, die aan God niet gelooft, de nuttigheid van 't gebet te bewijzen, en de noodzaaklijkheid van 't vasten aan een anderen, die geduurende zijn geheel leven de onsterflijkheid der ziele gelochend heeft. De onderneming is moeilijk, en de spotters behooren tot ons niet (1). *Marphurius twyfelde aan alles: Scanarel gaf hem stokslagen, en hy geloofde.*

De Zoïlussen der maatschappye en letterkunde, die niets uitvoeren en alles wat men doet berispen, zullen ondernemen te zeggen, dat dit werk meer bequaam is om het wanbedrijf te verspreiden dan te sluiten, en dat het de ondaad ter kennisse brengen zal by de genen, die 'er nog van onbewust zijn. Ik zal hen niet antwoorden: men maakt zich verachtelijk met hen te wederleggen. Maar daar zijn zwakke, hoewel deugdzaame zielen, op wien zodanige redenering invloed zou kunnen maken. Ik ben hun deze algemeene aanmerking verschuldigd. Mijn boek, namentlijk, is ten dien opzichte in 't geval van alle zedekundige boeken. Allen moet menze verbieden, indien eene misdaad en derzelve gevaaren naaktelijk open te leggen dien te vermenigvuldigen uitmaekt. Dan moeten reeds voor het mijne de Heilige Boeken, die der Vaderen en die der Casuisten allen ingetrokken worden. Van wat aart is,

(1) Persiaansche Brieven, 49.

is, van de andere kant, een jong persoon, die tot het lezen van een werk over eenige stoffe der Geneeskunst, waar van hy den naam niet kent, aangespoord word? Te wenschen is 't, dat myn boek by persoonen, tot het bestier der opvoedinge beroepen, in gemeenzaam gebruik koome. Het zal hun van dienst weezen om ter goeder uure deze verfoeilijke schendaad te ontzwachtelen, en zelfs gelegengeid verschaffen tot het nemen van zodanige voorbehoedsels, als zy ter voorkominge der gevolgen noodzaaklijk zullen achten.

*Zy, die geen Latijn verstaan, zullen mogelijk oordeelen, dat hier te veel vaarzen in die taal tusschengevoegd zijn. Ik zal hun antwoorden, dat men 'er geenen vind, die met de stoffe geen verband hebben, aangezien 'er geen één is, dat de keten der denkbeelden niet derwaart getrokken heeft. Ik heb 't intusschen overal zodanig gemaakt, dat menze overstappen kan zonder den draad der redeneringe te breeken. Die de taal kennen, zullen 't my dank weeten *. Een reiziger word in 't midden der dorre heide door de fraaiheid van een groen veld vervrolijkt. Eindelijk dit verdriet, zo het tot eenig verdriet strekt, is gering, en men kan den Schryver, onder een onaangenaamen arbeid, deze uitspanning ligtelijk vergunnen. Ontmoet men 'er geene Fransche vaarzen, dat natuurlijker zijn zoude, het is misschien de fout des Dichteren eer dan de mijne.*

Dit Werk, voor 't overige, heeft met de Engelsche Ona-

* De Nederduitsche Lezer zal de Latijnsche vaarzen hier vertaald vinden.

Onania * *niets gemeen dan het onderwerp. En dat mengelmoes heeft my, op twee en een halve bladzijden na, waarvan ik een uittrekſel gemaakt heb, geene hulp toegebragt. Zy die de beide Werken leezen, zullen, hoop ik, het onderſcheid bemerken, welk zich tusſchen het één en ander opdoet. Die alleenlijk dit zullen inzien, zouden door de gelijkheid, welke in de tytels zich voordoet, misleid en overgehaald kunnen worden om te onderſtellen, dat 'er waarlijk eenige overeenkomst tusſchen die beide boeken plaats grijpt. By geluk is 'er geene.*

De byvoegſels hebben deze nieuwe uitgave byna een derde vergroot, en ik wenſch, dat zy goedgunſtiglijk ontfangen mogen worden by zulke perſoonen, die de bequaamheid hebben om 'er van te kunnen oordeelen. Men zal mogelijk twee tegenwerpingen maaken. De éëne, dat ik 'er een groot aantal van aanmerkingen en met gezag bekleede waarnemingen bygevoegd, byna alleenlijk herhalingen zijnde van die in de eerſte uitgave alrede gevonden worden; de andere, dat ik op ſommige plaatſen den tytel mijns Werks alte zeer bezijden getreden ben, de gevaaren der liefdevermaaken in een algemeen gezichtpunt beſchouwende. Op de eerſte tegenwerping antwoorde ik, dat men in eene ſtoffe als deze, alwaar men minder hoopen moet door redenen te overtuigen dan door voorbeelden vrees aan-

te-

* Eene Verhandeling in 't Nederduitsch overgezet, en in den jaare 1730. te Rotterdam, zonder naam van den Drukker en met den tytel van *De groote zonden van vuile zelfs - bevlekkinge, door jonge en oude, mans- en vrouwsperſoonen, ontdekt*, in 't licht gegeven. VERT.

tejaagen, geene waarnemingen en aanhalingen opéénſtapelen kan. Op de tweede dient tot aantwoord, eerſtelijk, dat, wanneer twee onderwerpen met elkanderen naauw verbonden zijn, het éëne minder wel verhandeld word naar gelang het meer op zichzelven afgeſcheiden ſtaat; ten anderen, dat ik zeer in mijnen ſchik ben met dit Werk van algemeener dienst te maaken.

Iemand heeft my gezegd, dat het lezen dezer ſtoffe in een vermaarden Hoogleeraar ſchrik *verwekt heeft. Ik kan het niet gelooven. Indien het waar is, bid ik hem deze Voorreden, op welke hy zijne oogen nog niet geſlagen heeft, ter degen te willen leezen.*

Met het ſchryven over de Inenting heb ik my voorgeſteld de allergepastſte leerwijze ten tegenſtand der verwoestingen van een moorddadige ziekte voortteplanten. Met het ſamenſtellen van dit Werkje heb ik het genoegen van ten minſten iets goeds uitgewerkt te hebben, en hoop 'er de voortgangen eens verderfs mede te ſluiten, hetwelk misſchien heviger dan de kinderpokken het menschdom vernielt, en zoveel te meer te duchten is, als het, in de ſchaduwen der verborgenheid, ſtilzwijgend dreigt, zonder dat zelfs zy, die 'er de ſlachtoffers van zijn, op deszelfs quaadaardigheid vermoeden hebben. Het was van aanbelang om het te doen kennen. En ik heb tegenwoordig verſcheiden redenen om te gelooven, dat ik het geluk gehad heb van nuttig te weezen; zo dat de jeugd reeds haare oogen opent, en allengs leeren zal de gevaaren, ter zelfder tyd met het quaad, te kennen. Dit zoude één der zekerſte middelen weezen om het verval, waarover men in de menschlijke natuur klaagt, voor-

te-

tekoomen, ja om misschien, in sommige geslachten, de kracht te herstellen, met welke onze voorouders voorzien waren, en waarvan wy slechts historischer wijze of door gedenktekens, die 'er van overig zijn, de wetenschap hebben.

Behaagde 't hem, die alles doen kan, *dezen zegen, zonder welken onze zwakke pogingen niets vermoogen, over mijne oogmerken uittespreiden! Want schoon Paulus plante, Apollo nat maake, GOD is 't alleen, die den wasdom geeft.*

NB. Tot berigt voor deze twede uitgave dient, dat de nieuwbijgevoegde Aanmerkingen, getekend zijn met letteren van het A B C, waar door zij te onderscheiden zijn van die, welke ook in de voorgaande Uitgave gevonden worden welke aangewezen zijn met cyffers als 1, 2, 3. enz.

T A-

TAFEL DER ARTYKELEN.

EERSTE ARTYKEL.

DE TOEVALLEN.

TWEEDE ARTYKEL.

DE OORZAAKEN.

DER-

PROE-

PROEVEN OVER DE ZIEKTEN, OORSPRONGLYK UIT DE ZELFBESMETTING.

INLEIDING.

Onze lichaamen gestadiglijk afneemende, zouden wy welhaast, konden wy ons verlies niet herstellen, in eene doodlijke verzwakking storten. Spijs en drank bewerken wel deze herstelling, maar zo echter, dat zy verscheide bereidingen, welken men te samen onder den naam van voeding bevat, ondergaan moeten. Zodra deze voeding niet meer, of zodra zy qualijk geschiedt, zijn alle spijs en drank zonder nut, en verhinderen niet, dat men

niet

niet in alle de quaalen vervalle, welken de uitputting naar zich fleept. Ondertusfchen is van alle oorzaaken, die in ftaat zijn om de voeding te beletten, geene misfchien gemeener dan de alte overvloedige ontlastingen.

Zodanig is het maakfel onzes werktuigs en der dierlijke werktuigen in 't algemeen, dat 'er, ten einde de voedfelftoffen dien trap van bereiding verkrijgen, welke tot de herftelling des lichaams noodzaaklijk is, zekere hoeveelheid van vochten overblijven moet, reeds bearbeid, reeds *genaturalifeerd*, indien men my toeftaat dit woord te gebruiken. Want zo deze vereifchte hoedanigheid ontbreekt, blijven de ontbinding en koking der voedfelen onvolmaakt, en zoveel te meer onvolmaakt, hoe het vocht, welk in hoeveelheid te kort fchiet, meer bearbeid, en van hoe grooter aanbelang het zy.

Eene fterke Min, die men 't leven benemen zoude door haar eenige ponden bloeds binnen vierentwintig uuren aftetappen, kan, geduurende eene reeks van vier- of vijfhonderd dagen, zonder 'er gevoeglijk door aangedaan te worden, dezelfde hoeveelheid van melk ten dienfte eens zuigelings opleveren: nademaal de melk van alle de vochten minst bearbeid en een byna vreemd, in plaatfe dat het bloed een weezentlijk vocht is. Een ander vocht is 'er, het vocht des zaads namentlijk, welk zo fterken invloed heeft op de krachten des lichaams en op de volmaking der *digeftien*, dat, naar 't eenparige gevoelen der Artfen van alle de eeuwen, het verlies van ééne once dezes vochts meer afmat dan dat van veertig oncen bloeds. Men kan zich deszelfs aangelegenheid verbeelden, als men de uitwerkfels gade flaat, welken het voortbrengt, zodra het zich begint optedoen. Stem, gelaat en de trekken des aangezichts zijn terftond aan 't veranderen. De baard koomt te voorfchijn, terwijl het gantfche lichaam dikwijls een andere houding aanneemt: want eene grofheid en ftevigheid, waarmede de fpieren voorzien worden, veroorzaaken een gevoelig verfchil tusfchen het lichaam eens volwasfenen en dat eens jongelings, die de huwbaarheid noch niet bereikt heeft. Men wederhoud alle deze ontwindfels door wegneming van het werktuig, dienftig tot de affcheiding des vochts, hetwelk dezelven voortbrengt. Ook blijkt uit goede waarnemingen, dat in den manlijken ouderdom de affnyding der teelballen oorzaak was, dat de baard uitviel en de kinderlijke ftem wederquam. (1). Kan men na deze overweging nog twyfelen aan het vermogen der werkinge, die dit vocht op het gantfche lichaam oefent, en kan men 'er tevens niet uit oordeelen, hoe veele quaalen de verfpilling eens zo dierbaaren vochts voortbrengen moet? De verordening bepaalt het eenige en wettige middel van het te ontlaften. De ziekten doen het nu en dan ontvloeijen. Het kan tegen onzen wil in welluftige droomen verloren raaken. De Schryver des boeks Genefis heeft ons de gebeurtenis van *Onans* misdaad nagelaten, buiten twyfel om ons van deszelfs ftraf verflag te doen. En GALENUS leert ons, dat *Dio-*

(1) BOERHAAVE prælectiones ad inftitut: §. 658, c. 5. p. 444. edit. Goett.

Diogenes door het plegen van dezelfde misdaad zich bezoedeld gehad heeft.

Byaldien de hachlijke gevolgen, uit het te overvloedige verlies dezes vochts ontftaan, alleenlijk afhingen van de hoeveelheid, of naar de hoeveelheid evenredig dezelfden waren, zoude 'er, met betrekking tot het natuurlijke, weinig aangelegen zijn, of de ontlafting gefchiedde op de eene of andere manieren, over welken ik my koome te uiten. Maar de vorm (men vergunne my ook deeze uitdrukking, terwijl mijn onderwerp tot vryheden van die foort gezach geeft) doet hier zooveel als de grondflag. Eene te aanmerklijke hoeveelheid zaads, langs de wegen der natuur verloren, ftort iemand in zeer moeilijke ongemakken, maar die nog zwaarder zijn, wanneer dezelfde hoeveelheid verplengd geworden is door middelen tegen de natuur. Ontzachlijk zijn de toevallen, welken zy, die in een natuurlijke vermenging zich uitputten, ondervinden: maar die op de zelfbefmetting volgen, zijn 't nog meer. Schoon derhalven de laatften het voorwerp dezer Verhandelinge eigentiijk uitmaaken, belet echter het naauwe verband, dat zy met de eerfte toevallen hebben, het tafereel van éénte fcheiden. Dus zal dit algemeene tafereel mijn eerfte Artykel zijn. Vervolgens tot de verklaring der oorzaaken overgaande, zal ik my in het tweede Artykel met zulken, die de gevaarlijker gevolgen der zelfbefmettinge opleveren, bezig houden. Eindelijk zullen de geneesmiddelen en eenige aanmerkingen op fommige overeenkomftige ziekten dit werk befluiten. Ik zal overal, het gene de befte Schryvers hiervan opgetekend hebben, by het mijne voegen.

E E R-

EERSTE ARTYKEL.

De Toevallen.

EERSTE AFDEELING.

Tafereel, getrokken uit de Werken der Artfen.

HIPPOCRATES, de oudfte en naaukeurigfte van die hunne waarnemingen aangetekend hebben, heeft reeds de quaalen, uit het misbruik van de vermaaklijkheden der liefde oorfpronglijk, onder den naam van *confumptio dorfalis* te boek gezet (1). „ Deze ziekte, „ zegt hy, trekt haare afkomst uit het merch des ruggebeens. Jonggetroude mannen of wellustigen worden 'er van aangetast. Zy hebben allereerst geene „ koorts; en fchoon zy wel eten, vermageren zy „ nochtans en teeren uit. Zy verbeelden zich mieren „ te voelen, die van het hoofd nederwaarts langs het „ ruggebeen afklimmen. Zo menigmaal als zy hunnen afgang of water maaken, verliezen zy overvloediglyk een zeer dun zaadvocht. Zy zijn onbequaam tot de voortteling, en worden dikwijls in „ hunnen droom van een venerifch bedrijf overvallen. „ Het wandelen, vooral langs moeilijke wegen, maakt „ hen loom, verzwakt hen, doet hun hoofd zwaar „ worden en hunne ooren ruifchen. Eindelijk wordt „ hun

(1) De morbis P. II, c. XLIX, p. 479.

„ hun levensdraad door een ſleepende koorts (*Lipy-* „ *ria*) afgeſneden ". Aangaande deze ſoort van koorts zal ik op een andere plaats ſpreeken.

Sommige Artſen hebben aan dezelfde oorzaak toegeſchreven, en *ſecunda conſumptio dorſalis Hippocratis* genoemd eene ziekte, elders van hem beſchreven (1), en welke met de eerſte eenige overeenkomst heeft. Maar het behoud der krachten, door hem byzonderlijk opgegeven, is, naar my dunkt, een overtuigend bewijs, dat deze ziekte niet van dezelfde oorzaak, uit welke de eerſte voortkoomt, afhangt. Zij ſchijnt veeleer eene aandoening van ſcherpe zinkingſtoffe (*affectio rheumatica*) te weezen.

„ Deze vermaaklijkheden, zegt CELSUS in zijn uit„ muntend boek over de bewaring der gezondheid, zijn „ zwakken perſoonen altijd hinderlijk, en de telkens „ herhaalde oefening van dezelven ondermijnt de „ krachten " (2).

Men kan niets vervaarlijker beſchouwen dan het tafereel, dat ARETEUS ons nagelaten heeft van de ongeſteldheden, door een alte overvloedige ontlediging des zaads veroorzaakt. „ De jonge luiden, zegt hy, nee„ men *en* de houding aan, *en* vervallen in de zwakhe„ den der grijsaarden. Zij worden bleek, verwijfd, „ ſtijf, loom, moedeloos, bot van geest en zelfs ſlap„ hartig. Hunne lichaamen krommen zich, hunne bee„ nen kunnen hen niet langer draagen, alles doen zy „ met tegenzin, en tot alles zijn zy onbequaam. De „ meeſten vallen in verlamming " (1). Hy brengt op een andere plaats de liefdevermaaken tot het zestal der oorzaaken, uit welken de verlamming ontſtaat (2).

GALENUS heeft opgemerkt, dat dezelfde oorzaak aanleiding gaf tot de ziekten der herſſenen, de zenuwquaalen en tot de vernietiging der krachten (3); en hy verhaalt elders, dat een man, van een geweldige ziekte nogniet ten vollen genezen, in denzelfden nacht, wanneer hy zijner vrouwe de huwlijksccijns betaalde, overleed.

PLINIUS de Natuurkundige bericht ons, dat Kornelius Gallus, een oude hoofdſchout, en Titus Etherius, een Romeinſch ridder, midden zelfs onder het byſlapen geſtorven zijn (4).

„ De maag, zegt AETIUS, verliest haare orde, het „ gantſche lichaam zyne ſterkte; men vervalt tot ver„ bleking, vermagering en dorheid; de oogen vallen „ naar binnen " (5).

Deze getuigeniſſen, uit de voortreflijkſte der oude Schryveren bygebragt, worden door dien van een groot getal hedendaagſchen beveſtigd. SANKTORIUS, die met de grootſte oplettendheid onderzoek gedaan heeft naar te,

(1) De glandulis, FOES. p. 273.
(2) De re medica, lib. I, cap. IX & X.

(1) De ſignis & cauſ. diut. morb. I. II, c. V.
(2) L. I, c VII, p. 34, edit. BOERHAAVE.
(3) Comment. tert. in lib. III. HIPP. de morb. vulg. oper. omn. t III, p. 538.
(4) Hiſtoria mundi, Lib. VII, c. LIII, p. 124.
(5) Terrab. III, Serm. III, c. XXXIV.

alle de oorzaaken, op onze lichaamen werkende, heeft aangemerkt, dat deze de maag verzwakte, de spijsverteringen vernielde, de onzichtbaare doorwaassoming, uit welkers onorde zo quellende gevolgen ontstaan, belemmerde, in lever en nieren groote verhittingen maakte, voor den steen de deur opende, de natuurlijke warmte wegnam, en gemeenlijk het verlies of de verzwakking van 't gezicht naar zich sleepte (1).

Lommius, in zijne fraaije uitleggingen over de woorden van *Celsus*, welken ik zo even aangehaald heb, onderschraagt het getuigenis zyns Schryvers door zijne eigen aanmerkingen. „ De dikwijls herhaalde ontlas„ tingen van 't teelzaad verslappen, verdroogen, ver„ zwakken, ontzenuwen, en brengen eene menigte „ van quaalen te voorschijn. Zy zijn de bron van be„ roerten, slaap- en vallende ziekten, lusteloosheden, „ gezichtsverdonkeringen, bevingen, verlammingen, „ stuiptrekkingen en de pijnlijkste soorten der jicht (2).

Zonder schrik leest men de beschryving niet, door den vermaarden Burgemeester en Amsterdamschen Geneesheer Tulp ons nagelaten. „ Niet alleen, zegt hy, „ vermagert het merch van 't ruggebeen, maar tevens „ lichaam en geest verliezen egaalijk hunne krachten. „ De mensch koomt erbarmelijk om. Samuël Verspreet „ wierd aangetast door eene vloeijing van vocht, het„ welk ten uiterste scherp, allereerst zich plaatste „ over het achterste deel des hoofds en in den nek. Van „ daar nam het al daalende zijnen weg, langs het rug„ gebeen en de lendenen, naar de zijden en samenle„ ding der dyen, den elendigen met zo hevige pijnen „ folterende, dat zijn lichaam geheel wanstaltelijk „ wierd. Hy verviel in een koortsje, hetwelk hem deed „ uitteeren, maar naar zijnen zin niet spoedig genoeg: „ want zodanig was zyn toestand, dat hy meer dan „ ééns de dood te hulpe riep, bevorens deze hem van „ zijne smertelijke quaalen ontbond " (1).

(1) Med ftatic. sect. 6. aph. 15, 19. 21, 23 & 24.
(2) Comment. de sanit. tuend. p. m. 37.

Niets, zegt een beroemde Leuvensche Arts, ondermijnt zo sterk de krachten, en verkort zo schielijk het leven (2).

Blankaart bemerkte enkelvoudige zaadvloeden, teringen en waterzuchtsquaalen, allen van dezelfde oorzaak afstammende (3). En Muys heeft eenen man gekend, die anderzins van middelmatigen ouderdom, door een vanzelf ontstaan heet vuur aan zijnen voet wierd aangetast, welke ongesteldheid deze Arts mede aan venerische buitensporigheden heeft toegeschreven (4).

De Gedenkschriften der Natuuronderzoekeren gewaagen van een verlies van 't gezicht, waarvan de aantekening verdient hier onafgebroken geplaatst te worden. Men weet niet, zegt de Schryver, wat verborgen samenlyding de teelballen met het lichaam, en vooral met de oogen hebben. Salmuth zag een miltzuchtigen geleerden gek worden, en een anderen man, „ wiens

(1) Obs. Med. l. III, c. XXIV.
(2) Zypaeus, fundam. med. Part. II, art. 6.
(3) Instit. medic. Part. II, c. XXVII.
(4) Praxis chirurgica, Decur. I, Obs. 4.

wiens herſſenen op een zo wonderbaare wijze waren opgedroogd, dat menze hoorde ſchudden in het bekkeneel; beiden door zich aan buitenſporigheden van een zelfde ſoort te hebben overgegeven. Ik zelf heb eenen man gekend, negenenvijftig jaaren oud, die, na geduurende drie weeken een jeugdige vrou getroud gehad te hebben, eensklaps blind wierd, en ten einde van vier maanden overleed (1).

„ De alte groote verſpilling der dierlijke geeſten vernietigt de werkkracht der maage en beneemt den eetlust, terwijl, de voeding geenen ſtand meer houdende, „ de beweging van 't hart verflaaut en alle 's lichaams „ deelen verzwakken: zelfs ſtort men in vallende ziekte " (2). 't Is waar, wy weeten niet, of de dierlijke geeſten en het teelvocht dezelfde zaak uitmaaken; maar de waarnemingen, gelijk men datelijk zien zal, hebben ons geleerd, dat tuſſchen deze twee vloeivochten eene zeer geoote overeenſtemming plaats grijpt, en dat het verlies zowel van het eene als van het andere dezelfde ongeſteldheden voortbrengt. De Hr. Hoffman heeft op de verſpilling des zaads ongemeen moeilijke toevallen zien volgen. „ Na langdurige „ nachtontvloeijingen gaan, zegt hy, niet alleen de „ krachten verloren, niet alleen vermagert het lichaam, „ niet alleen verbleekt het gelaat, maar, dat meer is, „ het geheugen wordt gekrenkt, een achteréénvolgend „ gevoel van koudte overmeeſtert alle de leden, het „ gezicht wordt verduiſterd en de ſtem heeſch (3);

„ het

(1) Decur. II, ann. 5, Append. obſerv. 88, p. 56.
(2) Schelhammer, ars medendi univerſa, Lib. II, ſect. II, c. IV, §. 23.
(3) Conſult. Cent. 2. & 3, Caſ. 102. T. III, p. 293.

„ het ganſche lichaamsgeſtel wordt allengs verwoest, „ terwijl de ſlaap, door onruſtige droomen geſtoord, „ niet wederkeert, en men pijnen gevoelt, overeenkomſtig met zulken van iemand, wiens leden men „ met ſtokſlagen gekneusd heeft " (1).

In eene raadvraging voor eenen jongman, die door de zelfbeſmetting, behalven andere quaalen, een gantſche verzwakking van 't gezicht over zich gebragt had, zegt hy, „ verſcheiden voorbeelden gezien te hebben „ van menſchen, die, zelfs in den volwaſſen ſtand der „ jaaren, dat is, als het lichaam alle zijne krachten „ ten dienſte heeft, niet alleen roode ontſtekingen en „ ongemeen hevige pijnen in de oogen op zich gehaald „ hadden, maar ook zo groote verzwakking van 't gezicht, dat zy niets, wat het ook weezen mogt, leezen of ſchryven konden. Ik heb, voegt hy 'er nadruklijk by, twee gezichtsverlammingen, voortgeſproten uit deze oorzaak, aangetroffen " (2). Men zal zelve het verhaal der ziekte, welke tot deze raadpleging aanleiding gaf, met genoegen leezen. „ Een „ jongman (dus luid het,) van zijn vijftiende jaar aan „ de zelfbeſmetting, die hy met geſtadige herhalingen „ tot aan zijn drieentwintigſte geoefend had, overgegeven, verviel geduurende die tuſſchenreeks in zo „ groote verzwakking van hoofd en oogen, dat menigmaal deze laatſten, op het tijdſtip van de uitwerping des zaads, door een geweldigen kramp getrokken wierden. Zodra hy iets leezen wilde, bevond „ hy 'er eene verdoving of beneveling in, gelijk aan

„ hy

(1) Op dezelfde plaats, Caſ. 103.
(2) Ter zelfder plaatze, Caſ. 103.

„ die, die men bemerkt in de dronkenschap. De ap-
„ pel verwyderde zich buitengemeen. Hy leed in
„ het oog zelve de overmatigste pijnen. De fluitle-
„ den hingen zwaar nederwaart, en kleefden allen
„ nachten aan elkanderen. Onophoudelijk de traanen
„ uit zijne oogen laatende vloeijen, verzamelde hy in
„ derzelver hoeken, die zeer pijnlijk waren, een groo-
„ te hoeveelheid van stoffe, min of meer wit van kleur.
„ Niettegenstaande hy met pleizier at, wierd hy ech-
„ ter doodmager, en altoos na den eten beving hem
„ eene soort van dronkenschap." Dezelfde Schryver heeft nog een andere waarneming, van welke hy ooggetuigen geweest is, te boek gezet, en die ik geloof hier te moeten plaats geeven. „ Een jongman van ach-
„ tien jaaren, die zich aan eene dienstmeid menigmaal
„ opgeofferd had, stortede eensklaps in onmacht met
„ een gantsche beving in alle de leden. Het aangezicht
„ was bloozend, en de pols heel zwak. Hy wierd na
„ een uur durens uit dezen toestand gered, zo noch-
„ tans dat hem eene algemeene machteloosheid bybleef.
„ Ook hervattede zich hetzelfde overal zeer dikwijls,
„ ten einde van acht dagen eene samentrekking en een
„ gezwel op den rechter arm te wege brengende, mits-
„ gaders aan den elleboog eene pijn, welke telkens
„ met het beschreven overal zich verdubbelde. De
„ quaal hield langen tijd stand, zelfs in weêrwil van
„ veele aangewende middelen tot erger overslaande.
„ Eindelijk de Hr. HOFFMAN genas haar" (1).

Het

(1) De morbis ex nimia venere, §. 18, oper. omn. suppl. secund. pars prim. p. 496.

Het is de Hr. BOERHAAVE, die deze ziekten afschildert met die kracht en juistheid, die alle zijne tafereelen *karakteriséeren*. „ Het al te groote verlies van
„ 't teelzaad veroorzaakt vermoeidheid, onmacht,
„ onbeweegbaarheid, zenuwtrekkingen, vermagering,
„ dorheid, pijnen in al de vliezen der herslenen. Het
„ verstompt de zinnen, en bederft bovenal het gezicht.
„ Het maakt plaatse voor de ruggetering (*consumtio*
„ *dorsalis*) gevoelloosheid en meer andere ziekten, die
„ met dezelven gemeenschap hebben" (1).

De aanmerkingen, door dezen grooten Man zijnen toehoorderen, in het verklaren van de voorgemelde geneesspreuk, medegedeeld, en die op de onderscheiden manieren van ontlastingen hunne betrekking hebben, moeten hier niet overgeslagen worden. „ Ik heb eenen
„ lyder gezien, wiens ziekte allereerst begon met ver-
„ moeidheid en verzwakking door 't gantsche lichaam,
„ vooral omtrent de lendenen. Zy wierd van peestrek-
„ king, verwisselende krampbewegingen en vermage-
„ ring vergezeld, het geheele lichaam schijnende te
„ zullen verwoesten. De lyder gevoelde ook pijn in
„ de herssenvliezen, zodanige pijn namentlijk, die de
„ zieken drooge hitte noemen, welke inwendiglijk in
„ de edelste deelen des lichaams zonder ophouden
„ brand."

„ Ik heb ook eenen jongman gekend, van de ruggete-
„ ring aangetast. Hy had een grappige gestalte, en on-
„ aangezien men hem meer dan ééns gewaarschoud had
„ van zich niet te sterk aan het venerische pleizier

over-

(1) Instit. §. 776. naar de Fransche vertaling van M. D. L. M.

„ overtegeeven, deed hy 't echter, en wierd voor zij- „ ne dood zo wandaantelijk, dat de vlezige dikte, an- „ derzins bovenover de ruggebeensuitsteeksels der len- „ denen gelegen, nu t'eenemaal ingezonken was. De „ herssenen zelfs ziet men in dit geval verteerd. In- „ derdaad de zieken worden zot. Zy worden zo stijf, „ dat diergelijke algemeene onbeweegbaarheid, uit „ wat oorzaak ook voortgesproten, door my nooit „ opgemerkt is. De oogen zelfs zijn dermaate ver- „ zwakt, dat zy niet meer zien kunnen (1).

De Hr. DE SENAC, in de eerste uitgave zijner proeven de gevaarlijke gevolgen der zelfbesmettinge afmaalende, voorspelt aan 't slachtoffer dier schandelijke ondaad, in den bloei der jaaren, alle de verzwakkingen, aan de waggelende grijsheid verknocht. Men kan in de volgende uitgaven de redenen zien, om welken dit afgebroken stuk en eenige anderen weêr ingetrokken zijn.

De Hr. LUDWIG, in de beschryving der quaalen, dien de alte overvloedige ontlastingen ten gevolge hebben, vergeet insgelijks de teelzaadlijken niet. „ De jonge „ luiden van de eene en andere sexe, aan den wellust „ zich opofferende, verwoesten hunne gezondheid „ door de krachten te verquisten, verordend om hun „ lichaam den hoogste trap van manlijke sterkte te gee- „ ven; en eindelijk vallen zy in den tering (2).

Een breed verslag der treurigste toevallen, uit deze „ oor-

(1) Comment. over dezelfde plaats, T. VII, p. 214.
(2) Institut. physiol. §. 870 & 872.

oorzaak opwellende, heeft ons de Hr. DE GORTER ter hand gesteld. Maar te lang zijnde om het uittesschrijven, wijze ik tot de Verhandeling zelve eenen iegelijk, de taal verstaande, van welke deze Schryver zich bediend heeft (1).

De Hr. VAN SWIETEN, hebbende de beschryving der ruggetering van *Hippokrates*, die men hier boven leezen kan, opgegeven, doet 'er vervolgens by: „ Ik „ heb in zulken, zo ongelukkig van aan deze schande- „ lijke bevlekkingen zich overgegeven te hebben, alle „ deze toevallen en nog veele anderen gezien. Ik „ heb geduurende drie jaaren tot de middelen, dien „ de Geneeskunst opgeeft, hoewel vruchteloos, toe- „ vlugt genomen voor eenen jongman, die, door dit „ schaamtelooze handwerk, vliegende, verschriklijke „ en algemeene pijnen, nu eens door een gevoel van „ hitte, dan van eene verveelendste koudte in 't gant- „ sche lichaam, vooral in de lendenen vergezeld, over „ zich gebragt hadt. In 't vervolg, nadat de pijnen „ een weinig ophielden te woeden, voelde hy een zo „ groote koudte in de dyen en beenen, schoon die „ deelen op het uiterlijke gevoel een natuurlijke warm- „ te scheenen te behouden, dat hy om zich te stoo- „ ven steeds, en zelfs in de heetste dagen van den zo- „ mer, by het vuur zat. Met verwondering bemerk- „ te ik, voornamentlijk in al dien tijd, een gestadige „ omwentelende beweging der teelballen in den zaad- „ zak, terwijl de lyder een diergelijke beweging, wel- „ ke

(1) De insensibil. persp. cap. ult.

„ ke hem zeer tot last ftrekte, in zijne lendenen ge-
„ waar wierd " (1).

Dit verhaal laat ons in de onzekerheid, of die elendeling na het verloop der drie jaaren zijn leven geëindigd, dan of hy federt, tot noch veel grooter verdriet, aangehouden heeft te verzwakken. Eene derde uitkomst ondertusfchen is 'er niet.

De Hr. KLOEKHOF, handelende in een zeer goed Werk over de ziekten van den geest, die van het lichaam afhangen, beveftigt door zijne aanmerkingen hetgene wy alrede hebben gelezen. „ Eene te groo-
„ te verfpilling van 't zaad werpt het geftel van alle
„ de vafte deelen overhoop. Uit haar ontftaan de
„ verzwakking, de vadfigheid, de dofheid, de lon-
„ ge- en ruggeteringen, de verftomping en bederving
„ der zintuigen, de domheid, de dwaasheid, de be-
„ zwymingen, de ftuiptrekkingen " (2).

De Hr. HOFFMAN had reeds opgemerkt, dat de jonge luiden, met de fchandelijke praktijk der zelfbefmettinge zich bezig houdende, allengs alle de vermogens van hunnen geest, en vooral het geheugen verliezen, mitsgaders dat zy tot de letteroeffeningen t'eenemaal onbequaam worden (3).

De Hr. LEWIS (4) befchrijft ook alle deze quaalen. „ Ik

(1) Aph. 586, T. II, p. 46.
(2) De morb. anim. ab infirm. medul. cereb. p. 37.
(3) Oper. omn. fol. T. IV, p. 295.
(4) A practical Effay upon the tabes dorfalis, Lond. 1748, & 3e. edit. 1758.

Ik zal uit zijn Werk niet dan de fchets, welke tot de gebreken der ziele haar opzicht heeft, overtekenen.
„ Alle de quaalen, uit de buitenfporigheden met de
„ vrouwen oorfpronglijk, volgen nog veel fchielij-
„ ker, vooral in de tedere jeugd, op de verfoeilij-
„ ke praktijk der zelfbevlekkinge ; zodat het moei-
„ lijk zijn zoude omze met de verfchriklijke kleuren,
„ dien zy verdienen, aftefchilderen ; eene praktijk
„ zeker, daar de jonge luiden zich aan verflaaven
„ zonder de volkomen redeloosheid dier misdaad te
„ kennen noch alle de ziekten, die 'er de natuurlijke
„ gevolgen van zijn (1). De ziel voelt zich van alle
„ ongefteldheden des lichaams, maar bovenal van die
„ uit deze oorzaak oprijzen, aangegrepen. De zwart-
„ galligfte zwaarmoedigheid ; de onverfchilligheid
„ voor (konde men niet veeleer zeggen ? de afkeer
„ van) alle vermaaken; de onmooglijkheid om deel
„ te neemen in het onderwerp van de verkering der
„ gezelfchappen, alwaar zy zich bevinden zonder 'er
„ nochtans te weezen ; het bezef van hunne eigen
„ elende, en de wanhoop dat zy 'er de vrywillige
„ beweegoorzaaken van zijn; eindelijk de noodzaak-
„ lijkheid om van den gelukkigen ftaat des huwlijks
„ aftezien ; alle deze dingen zijn diepgrievende denk-
„ beelden, waardoor deze ongelukkigen geperst wor-
„ den om zich van de wareld aftezonderen, zeer ge-
„ lukkig nog, indien zy 'er niet door worden aan-
„ gezet om een einde van hun loopperk te maa-
„ ken " (2).

Dit

(1) Ibid. p. 13.
(2) Ibid. p. 19.

Dit verbaazende tafereel zal vervolgens door nieuwe waarnemingen bekragtigt worden. Die van den Hr. Stork, in het fraaije Werk, dat hy over de historie en de behandeling der ziekten in 't licht gegeven heeft, is niet min onzachlijk. Maar ik zende de genen, die ze wille nazien, tot die Verhandeling zelve, die elke Arts behoorde te leezen (1)

Eer ik tot de Waarneemingen, die my medegedeeld zijn, overga, zal ik dit hoofddeel met het fraaije stuk, te vinden in 't uitmuntende Werk, waarmede de Hr. Gaubius de Geneeskunst verrijkt heeft, besluiten. Hy schildert niet alleen de quaalen, maar hy wijst 'er ook de oorzaak van met die kracht, die waarheid, dat doorzicht en die juistheid, die alleenlijk een grooten meester eigen zijn. Het is een dierbaar stuk, de behouding van welks kleuren men my dank weeten zal door 't zodanig optegeeven, als de Autheur het geschreven heeft. *Immoderata seminis profusio, non solum utilissimi humoris jactura, sed etiam ipso motu convulsivo, quo emittitur, frequentius repetito, inprimis lædit. Etenim summam voluptatem universalis excipit virium resolutio, quæ crebro ferri nequit, quin enervit. Colatoria autem corporis quo magis emulgentur, eo plus humorum aliunde ad se trahunt, succisque sic ad genitalia derivatis, reliquæ partes depauperantur. Inde ex nimia venere lassitudo, debilitas, immobilitas, incessus delumbis, encephali dolores, convulsiones sensuum omnium, maxime visus, hebetudo, cæcitas, fatuitas, circulatio febrillis, exsiccatio, macies, tabes & pulmonica & dorsalis, effeminatio. Augentur hæc mala atque insanabilia fiunt ob perpetuum in venerem pruritum, quem mens, non minus quam corpus, tandem contrahit, quoque efficitur, ut & dormientes obscena phantasmata exerceant, & in intiginem pronæ partes quavis occasione impetum concipiant, onerique & stimulo sit quamlibet exigua reparati spermatis copia, levissimo conatu, & vel sine hoc, de relaxatis loculis relapsura. Quo circa liquet, quare adolescentiæ florem adeo pessumdet iste excessus* (1). Dat is: „ De onmatige verplenging des „ zaads maakt voornamentlijk het lichaam van stel, „ niet alleen door het verlies eens allernuttigsten „ vochts, maar ook door de dikwijls herhaalde stuiptrekkende beweging, onder welke het wegvloeit. „ Want eene algemeene loslating, welke by veelvuldige herhaling niet geschied zonder zwakheid aantebrengen, sluit het hoogste vermaak buiten. Hoe meer „ 's l chaams kleinszeeven uitgemolken worden, hoe „ grooter hoeveelheid van vochten zy van elders naar „ zich trekken, zodat, terwijl de sappen dus naar de „ teeldeelen worden afgeleid, de overige deelen zich „ uitputten. Vandaar koomt, dat het alte groote liefdevermaak de oorzaak is van vermoeidheid, verzwakking, onbeweegbaarheid, zwikkenden gang, „ pijnen in 't gestel der hersfenen, kramptrekkingen „ van alle de zintuigen, inzonderheid van dien des „ gezichts, gevoelloosheid, blindheid, koortsigen omloop, uitdroging, vermagering, borst- en ruggeteering, slaphartigheid. Deze quaalen vermeerderen, „ en

(1) Medicus annuus, T. II, p. 215 &c.

(1) Institutiones Pathologiæ Medicinales, auctore H. D. Gaubio, Lugd. Bat. 1758.

„ en worden ongeneeslijk wegens de gedurige kitteling
„ tot den veneriſchen wellust, de ziel niet minder
„ dan het lichaam bevangende, en te wege brengen-
„ de, dat ook de lyders, terwijl zy ſlaapen, onkui-
„ ſche droome oefenen, dat de ſchaamdeelen by elke
„ gelegenheid eene drift ter byligginge krijgen, en
„ dat de hoeveelheid van 't herhaalde zaad, hoe wei-
„ nig die ook zy, op de ligſte poging, of ook wel
„ zonder deze, op de weêrinſtorting uit de verſlapte
„ plaatsjes, tot laſt en prikkeling ſtrekt. Hieruit der-
„ halven is optemaaken, waarom deze buitenſporig-
„ heid den jeugdigen bloem der jaaren zo geweldig
„ in 't voetzand ſtort (*a*).

TWEE-

(*a*) Behalve de Toevallen, in dit Hoofdſtuk verhaald, neemt men 'er nog andere waar, die niet minder dan deze te dugten zijn, en derhalve ook eene plaats mogen hebben, onder de gevolgen van het Venus-ſpel en wel onder die, welke als eigen zijn aan de Zelfbeſmetting. Hoe dikwils zien wy niet, dat de overgegeevene jongheid in dit menſchvernielende werk zo ver verleid is, dat, uit eene enkele gewoonte in dit kwaad; in hunne ledigheid; of in droefgeeſtigheid, enz. dit vervloekte handſpel, als tot een verzet (om dus te ſpreeken) by hen geoeffend word, ja zelfs, zonder dat zy eenige prikkeling tot het venus-vermaak gevoelen, terwijl hunne kragten dikwils de gedagten daar van niet konnen lijden. De langdurige wryvingen der Teel-deelen, en het geweld, dat zy in hunne geest oeffenen, om met kragt de vogten, of derzelver aandrang te bepaalen, op de deelen, wier ontlastingen het einde van hun vermaak maaken, konnen de gelegenheid geevende oorzaaken zijn, van zwelling, ontſteeking, ja van verſterving, en dus (in de mannen in 't byzonder) konnen zy veroorzaaken die gebreeken, welke zo dikwils het verlies der Roede tot hun gevolg gehad hebben; ik beooge hier inzonderheid de ontſteeking van de voorhuid der Roede, en de knelling van dit deel, die door de ontſteeking van deszelf hoofddekzel gemaakt word, by de Genees en Heelkundigen bekend onder den naam van *Phymoſis* en *Paraphymoſis*. Ik hebbe een Lijder gezien, die terwijl hy ziek lag aan eene breuk van het ſcheenbeen, den tijd doorbragt, met zich zelve in de zelfbevlekkinge te vermaaken. De lang-

---

TWEEDE AFDELING.

Medegedeelde Waarneemingen.

Ik zal geen andere orde dan die van de dagtekeningen der ontfangen brieven volgen. Ik heb, ſchrijft my mijn wijdberoemde vriend, de Hr. ZIMMERMAN, eenen man gezien, drieentwintig jaaren oud, die na zijn lichaam door de geſtadige zelfbeſmettingen verzwakt te hebben, de vallende ziekte kreeg. Een volkomen aanval hiervan trof hem, zo menigmaal als hem des nachts het zaad ontvloeide. Dezelfde quaal overviel hem na de zelfbeſmettingen, waarvan hy zich niet konde onthouden, in weêrwil der toevallen en ongeacht

langdurige wrijvingen veroorzaakte hem eene ontſteeking in de voorhuid der Roede, in den tijd dat het hoofd van dit deel ontdekt was; en deze ontſteeking nam wel haast zodanig toe, dat zy eene ſpaanſche kraag *Paraphymoſis* vormde, welke dermaaten hevig was, dat het hoofd der Roede zo wel als het lighaam derzelve ongetwijffeld tot verſterving was overgaan, indien men niet ſchielijk aan deze uitkomſte had voorzien, door het erlangen van de nodige hulpe. De afmatting, en de verſpilling van het zenuwſap, konnen in zwakke voorwerpen tot daar toe gedreven worden, dat eene dodelijke flaauwte, Beroerdheid, Lamheid, of ongeneesbaare blindheid den vrywillige verkwister van zijne gezondheid en leeven, op het onvoorziens koomt te verraſſen, zelf als hy in het midden van zijne vuile vreugde is. De aanhoudende verhittingen, en de vermeerdering van den omloop des verhitte bloed, deszelfs ſterke aandrang op de kleinſte en tedere bloedvaten, zijn in ſtaat, om dodelijke ontſtekingen voort te brengen, naamlijk door te verſtoppen de vaten der Hersſenen, die der Longen of andere voornaame deelen; of zy bewerken in ſlappe geſtellen, de openbarſting der ſlagaderen; van daar bloedſtorting min of meer gevaarlijk na maate de min of meerdere wijdte van het geborſte bloedvat enz. B.

acht de redenen, welken men hem voorhield. Na de verpozing der vallende ziekte gevoelde hy zeer fcherpe pijnen in de nieren en omtrent het ftaartbeen. Hy verliet ten laatften dit handfpel geduurende eenigen tijd. Ik herftelde hem van de nachtontvloeijingen, en hoopte hem zelfs van de vallende ziekte te geneezen, waarvan de verheffingen alrede verdwenen waren. Krachten, eetluft, flaap en een fchoongekleurd gelaat waren by hem wedergekeerd, hoezeer hy 'er te voren als een geraamte had uitgezien. Maar zich wederom overgegeven hebbende aan de zelfbefmettingen, welken een aanval der voorgemelde ziekte altijd volgde, overquamen hem deze ftuiptrekkingen zelfs op de ftraat. Eindelijk vond men hem op eenen morgen in zijne kamer, buiten het bed gevallen en in zijn bloed gewenteld, dood. By het lezen dezer waarneeminge vergunne men my eene vraag, welke zich hier voor mynen geest vertegenwoordigt, voorteftellen. Zijn zy, die met een piftool zich 't leven beneemen, vrywillig verdrinken of de keel affteeken, fchuldiger oorzaaken hunner dood? Zijn zy meer zelfmoordenaars dan zulk een menfch? Zonder my verder over dit ftuk uittelaaten, mijn vriend voegt 'er by, een' anderen te kennen, die zich in 't zelfde geval bevind. Ik heb federt vernomen, dat hy op dezelfde wijze geftorven is. Ik heb ('t is wederom de H. ZIMMERMAN die hier fpreekt) eenen man gekend van een zeer fraai vernuft en een byna algemeene kundigheid, wiens vlugge werkzaamheid van geest door de geftadige nachtbevlekkingen verloren, en wiens lichaam t'eenemaal in den toeftand raakte des genen, die by den Hr. BOERHAAVE te raade ging (1); aangaande welk geval ik elders bericht zal doen.

De twee volgende feiten ben ik verfchuldigd aan den Hr. RAST den zoon, vermaarden Arts te Lyons, met wien ik het vermaak gehad heb eenige dagen te Montpellier doortebrengen. Een jongman van Montpellier, in de Geneeskunst zich uitoefenende, veroorzaakte zijne dood met aan deze verderflijke wellust buitenfporiglijk zich overgegeven te hebben. Het denkbeeld zijner misdaad had zijnen geest zodanig getroffen, dat hy in eene foort van wanhoop ftierf, en aan zijne zyden de open hel meende te zien, gereed om hem te ontfangen. Een kind dezer zelfde Stad, zes of zeven jaaren oud, door eene dienstmeid, geloove ik, in dat werk onderricht, bevlekte zich zo dikwijls, dat eene fleepende koorts, welke hierop volgde, het fpoediglijk wegrukte. De onftuimige drift tot dien handel was zo groot, dat menze in hetzelve tot aan den laatften levenstijd niet konde weêrhouden. Toen men 't den naderenden dood voor oogen ftelde, vertrooste het zich met te zeggen, dat het te vroeger vertrok om zijnen vader optezoeken, die voor eenige maanden geftorven was.

De Hr. MIEG, beroemde Arts te Bazel, in de geleerde wareld door voortreflijke Verhandelingen bekend, en wien zijn vaderland verplicht is voor de Inënting, waarmede hy, zowel met goeden uitflag als bequaamheid,

(1) Confult. Med. T. II, p. 36.

acht de redenen, welken men hem voorhield. Na de verpozing der vallende ziekte gevoelde hy zeer ſcherpe pijnen in de nieren en omtrent het ſtaartbeen. Hy verliet ten laatſten dit handſpel geduurende eenigen tijd. Ik herſtelde hem van de nachtontvloeijingen, en hoopte hem zelfs van de vallende ziekte te geneezen, waarvan de verheffingen alrede verdweenen waren. Krachten, eetluſt, ſlaap en een ſchoongekleurd gelaat waren by hem wedergekeerd, hoezeer hy 'er te voren als een geraamte had uitgezien. Maar zich wederom overgegeven hebbende aan de zelfbeſmettingen, welken een aanval der voorgemelde ziekte altijd volgde, overquamen hem deze ſtuiptrekkingen zelfs op de ſtraat. Eindelijk vond men hem op eenen morgen in zijne kamer, buiten het bed gevallen en in zijn bloed gewenteld, dood. By het lezen dezer waarneemingen vergunne men my eene vraag, welke zich hier voor mynen geest vertegenwoordigt, voorteſtellen. Zijn zy, die met een piſtool zich 't leven beneemen, vrywillig verdrinken of de keel afſteeken, ſchuldiger oorzaaken hunner dood? Zijn zy meer zelfmoordenaars dan zulk een menſch? Zonder my verder over dit ſtuk uittelaaten, mijn vriend voegt 'er by, een' anderen te kennen, die zich in 't zelfde geval bevind. Ik heb ſedert vernomen, dat hy op dezelfde wijze geſtorven is. Ik heb ('t is wederom de H. ZIMMERMAN die hier ſpreekt) eenen man gekend van een zeer fraai vernuft en een byna algemeene kundigheid, wiens vlugge werkzaamheid van geest door de geſtadige nachtbevlekkingen verloren, en wiens lichaam t'eenemaal in den toeſtand raakte des genen, die by den Hr. BOERHAAVE te raade ging (1); aangaande welk geval ik elders bericht zal doen.

De twee volgende feiten ben ik verſchuldigd aan den Hr. RAST den zoon, vermaarden Arts te Lyons, met wien ik het vermaak gehad heb eenige dagen te Montpellier doortebrengen. Een jongman van Montpellier, in de Geneeskunst zich uitoefenende, veroorzaakte zijne dood met aan deze verderflijke welluſt buitenſporiglijk zich overgegeven te hebben. Het denkbeeld zijner misdaad had zijnen geest zodanig getroffen, dat hy in eene ſoort van wanhoop ſtierf, en aan zijne zyden de open hel meende te zien, gereed om hem te ontfangen. Een kind dezer zelfde Stad, zes of zeven jaaren oud, door eene dienstmeid, geloove ik, in dat werk onderricht, bevlekte zich zo dikwijls, dat eene ſleepende koorts, welke hierop volgde, het ſpoediglijk wegrukte. De onſtuimige drift tot dien handel was zo groot, dat menze in hetzelve tot aan den laatſten levenstijd niet konde weêrhouden. Toen men 't den naderenden dood voor oogen ſtelde, vertrooste het zich met te zeggen, dat het te vroeger vertrok om zijnen vader opte zoeken, die voor eenige maanden geſtorven was.

De Hr. MIEG, beroemde Arts te Bazel, in de geleerde wareld door voortreflijke Verhandelingen bekend, en wien zijn vaderland verplicht is voor de Inënting, waarmede hy, zowel met goeden uitſlag als bequaamheid,

(1) Conſult. Med. T. II, p. 36.

heid, op den duur zich bezig houdt, heeft my eenen brief medegedeeld, door den Hr. Hoogleeraar STEHELIN (een dierbaare naam voor de letteroefeningen!) geschreven, in welken ik verscheide gewichtige en nuttige waarneemingen gevonden heb. Ik bewaar 'er sommigen van tot het vervolg van dit Werk, alwaar zy beter plaats zullen vinden, terwijl twee anderen gevoeglijker hier te pas koomen. De zoon van M ***, is, in den ouderdom van veertien of vijftien jaaren, aan stuiptrekkingen en eene soort van vallende ziekte, alleenlijk door de zelfbesmetting veroorzaakt, overleden. Hy is door de ervarenste Artsen van onze Stad behandeld, maar zonder vrucht. Ik ken ook een jonge Juffer van twaalf of dertien jaaren, welke zichzelve door dit verfoeijenswaardige handwerk de tering, een dikken en opgespannen buik, den witten vloed en eene weêrhoudensonmacht in 't wateren toegebragt heeft. Schoon haar de geneesmiddelen eenige verligting bewerkt hebben, verzwakt zy echter van tijd tot tijd, en ik vrees voor doodlijke gevolgen (*b*).

DER-

(*b*) Waar de vrouwelijke Sexe zig aan deze vuile handel overgeeft, daar staat eene op aardsche Hel van allerleije gebreken voor hen open. De plaatzelijke zwelling, ontsteeking, verzweering, ja versterving in de Teeldeelen zelf, zijn de quaalen, die by de eerste oeffening in dit werk in hun gebooren worden; en offschoon zy al eens van geene zigtbaare gebreken overvallen worden, zo stellen de Maagden en Vrijsters, hier door zich nogtans in eene staat, welke hen de allergruwzaamste verwijtingen, van de kant hunner Minnaars zal verschaffen, in gevalle zy zich in den echt begeeven, om dat door deze vuile oeffening, de deelen eene hoedanigheid verkrijgen, even als na het veelvuldig gebruik van de byslaaping. Vervloekte uitvinding, die hen hier toe den weg kwam aan te wijzen! Ondertusschen zal eene vuile gewoonte in dit Spel, niet missen om hen nog ongelukkiger te maaken. Vermindering van de werking der Zintui-

---

DERDE AFDELING.

Tafereel, getrokken uit de ONANIA.

Sedert de bekendmaking van dit Werk ben ik, door middel van een zeer aanzienlijk kanaal, ontwaar geworden, dat men geen volkomen geloof slaan moet aan de feiten, in de Engelsche verzameling opgegeven, en dat deze oorzaak, gevoegd by eenige lasterspraaken, de onkuische bewoordingen en de intrekking der Keizerlijke *Privilegie* de hoogduitsche vertaling in het Rijk heeft doen verhinderen. Deze beweegredenen hadden my eerst bepaald om uit het mijne uittelaaten

al

tuigen, Zenuw-ziekte, Opstijging, Lamheid, Krampen, Stuipen, Vallende-ziekte, Zwakheid, Hartkloppingen, Tering, gevaarlijke ontsteekingen in het Hoofd, de Borst, den Buik of in de deelen van het Bekken gelegen, Droefgeestigheid, Bleekzugt, Ongedaantheid, Waterzugt, de Vrijsterziekte, Dolheid der Baarmoeder, Witte-vloed en een reeks van andere gebreken meer, welke de Schrijver in de volgende Afdeling opnoemt, staan deze ongelukkigen, nevens eene afkeer voor het huwelijk, die hen niet ongemeen is, aantetasten: en by aldien zy zich laaten overweegen, tot het aanvaarden van den Echt, zo ziet men hylaas! dat de straffe van hunne misdaad, ook kan daalen op het nageslagt dat zy voortbrengen: hoeveelen draagen hylaas! in hunne volwassenen staat niet, de merktekenen en ongemakken, als nablijfzels van de groote zwakheid, de tering, van de engelsche ziekte enz. in hunne tedere jeugd, van welke misschien niets anders als de Zelfsbevlekking van hunne Moeders de allereerst gelegenheid geevende oorzaak was. Eene gegronde bespiegeling, en eene reeks van waarneemingen, zoude een aller overtuigends bewijs, hier van konnen uitleveren, indien de paalen van een aantekening zig daar niet tegenstelde, het vervolg in dit werk zal ondertusschen licht genoeg verschaffen, om deze zaak gemakkelijk te konnen begrijpen. B.

al wat ik uit die verzameling getrokken heb: maar sommige bedenkingen haalden my naderhand over, omze onder verzachting, in de volgende Aanmerkingen vervat, te behouden. De eerste bedenking bestaat daarin, dat sommige dier redenen niet dan tot de hoogduitsche uitgave betrekking hebben. De tweede is, dat offchoon 'er mogelijk feiten, op losse onderstellingen aangenomen, in gevonden worden, gelijk inderdaad sommigen het kenmerk daarvan hebben, echter bevonden is, dat een heel groot getal daarvan niet dan maar alte veel op de waarheid rust. Eindelijk een derde bedenking, welke voor my beslissend is, heb ik in den gemelden brief van STEHELIN zelven gevonden. Ik heb, schrijft hy, eenen brief ontfangen van den Hr. HOFMAN van Mastricht, in welken deze my in overweging geeft, eenen zelfbesmetter gezien te hebben, die zich alrede de ruggetering toegebragt, en na van hem zonder goed gevolg behandeld te weezen, zijne genezing verkregen had door de hulpmiddelen van de *Onania*, van welk boek *Doctor* B KK RS te Londen de Schryver weezen moet. Die persoon was zo wel hersteld, dat hy niet alleen dik en vet geworden was, maar ook een viertal van kinderen geteeld had.

Het Engelsche Werk over de *Onania* is een rechte baaijert en 't verwardste stuk, sedert langen tijd geschreven. Men kan 'er niet dan de Waarneemingen in leezen. Alle de aanmerkingen zijn slechts gemeene schoolsche godgeleerde en zedekundige bespiegelingen. Uit het geheele Werk, 't welk vry lang is, zal ik alleen-

leenlijk een tafereel van de gewoonste toevallen, daar de lyders over klaagen, famentrekken, terwijl de krachtige en dieptreffende bewoordingen van pijn en berou, in een klein getal van brieven te vinden en niet wel in een uittreksel bytebrengen, den indruk van den kouden schrik, die ons het leezen daar van veroorzaakt, niet verzwakken moeten, aangezien deze indruk van de feiten afhangt. Ik zal myne Leezers verplichten door een ongemeen groot getal brieven te bespaaren, waarin noch levendige slagen noch stijl bespeurd worden. Ik zal de quaalen, waarover de Engelsche zieken klaagen, tot zes hoofdpunten brengen, en met de allermoeilijksten, dat is met dien van den geest beginnen.

I. Alle de verstandelijke vermogens worden machteloos, het geheugen vergaat, de denkbeelden worden beneveld, en de lyders vallen zelfs op sommige tijden in een ligte krankzinnigheid. By hen huisvest zonder ophouden eene soort van inwendige onrust, een gedurige angst en een zo treffend verwijt van 't geweten, dat zy menigmaal tot schreijen koomen. Zy zijn aan hoofddraaijingen onderhevig, terwijl al hunne zintuigen, maar inzonderheid hun gezicht en gehoor, verzwakken, en hunne slaap, kunnen zy slechts slaapen, van verdrietige droomen gestoord word.

II. Des lichaams krachten ontbreeken geheelijk. De groei der zulken, die, eer dezelve geeindigd is, zich aan deze verfoeilijkheden opgeofferd hebben, krijgt een aanmerklijke wanorde. De éénen slaapen nietmetal, de anderen dutten en sluimeren byna altijd. Byna allen worden miltzuchtig of gequeld van opstygingen,

gen, en onder den voet gehouden van alle de toevallen, die met deze moeilijke ongesteldheden vergezeld gaan, droefheid, zuchten, traanen, hartkloppingen, benaaudheden, flaauten. Men heeft sommigen zelfs kalkstoffen zien spuwen. Hoest, sleepende koorts en tering zijn de straffen, by veelen in hunne eigen schendaaden te vinden.

III. De grievendste pijnen zijn een ander voorwerp van de klachten der lyderen. De één klaagt over 't hoofd, een ander over de borst, de maag, het gedarmte, over uitwendige zinkingsteeken, somtijds over een pijnlijke verstijfdheid in alle 's lichaams deelen, zodra men dien maar zachtjes drukt.

IV. Men ziet in 't aangezicht niet alleen uitslagbotten, want dit is één der gemeenste toevallen, maar zelfs wezentlijke etterpuisten op de tronie, aan de neus, op de borst en dyen, in welke deelen de lyders ook ondraaglijke jeukten gevoelen. Eén derzelven klaagde zelfs over vlezige uitwasſen op zijn voorhoofd.

V. De werktuigen, tot de voortteling behoorende, vinden insgelijks hun deel in de jammerlijke quellingen, waarvan zy de hoofdoorzaak uitmaaken. In verscheiden lyders worden zy onbequaam tot de opspanning. By anderen ontlast zich het zaadvocht op het oogenblik eener geringste jeukte, eener flaauste opspanninge, of onder de bewegingen, dien zy doen met door de kamer te gaan. Een groot aantal overvalt een gestadige zaadvloed, de krachten t'eenemaal nedervellende, en van welken de stoffe dikwijls *of* naar een stinkenden bloedetter, *of* naar een vuilen slijm gelijkt. Anderen wederom worden van de pijnlijkste prikkelingen tot Venus-spel *priapismi* gefolterd. Bezwaarlijkheid, drupping, brand en machteloosheid in 't watermaken doen sommigen wreede teisteringen lijden. Eenigen hebben geweldig smertelijke gezwellen aan de teelballen, de roede, de blaas en den zaadstreng. Eindelijk, de onmogelijkheid om byslaap te houden, *of* de ontaarding des zaadvochts beneemen de levenskrachten van byna allen, die geduurende langen tijd aan dit venerische misbedrijf zich hebben overgegeven.

VI. De werkoefeningen van 't gedarmte zijn menigmaal in de uiterste wanorde. De éène zieken klaagen over onbeweeglijke verstoppingen, de anderen over ambeijen of ontvloeijing eener stinkende stoffe uit den endeldarm. Deze laatste aanmerking brengt my wederom tot den jongman, van wien de Hr. Hoffman, spreekt, en die na elke zelfbesmetting van buikloop aangetast wierd; eene nieuwe oorzaak van het verlies zyner krachten.

VIERDE AFDELING.

Waarneemingen van den Schryver.

Het tafereel, door mijn eerste waarneeming opengelegd, is verschriklijk; en toen ik voor de eerste maal een' ongelukkige, die 'er het onderwerp van was, beschoude, beving my zelven eene ongemeene on-

ontroering. Ik befpeurde meer dan ooit te voren de noodzaaklijkheid om de jonge luiden alle de vervaarlijkheden des afgronds aantewijzen, in welken zy met voorbedachtzaamen wille zich nederftorten.

L. D.****, Uurwerkmaker, was by zijne kennisfe en in goede gezondheid, tot dat hy den ouderdom van zeventien jaaren bereikt had. Van dit tijdftip gaf hy zich aan de zelfbesmetting over, dezelve dagelijks, en dikwijls tot drie reizen toe, herhaalende. Telkens was de uitwerping voorgegaan en vergezeld geworden van een ligt verlies des verftands en van een ftuiptrekkende beweging in de opfpannende fpieren des hoofds, hetzelve fterk naar achteren trekkende, terwijl de hals buitengemeen opgezet wierd. Het had geen jaar geduurd, of hy had by elke daad een groote machteloosheid beginnen te voelen. Deze waarfchouwing had hem nog niet fterk genoeg kunnen overreden om van zijn morsfigen handel afftand te doen. Zijne ziel, aan deze vuiligheden reeds t'eenemaal overgegeven, was voor andere denkbeelden niet meer vatbaar geweest. Eindelijk na de herhaling zyner euveldaad, dagelijks noch menigvuldiger gepleegd, was hy in eenen toeftand geraakt, die hem beducht gemaakt had voor de dood. Dus te laat wijs geworden, had de quaal alrede met zodanige vorderingen de overhand genomen, dat zy niet te geneezen geweest was. De teeldeelen waren zo prikkelvaardig en tevens zo zwak geworden, dat 'er van de zijde des ongelukkigen geene nieuwe daad nodig geweest was om het zaad uitteftorten. De geringfte prikkeling had op ftaande voet een

een onvolmaakte opfpanning veroorzaakt, welke onmiddelijk van eene ontlasting dezes vochts, de verzwakking dagelijks aanzettende, gevolgd was geworden. Ook was hem deze zenuwtrekking, die hy niet eerder ondervond dan in den tijd, wanneer de ontlastende werkdaad haare volkomenheid had, en welke alsdan ook eindigde, eigen geworden, en had hem menigmaal, zonder eenige zichtbaare oorzaak, derwijze geweldiglijk overvallen, dat, geduurende al den tijd des aanvals, die altemet vijftien, en nooit minder dan acht uuren duurde, hy in het gantfche achtergedeelte van den hals zo felle pijnen gevoelde, dat hy gemeenlijk, niet alleen fchreeuwende maar ook met naar gehuil, zich hooren liet. Onmooglijk was 't hem ook geweest binnen al dien tusfchentijd iets nats of droogs doorteflikken. Zijne ftem was heefch geworden, maar ik heb niet nagegaan, of zy 't geduurende den tijd des aanvals noch meer wierd. Hy had geheelenal zijne krachten verloren. Want verplicht om van zijn beroep aftezien, nergens toe in ftaat en van elende overladen, lag hy geduurende verfcheiden maanden zonder hulp te zieltoogen, zoveel te meer te beklaagen, dat hem de geheugenis was bygebleven, welke, zonder haare vermogens te verliezen, nergens anders toe gediend had dan om hem zonder ophouden zijn jammerlijke ongefteldheid te binnen te brengen, en de volle ijslijkheid zijner wroegingen te vermeerderen. Ik vernam zijnen toeftand, en begaf my by hem. Ik vond minder een leevend fchepfel dan een geraamte, op ftroo nederliggende, uitgeteerd, bleek, morsfig, een besmettenden reuk van zich geevende, tot geenerlei beweging

weging byna bequaam. Uit zijne neus vloeide telkens een bleek en waterachtig bloed, en de zever liep hem gedurig uit den mond. Met buikloop gequeld zijnde, ontvloeiden hem zijne uitwerpfels in het bedde zonder het te gevoelen. De zaadvloed bleef hem geſtadig by. Zijne oogen ſtonden ſtraf, onklaar, dompig en hadden geene kracht om zich te beweegen. De pols was by uitſtek klein, ras en herhaalend, de ademhaling heel moejelijk, en de vermagering, indien men 'er de voeten van uitzondert, die *œdemateus* begonnen te worden, buitengemeen. De wanorde van den geest was niet minder; zonder denkbeelden, zonder geheugen, onbequaam om twee taalſpreuken ten einde te leezen, zonder aandacht, zonder bekommering over zijn noodlot en zonder eenig ander gevoel dan van ſmert, welke met alle haare verheffingen, ten minſten om elken derden dag, wederkeerde. Een wezen derhalven, beneden het redenlooze vee gedaald, en een ſchoutoneel, wier verſchriklijkheid niet te begrijpen viel, zodat men moeite had om zich te herinneren, dat het voorheen tot het menſchlijke geſlagt behoord had. Ik geraakte, door hulp van verſterkende middelen, ſpoedig genoeg aan het betemmen der geweldige zenuwtrekkende aanvallen, die hem niet dan door de pijnen zo wreedlijk tot het zintuiglijke gevoel bragten. Vergenoegd met hem in dit opzicht te hebben verligt, hield ik op met het gebruik der geneesmiddelen, die zijnen toeſtand niet konden verbeteren. Hy ſtierf, ten einde van eenige weeken, in Zomermand des Jaars 1757, ſlijmwaterzuchtig (*œdemateus*) over zijn geheel lichaam.

Zy allen, die aan deze haatlijke en misdadige gewoonte zich opofferen, worden wel met dezelfde wreedheid niet geſtraft: maar daar is 'er ook geen, die die 'er ten minſten niet meer by gevoelt. De veelvuldige herhaling der wanbedrijven, de verſcheidenheid der getemperdheden en meer andere van buiten komende omſtandigheden geeven aanleiding tot aanmerklijk verſchil. De quaalen, meest van my gezien, zijn, I. Eene geheele wanorde van de maag, by de éénen zich ontdekkende door 't verlies van den eetlust of door onregelmatige begeerten om te eeten; by andere door hevige pijnen, vooral in den tijd der ſpijsverteringe, en door eigengeworden brakingen, alle geneesmiddelen tegenſtaande, zo lang men aan derzelver quaade hebblijkheden vastblijft. II. Eene verzwakking van de werktuigen der ademhalinge, de bron zijnde, uit welke de drooge hoesten, byna altijd heeſchheden, zwakheden in de ſtem, en, zo dra men zich wat ſterker beweegt, opblazingen voortſpruiten. En III. Eene gantſche verſlapping van het zenuwgeſtel.

De dierlijke huishouding in den grond te kennen is niet noodzaaklijk om te bezeffen, dat deze drie oorzaken alle de ziekten van langzaame verzwakking te voorſchijn kunnen brengen: want dat zy het dagelijks doen, bewaarheid de ervarenheid. De eerſte toevallen, uit dezelven in de zelfbeſmettingen voortrijzende, zijn, onder de genen, waarvan ik thans handel, eene opmerklijke vermindering in de krachten; eene meer of min aanmerkenswaardige verbleking; ſomtijds eene ligte maar gedurige geelzucht; menigmaal uitſlagbotten, die, niet verdwijnende dan om

plaats te maaken voor anderen, over 't ganſche aangezicht, maar vooral aan 't voorhoofd, langs de hoofdſlaapen en by de neus, geſtadelijk zich verſpreiden; eene zeer zichtbaare vermagering; eene verbaazende gevoeligheid omtrent de verandering der ſaiſoenen, maar ten opzichte der koudte voornamentlijk; eene verſlapping der oogen en zwakheid van 't gezicht; eindelijk een aanmerklijk verval van de werkvermogens, inzonderheid van 't geheugen. „ Ik voel wel, „ ſchreef my zeker lyder, dat dit booze handbedrijf „ de vermindering van de werkzaamheid der krach- „ ten, en vooral van die der geheugeniſſe my aange- „ bragt heeft. " Het zy my geoorloofd hier de afgebroken ſtukken van eenige brieven intevoegen, die met malkanderen vereenigd, een genoegzaam volkomen tafereel der natuurlijke wanordeningen, uit de zelfbeſmetting ontſtaande, zullen opleveren, en waarvan my de taal, in welke ik by de eerste uitgave van dit Werk geſchreven heb', verhinderde gebruik te maaken. „ Ik had, gelijk meer andere jonge luiden „ (de Schryver van dezen brief was in zijne rijpe jaa- „ ren,) het ongeluk van my te begeeven tot eene „ heblijkheid, welke zowel het lichaam als der ziele „ ten verderve ſtrekt. Mijne jaaren, door de reden „ onderſteund, hebben deze elendige neiging wel „ iets gematigd: maar het quaad is intusſchen be- „ dreven. By de aandoening en buitengemeene ge- „ voeligheid van 't zenuwgeſtel, en by de toevallen, „ waartoe zy aanleiding geeven, koomt eene ver- „ zwakking, eene bezwaarlijkheid, eene quellende „ onrust en benaaudheid, die als om ſtrijd my ſchij- „ nen te overrompelen. Ik word van een byna onop- „ houdelijk zaadverlies gedreigd. Mijn aangezicht „ gelijkt ſchier naar een lijk, zo bleek en loodkleu- „ rig is het. De onmacht mijns lichaams maakt al „ mijne bewegingen moeilijk. Met die van mijne „ beenen is 't dikwijls zodanig geſteld, dat ik veel „ moeite heb om mij optehouden, terwijl ik niet „ waagen durf uit mijne kamer te gaan. De ſpijsver- „ teringen geſchieden zo qualijk, dat het voedſel, na „ dat ik het drie of vier uuren genuttigd heb, der- „ wijze mij voorkoomt, alsof ik eerst bezig ware „ mijne maag te vullen. Mijne borst is vol fluimen, „ wier opkomst mij zwaare benaaudheden, en opge- „ hoeſt, den toeſtand van uittering aanbrengt. Zie- „ daar een bekort tafereel mijner elenden, die door „ de treurige verzekerdheid zich nog vergrooten, „ dat de volgende dag niet minder verdrietig zijn zal „ dan de voorgaande geweest is. In één woord, ik „ geloof niet, dat eenig menſchlijk ſchepſel immer „ van zoveele quaalen gedrukt wierd als ik. Zon- „ der den byzonderen byſtand der voorzienigheid „ zoude ik bezwaarlijk een zo overwichtigen last „ kunnen draagen ".

Al ſidderende leeze ik, in den brief van een anderen zieken, deze ſchrikverwekkende woorden, die mij dien van de Schryvers in de *Onania* te binnen brengen: „ Wederhield mij de Godsdienst niet, ik „ had mijn leven reeds geëindigd; een leven zoveel „ te wreeder, omdat het zodanig is door mijn eigen „ wanbedrijf ". In de wareld zeker is geen erger ſtaat dan de angst. Wanneer de angst, daar pijnen geene vergelyking by hebben, met eene menigte van an-

andere quaalen vergezeld gaat, behoeft men zich niet te verwonderen, dat een lyder zijn verlangen naar de dood als zijn grootst goed uitstrekt, en zijn leven, kan men een zo treurigen toestand leven noemen, eene wezentlijke rampzaligheid acht te weezen.

Vivere quum nequeam, sit mihi posse mori;
Dulce mori miseris, sed mors optata recedit. M.

Waarvan byna de zin is:

Nu ik geen leven kan verwerven,
Beneem de dood mijn zielsverdriet:
Want rampspoed wacht met vreugd naar 't sterven.
Maar ach! de dood ontvlugt me, en hoort mijn wenschen niet.

De volgende beschryving is korter en min ontroerend. „ Van mijne tedere jeugd af, terwijl ik, zo ik „ meen, tusschen de acht en tien jaaren oud was, „ heb ik het ongeluk gehad van my in dezen verderflijken handel te oefenen, door welken, by ongeluk, mijne goede getemperdheid bedorven is geworden. Maar ik ben vooral sedert eenige jaaren in „ een buitengemeen verval geraakt. Mijne zenuwen „ zijn uitneemend zwak, mijne handen machteloos, „ altijd beevende, altijd zweetende. Ik heb geweldige maagquaalen, pijnen in de armen en beenen, „ altemet in de nieren en voor de borst; ik moet dikwijls hoesten. Mijne oogen zijn zwak en gebroken. „ Gulzig ben ik in 't eten, en ondertusschen vermager „ ik meer en meer, en zie 'er in mijn gelaat allen „ dagen erger uit." In de Afdeeling over de Behandeling der ziekten zal men het goede gevolg der middelen bespeuren, die in dit geval gediend hebben. Ik zal

zal de genezing des eersten niet verrekenen, omdat zy van te langen draad is.

„ De natuur, schreef een derde, heeft my de oogen geopend ter beschouwinge van de oorzaak mijner machteloosheid, waarin ik mij bevond, en van „ 't gevaar des afgronds, in welken ik my nederwierp; 't zy door de uitslagbotten of bleinen, zich „ vertoonende aan die deelen, die tot de uitvoering „ mijns quaaden handels strekten, 't zy ook door de „ verzwakking, die ik in 't midden mijns misbedrijfs „ ondervond, en welke my niet overliet te twyfelen „ wat 'er de oorzaak van ware ".

Ik konde een groot aantal van verhaalen hiernog byvoegen ter openleggingen van ziekten, over welken ik sedert de tweede uitgave dezes Werks geraadpleegd ben geworden. Maar overmits die nutteloose herhalingen zijn zoude, bepaal ik my slechts tot twee of drie van die my allerlaatst toegekomen zijn.

Voor weinige dagen schreef my een man, die thans nog in den bloei zijner jaaren is. „ Nog zeer jong „ zijnde begaf ik my tot een naare gewoonte, welke mijne gezondheid bedorven heeft. Overvallen „ van verstoptheden en duizelingen in het hoofd, die „ my in vreeze bragten van beroerd te zullen worden, ben ik, om dezelven wegteneemen, adergelaten, doch gelijk men al aanstonds bespeurde, met „ nadeel. De borst zit my gesloten, en bygevolg heb „ ik een belemmerde ademhaling. Dikwijls voel ik pijnen in de maag, en ik gevoelze van tijd tot tijd byna „ door 't gantsche lichaam. Over dag ben ik dodde-

 „ rig

„ rig en onrustig, en des nachts word mijn ſlaap af-
„ gebroken en geſtoord. Ook verquikt die my niet.
„ Ik ben met gedurige jeukten gequeld. Mijn aange-
„ zicht is bleek, mijne oogen zijn zwak en pijnlijk,
„ mijne huid is taankleurig, mijn adem ſtinkend, enz.

„ Ik kan, ſchreef my een tweede, geene tweehon-
„ derd treden doen zonder te rusten. Mijne mach-
„ teloosheid gaat buiten perk en maat. Ik gevoel in
„ mijn geheel lichaam geſtadige pijnen, bovenal in
„ mijne ſchouders. Veele ongeſteldheden ondervinde
„ ik in de borst. Ik heb mijnen eetlust wel behou-
„ den, maar tot mijn verdriet: aangezien ik, zodra
„ ik gegeten heb, van maagpijnen geplaagd worde,
„ en al wat ik eet, wederom moet overgeeven. Als
„ ik ééne bladzijde of twee geleezen heb, zijn mij-
„ ne oogen vol traanen en doen my zeer. Ik
„ zucht menigmaal gantſch tegen mijnen wil. *Filo*
„ *xylino flaccidius veretrum, omnisque erectionis impo-*
„ *tens, ſemen quidem, manu ſollicitatum, effluere ſi-*
„ *nit, nequaquam vero ejaculat, adeo cæterum immi-*
„ *nutum, & retractum, ut oculi de ſexu vix judicare*
„ *poſſint.* Dat is: De roede is flapper dan een ka-
„ toenen draad; en, tot alle opſpanning krachteloos,
„ laat zy, met de hand bewogen, wel het zaad ont-
„ ſyperen, maar zy werpt het niet van zich, en is
„ voor het overige zo klein en ingetrokken, dat de
„ oogen naaulijks de ſexe weeten te onderſcheiden ".
In 't vervolg van dit Werk zal men een breeder ver-
haal en de gevolgen der geneesbehandelingen ontmoe-
ten. Ik zalze 'er van geeven, omdat deze lyder de
verzwakſte en te gelijk de gezeglijkſte geweest is van
dien ik gezien heb. Een

Een derde, die, ſedert den ouderdom van twaalf
jaaren, aan deze vreeslijke ſchendaad zich had overge-
geven, ſcheen meer getroffen in de werkvermogens van
zijn verſtand dan in 's lichaams gezondheid. „ Ik be-
„ merk duidelijk, dat mijne warmte afneemt. Het
„ zintuiglijke gevoel is by my aanmerklijk verſtompt,
„ het vuur der verbeeldinge ongemeen verflaaud, en
„ de bevatting van beſtaan oneindig minder levendig.
„ Al wat thans gebeurt, ſchijnt my byna een droom te
„ weezen. Meer moeite om iets te begrijpen en min-
„ der tegenwoordigheid van geest hebbende, gevoel
„ ik, met één woord, mijne levenskracht vervallen,
„ niet tegenſtaande de behoudenis van ſlaap, eetlust
„ en een tamelijk friſch gelaat ",

Een uitwerkſel, niet zelden voorkoomende, is de
miltzucht. Maar zo miltzuchtigen met deze praktijk
zich bezig houden, verergeren zy alle de toevallen der
ziekte, en maaken dezelve t'eenemaal ongeneeslijk. Ik
heb de wreedſte woelingen, opziedingen en benaaud-
heden op deze beide vereenigde oorzaaken zien volgen.
En herhaalde aanmerkingen ſterken my in de bevin-
ding, dat by miltzuchtigen, nu en dan aan overvallen
van ijlhoofdigheid of verlies van verſtand onderhevig,
de zelfbeſmetting altijd haare verheffingen verhaast.
Door deze dubbele oorzaak verliezen de verzwakte
herſſenen al haare werkkrachten, en de zieken ſtorten
eindelijk in eene verſtandeloosheid, welke hen niet dan
met eenige aanvallen van razerny verlaat. De gedenk-
ſchriften der Natuuronderzoekeren gewaagen van een'
miltzuchtigen, die, volgens den raad van Horatius,
zijne droefgeestigheid ſomtijds door den wijn trachtte

 te

verdrijven, en in de eerste dagen van zijne tweede huwlijk aan een andere soort van pleizier alte veel overgegeven, in een zo schriklijke dolheid verviel, dat hy aan eenen keten moest vastgelegd worden (1).

JAKIN heeft ons, in zijne uitleggingen over RHAZES, de historie nagelaten van een' miltzuchtigen, dien de buitensporigheden van dezelfde soort nederwierpen in eene tering met krankzinnigheid vergezeld, zodat hy binnen weinige dagen den geest gaf (2).

Men weet, dat de overvallen der vallende ziekte, met de uitstorting van 't zaadlijke vocht gepaard, nog sterker uittering te wege brengen, en nog meer ontsteltenis der herssenen achter zich laaten dan de anderen. De byslaap maakt de verheffingen dezer ziekte in de genen, die 'er aan onderhevig zijn, nog meer gaande. De byslaap is de oorzaak, aan welke de Hr. VAN SWIETEN de groote verdrietlijkheden, daar de zieken in vallen, byaldien de verheffingen menigvuldiger zich herhaalen, toeschrijft (3). De Hr. DIDIER had een Koopman van Montpellier gekend, die nimmer aan Venus zich opofferde zonder terstond een overval van vallende ziekte te krijgen (4).

GALENUS heeft hiervan een gelijke aanmerking te boek gezet (5). Ook heeft HENDRIK VAN HEERS omtrent die zaak een zelfde getuigenis (6). De Hr. VAN SWIE-

(1) Decur. II, ann. 4. obs. 166, p. 327.
(2) SCHENCKIUS, l. 1, obs. 2, de Maniâ, p. 154.
(3) §. 1077, t. 3, p. 429.
(4) Quæst. Medic. an epilepsiæ mercurius vitæ.
(5) De locis affectis, l. 5, c. 6.
(6) Observationes Medicæ oppido raræ, obs. 18.

SWIETEN heeft iemand, der vallende ziekte onderhevig, gekend, die 'er des nachts in 't bruilofsbedde van aangetast wierd (1). De Hr. HOFFMAN kende een geil vroumensch, het welk zeer dikwijls, na elke venerische daad, eenen aanval dier zelfde ziekte had. Men kan, hetgene de Hr. BOERHAAVE in zijne Verhandeling over de ziekten der zenuwen aangetekend heeft, hier plaatse geeven, dat namentlijk in de venerische drift alle de zenuwen menigmaal doodlijk aangedaan worden. Hy brengt het voorbeeld eener vrouwe by, welke, na elke byligging, in een zeer lange flaaute viel, mitsgaders dat van eenen man, die in den eersten byslaap, door de kracht van zenuwtrekking, eenskiaps in een volle verlamming geraakt, dood bleef (2). Ook vinde ik, in 't voortreflijke werk, waarmede de Hr. DE SAUVAGES de geneezende wetenschap verrijkt heeft, een gantsch byzondere, en misschien de eenigste aanmerking nopens eenen man, die in 't midden der *actie* overvallen wierd (en de quaal had reeds twaalf jaaren geduurd,) van eene zenuwtrekking, zijn geheel lichaam, met verlies van gevoel en kennisse verstijvende. *Ita ut illum, præ oneris impotentiâ, in alteram lecti partem excutere cogeretur uxor, & evacuatio spermatis lenta flaccidoque veretro dénum succedebat, remittente corporis rigiditate* (3). „ zo dat (wil dit zeggen,) zijne vrou „ genoodzaakt wierd hem wegens zijne zwaarte naar „ de éene zyde van 't bedde omtewerpen, volgende „ hierop eene langzaame zaadontvloeijing uit een slap- „ pe

(1) §. 1073, t. 3. p. 412.
(2) De morb. nerv. p. 462.
(3) Nosologia methodica, sen classes morborum, c. 5, p. 230.

„ pe roede, terwijl zijn lichaam wederom ſtijf wierd". Ik ben van verſcheiden overeenkomſtige gevallen bewust. De Hr. VAN HALLER heeft 'er, in zijne aantekeningen op de *Onderwyzingen* des Hrn. BOERHAAVE een groot getal van opgegeven (1). Men vind 'er by de Waarneemers ook nog meer anderen.

Men heeft alrede te voren gezien *, dat de zelfbeſmetting de vallende ziekte veroorzaakt: iets, hetwelk miſſchien meermaalen gebeurt dan men denkt. Maar is 't verwonderenswaardig, dat het plegen van dezelve de verheffingen dier ziekte ophaalt, gelijk ik by de genen, die 'er reeds aan onderhevig waren, meer dan ééns beſpeurd heb? Is 't te verwonderen, dat zy deze ziekte ongeneeslijk maakt?

De volle verlamming des gantſchen lichaams, van welke de Hr. Boerhaave ſpreekt, is één der zeldzaamſte toevallen. Ik heb dezelve maar éénmaal gezien in den tijd, wanneer men met de laatſte uitgave dezes Werks bezig was te drukken, maar ik zagze toen in den volkomenſten graad. De ziekte had haaren aanvang genomen met eene verſtyving van den hals en de rug. En nadat zy dus vervolgens in alle 's-lichaams leden veld gewonnen had, quam my deze ongelukkige jongeling, niet lang voor zijnen dood, voor oogen, in zodanigen ſtaat, dat hy te bedde niet anders dan op zijne rug liggen konde, krachteloos om hand of voet te verroeren, onbequaam tot alle andere beweging, en genoodzaakt om geene andere voedſels te nemen dan

(1) Ad §. 658. n. f. t. 5, p. 446.
* Bladz. 20.

dan die men hem ten monde inbragt. In dezen betreurlijken toeſtand leefde hy eenige weeken, en ſtierf, of liever hy wierd uitgebluſcht, byna zonder gevoel van pijn.

Sedert dit geval zag ik van zodanige geheele en doodlijke verlamming nog een ander ijslijk voorbeeld, wel waardig bygebragt te worden. Ik wierd, op den tienden van Sprokkelmaand 1760, verzocht, om in het veld mijn bezoek te geeven aan eenen man, veertig jaaren oud, te voren ongemeen kloek en ſterk van leden geweest zijnde, maar die veele buitenſporigheden in 't pleizier met de vrouwen en den wijn begaan, en dikwijls zich, in 't gene men ſterke ſprongen (*tours de force*) noemt, geoefend had. Zijne quaal was ſedert eenige maanden begonnen met verzwakking in zijne beenen, hem onder 't voortgaan waggelen doende, als had hy te veel gedronken. Bywijlen, ofſchoon zelfs op den vlakken grond wandelende, tuimelde hy van de been. Hy kon niet dan met groote moeite van de trappen klimmen, en dorst byna zijne woning niet verlaten. Sterk beefden zijne handen. Niet dan heel bezwaarlijk eenige woorden kunnende ſchrijven, ſchreef hyze ook zeer ſlecht. Met gemak zeide hy dezelven voor, hoewel zijne tong de gladheid, welke echter nooit groot geweest was, allengs begon te verliezen. Van zijn geheugen trok hy nog goeden dienst, en de eenige zaak, welke ten aanzien der werkvermogens van zijnen geest de eene of andere quetſing kon doen vermoeden, was, dat hy omtrent den minnehandel (*jeu des Dames*) minder oplettendheid had. Ook was zijn gelaat genoegzaam veranderd. Hy

Hy at met ſmaak, hy ſliep wel, maar het viel hem wat moeilijk in het bedde zich omteleggen.

De buitenſporigheden in de liefde en den wijn ſcheenen my de eerſte bronwel dezer ziekte te weezen. Ook konden, naar mijn gevoelen, de *tours de force*, menigmaal by hen gepleegd, veroorzaakt hebben, dat de ſpieren meer byzonderlijk waren aangetast geworden. Het ſaiſoen was der geneesmiddelen weinig gunſtig, maar men moest inmiddels de voortgangen der quaale trachten te ſtuiten. Wryvingen over het gantſch lichaam met een flenellen lap, en het gebruik van ſommige verſterkende artſenymiddelen hem aangeraden hebbende, ſtelde ik my voor om de giften dezer laatſten te vermeerderen, en 'er, met het begin van den zomer, het koude bad bytevoegen. Na verloop van eenige weeken ſcheen de beving der handen iets verminderd te weezen. In Grasmaand ging hy te raade by iemand anders. Men weet de ziekte hieraan, dat de lyder, voor twee jaaren zich, geduurende eenige maanden, met ſchryven bezig gehouden had in eene kamer, welke van nieus overkalkt was geworden. Men bediende zich van laauwe baden, vette wryvingen en van poeijers, die men voorgaf zweetdrijvend en kramptemmend te weezen. Maar daar quam geene verandering. In Zomermaand beſliſchte eene tweede raadpleging, dat hy de wateren van 't Waalſche Luik zou gaan gebruiken; doch, vandaar wederkeerende, had hy meer beving en meer verſtyving. Sedert, te weeten van Herfstmaand des voornoemden jaars 1760 tot aan Loumaand 1764, heb ik hem ſlechts drie of vier maalen weêrgezien. In het jaar 1762 deed hy, op goed geloof van ik weet niet welke aankondiging, de geneesmiddelen van de *Onania* uit Frankfort koomen, maar die niets uitwerkten. Hy gebruikte dezelven, in het laatſte jaar, van een buitenlandſchen Arts; ook met weinig vrucht. De ziekte had, van den aanbeginne, langzaame, hoewel ongeſtadige voortgangen gemaakt, en de lyder konde, eenige maanden voor zijne dood, zich niet langer op de beenen overend houden. Hy konde op zich zelven nog handen nog voeten meer beweegen. De belemmering zijner ſpraake vermeerderde, en hy verloor dermaate zijne ſtem, dat men hem niet dan met veel moeite hooren kon. De opſpannende ſpieren des hoofds lieten het geſtadiglijk op de borst zakken. Gedurig voelde hy ſteking in de nieren. De ſlaap en eetlust verminderden achtervolgelijk. Hy had in de laatſte maanden zijns levens veel moeite om iets doorteſlurpen. Van Kersdag af quam 'er verſtopping, vergezeld van een onregelmatige koorts. De oogen wierden op een zonderlinge wijze verdonkerd. Hy bragt, toen ik hem in Loumaand wederzag, den gantſchen dag en een groot gedeelte van den nacht op eenen leuningſtoel door, achterwaart overhangende, en de beenen op een anderen ſtoel uitgeſtrekt hebbende, terwijl zijn hoofd allen oogenblikken op zijne borst nederzakte. Hij had altijd eén ſtaand perſoon by zich, die onophoudentlijk bezig was met hem van zitting te doen veranderen, het hoofd optebeuren, voedſel en een ſnuifje te geeven, de neus te wisſchen, en oplettend te luisteren naar het gene hy zeide. Geduurende de laatſte dagen zijns levens was hy genoodzaakt letter voor letter uitteſpreeken, die men, naar maate hy dezelve uitſprak, opſchreef. Ziende, dat ik hem alle hoop

hoop afſneed, en tegen de verſtopping en koorts niet dan eenige verzachtende geneesmiddelen liet gebruiken, mitsgaders van begeerte geperst om nog langer te leeven, ontdekte hy in vertrouwen aan éénen zijner vrienden, opdat die 't my alles aaneengeſchakeld zou konnen doen, de oorzaak, aan welke hy alle zijne ongeſteldheden toeſchreef, met hem te belijden, dat het de zelfbeſmetting was; dat hy dit ſchandelijke bedrijf voor veele jaaren reeds aangevangen, en ook zo lang, als in zijn vermogen geweest was, achtervolgd had; en dat hy zijne quaalen had voelen toeneemen, naar maate hy 'er aan verſlaafd geworden was. Weinigen dagen hierna bevestigde hy deze bekendtenis. Dit had hem ook alrede bepaald om de geneesmiddelen van de *Onanja* te gebruiken.

De buitenſporigheid in de liefdevermaaken veroorzaakt niet alleen ſleepende, maar ſtort iemand menigmaal ook in haastigê ziekten, en altijd verplaatst zy dezulken, die van een andere oorzaak afhangen. Zeer ligt brengt zy de quaadaartigheid voort, welke, volgens mijn gevoelen, alleenlijk een ontſteltenis der krachten in de natuur is. Alrede heeft ons HIPPOKRATES, in zijne beſchrijvingen der overſlaande ziekten, de waarneeming nagelaten aangaande eenen jongman, die, op zijne uitſporigheden in de liefde en den wijn, van eene koorts aangetast wierd, welke, met de moeilijkſte en onregelmatigſte toevallen vergezeld, eindelijk doodlijk wierd (1).

Alles wat de Hr. HOFFMAN wegens deze ſtoffe aantekent, verdient bygebragt te worden. Na geſproken te hebben over de gevaaren der liefdevermaaken ten aanzien der gequetſten, doet hy onderzoek naar zodanigen, waarvoor zich de menſchen blootſtellen, die, terwijl zy zich aan dien wellust overgeeven de koorts hebben. En hy begint met eene waarneeming van FABRICIUS HILDANUS aantehaalen, die verſlag doet, dat iemand, met eene vrouw gemeenſchap gehad hebbende op den tienden dag van een zydewee, hetwelk op den zevenden door overvloedig zweeten was opgehouden, van een ſterke koorts en aanmerklijke beving aangetast wierd, en op den dertienden dag overleed. Hy levert ons vervolgens een verhaal van eenen man van vijftig jaaren, die jichtig en aan de vrouwen en den wijn verſlaafd, in de eerſte dagen zijner opkomst uit een basterd-zydewee, onmiddelijk na het byſlaapen, overvallen wierd van een algemeene beving, gepaard met een bovenmatige roodheid in 't aangezicht, met koortſen en met alle de toevallen der ziekte, van welke hy opgekomen was, maar die nu dien van de eerſte reize in hevigheid verre overtroffen, zodat hy zich in veel grooter gevaar bevond. Hy ſpreekt van iemand, die zich nooit aan veneriſche buitenſporigheden overgaf, zonder, geduurende eenige dagen, een vermaanende koorts te hebben. Hy eindigt met eene waarneeming van BARTHOLINUS, die een nieugetrouden man, na de huwlijksplichten te overmatig gepleegd te hebben, op den volgden dag der bruilofte, van een haastige koorts aangetast zag, welke met een groote machteloosheid, flaauten, walging der maage, buitengemeenen dorst, raaskallingen, ſlaapeloosheid en veele onrustigheden vergezeld ging.

(1) Epid. l. 3, ſect. 3, æg. 16. FOES. p. 1117.

ging. Hy genas hem door rust en eenige verfterkende hulpmiddelen (1).

N. Chesneau zag twee getroude jonge luiden, in de eerfte week van hun huwlijk, door een hevige gedurige koorts, met eene roodheid en aanmerklijke opzwelling des aangezichts, overvallen. Eén van die beiden had een geweldige pijn in de ftuit. De één en ander gaf, na verloop van weinige dagen, den geest. (2).

De Hr. Van der Monde befchrijft eene koorts, uit dezelfde oorzaak afkomftig, welke ook zeer lang duurde, en van de verfchriklijkfte toevallen bygeleid wierd, maar welkers uitkomst echter gelukkiger was dan die der lyders van Hippokrates. Ik zal de befchryving, die hy 'er van geeft, hier niet te berde brengen, omdat zy wat lang valt. Maar ik raade den Artfen omze in het Werk zelf, hetwelk thans overal te vinden is, te leezen. Nopens de behandeling zal ik in 't vervolg verflag doen. By den Hr. Sauvage word deze ziekte afgefchilderd onder den naam van *heete koorts der uitgeputtenen*. De pols is nu eens fterk en vol, dan eens zwak en klein, de pis roodkleurig, de huid droog en gloeijend, de dorst aanmerklijk. De lyders hebben walgingen en kunnen niet flapen (3).

Ik vond in de jaaren 1761 en 1762 twee zeer gezonde, zeer fterke en zeer wakkere jonge luiden, den éénen des anderen daags, de andere in den tweeden nacht van haa-

(1) De morb. ex nim. vener. §. 20, 21.
(2) Nic. Chesneau, obferv. med. lib. quinque, l. 5. obf. 36, 37
(3) Nofolog. t. 2, p. 262.

haare bruiloft, zonder eenige voorafgaande huivering aangevallen van een zeer fterke koorts, vergezeld met een rasfe en harde pols, raaskallingen, eene veelheid van ligte ftuiptrekkingen, een onwederftaanbaare onrust en een zeer drooge huid. De tweede van dit paar was in een groote ontfteltenis, en had veel moeite om haar water te maaken. Allereerst dacht ik, dat de overmaat in den wijn ook eenig deel in deze toevallen zoude kunnen gehad hebben, maar ik wierd van het tegendeel ten vollen overreed, ten minften wat der tweede aanbelangde. De een en andere wierd, na verloop van twee dagen herfteld; eene omftandigheid, welke, by het tijdperk dezer ziekte en derzelver kentekenen gevoegd, geenen twyfel aangaande de oorzaak overliet.

Ik heb uit droevige waarneemingen geleerd, dat de haastige ziekten in zelfbesmetters allergevaarlijkst worden. Haar loop is in 't algemeen onregelmatig, haare toevallen zijn onbeftendig, haare tijdperken verzet. In het temperament vind men geene middelen van toevlugt: de kunst word genoodzaakt alles te doen. En vermits deze nooit volmaakte fcheidingen oplevert, wanneer de ziekte, na veele moeite, t'ondergebragt is, blyft de lyder veeleer in eenen toeftand van quyning dan van beterfchap, eene aanhouding van de oplettendfte zorgen vereifchende om te beletten, dat hy niet in eenige fleepende ziekte vervalle. Fonseka heeft, zie ik, reeds gewaarfchoud nopens dit gevaar. Verfcheiden jonge luiden, zegt hy, zelfs die al vry fterk zijn, worden op de buitenfporigheden met de vrouwen, in een zelfden nacht, *of* van een haastige koorts overvallen, welke hen wegfleept, *of* zy ftorten in

in verdrietige ongesteldheden, om welken te geneezen men groote moeite heeft. Want, wanneer het lichaam door overmaat van venerischen wellust verzwakt is, indien het van een haastige ziekte aangetast wordt, is 'er geen geneesmiddel (1).

Een jonge knaap, nog geen zestien jaaren bereikt hebbende, had zich aan de zelfbesmetting met zodanige woede overgegeven, dat hy eindelijk, in plaatse van zaad, niet dan bloed voortbragt. De uitwerping wierd welhaast van buitengemeene pijnen en van een ontsteking in alle de werktuigen, ter voorttelinge dienende, opgevolgd. By geval my op het land bevindende, wierd ik hier over raadgevraagd. Ik schreef hem pappen voor van een verzachtende natuur, en die het uitwerksel voort deeden koomen, dat ik 'er van verwachtte. Maar ik heb sedert vernomen, dat hy niet lang hierna aan de kinderziekte overleden is, en twyfel niet, of de aandoeningen, die hy zijn temperament door zijne schandelijke driften toegebragt had, hebben grootlijks medegewerkt om hem deze doodlijke ziekte te veroorzaaken. Welke waarschouwing voor de jonge luiden!

Zy allen, die dikwijls gelegenheid hebben om de venerische ziekte te behandelen, weeten, dat dezelve in de onderwerpen, door de menigvuldige herhaling der ontuchtige bedrijven versleten, meer dan ééns doodlijk word. Ik heb de naarste schoutoneelen van dit slach opgemerkt.

VYF-

(1) De sanitate tuenda, p. 110.

VYFDE AFDEELING.

Gevolgen der zelfbesmetting by de Vrouwen.

De voorige aanmerkingen schijnen allen, indien men 'er die van den Hr. STEHELIN uit afzondert, hoofdzaaklijk tot de Mannen betrekking te hebben. Deze stoffe zou derhalven onvolkomen behandeld worden met de Vroulijke Sexe niet te waarschouwen, dat zy, treedende in dezelfde loopbaan dier snoode bedrijven, voor dezelfde gevaaren blootgesteld is; dat zy meer dan eens alle de quaalen, welken ik beschreven heb, op haaren hals haalt; en dat de Vrouwen, aan dezen wellust zich hebbende overgegeven, te aller tijd op een elendige wijze deszelfs slachtoffers worden en omkoomen. De Engelsche *Onania* is vol van bekentenissen, die men niet leest zonder van schrik en medelyden getroffen te worden. Het quaad schijnt zelfs meer werkende kracht in de Vroulijke sexe dan by de Mannen te hebben. Behalven alle de toevallen, welken ik reeds opgeteld heb, zijn de Vrouwen in 't byzonder meer blootgesteld voor *hysterische* overvallen of akelige opstygingen; aan ongeneeslijke geelzuchten; wreede kramptrekkingen in maag en rug; grievende pijnen in de neus; witte vloeden, wier scherpte eene gedurige bron der bitterste pijnen is; als ook van uitzakkingen en verzweringen der lijfmoeder, en alle de verzwakkingen, die deze beide ongemakken

 naar

naar zich ſleepen (*c*); van verlengingen en jeukende vurigheden des kittelaars; eindelijk van lijfmoederlijke woeden, die haar de ſchaamte en reden te gelijk beneemen, en het richtſnoer der wellustigſte beesten doen volgen, totdat haar een wanhoopende dood uit de ſmerten en ſchande wegrukt.

Het aangezicht, de getrouwe ſpiegel van den toeſtand der ziele en des lichaams, is de eerſte om ons de inwendige omkeringen te doen bemerken. De poezelheid en kleur, wier vereeniging het jeugdige *air* uitmaakt, alleen in ſtaat zijnde van de plaats der ſchoonheid inteneemen, en zonder welk de ſchoonheid geen anderen indruk dan dien eener koele verwonderinge voortbrengt; de poezelheid en kleur, zeg ik, verdwijnen allereerst. Onmiddelijk hierop volgen de vermagering, de loodverw en de ruwheid van 't vel. De oogen verliezen hunne helderheid, worden duiſter, en ſchilderen door hunne verflaauwing den verflaauwenden toeſtand van 't gantſche werktuig. De lippen verliezen haar vermiljoen, de tanden hunne witheid, en

(*c*) Welke dikwils gepaard worden met de veelvoet (Polypus) van de Baarmoeder of deszelfs ſchede. Een gezwel dat of uit het weelige vleeſch, dat de zweeren overkoomt ontſtaat, of het geenen geboren word, door de vergadering van vogten, onder het binnenſte vlies, of in de zelfſtandigheid van de Baarmoeder of de Schede, derzelver verdikking en gedurige vermeerdering, waardoor dan eene uitpuiling of uitzetting van een gedeelte der zelfſtandigheid van de Baarmoeder of derzelver Schede, en van derzelver binnenſte vlies geſchied, die gedurig aangroeiende, eindelijk een week en dikwils bloedend Gezwel voortbrengt, dat de ganſche Schede vervullen, ja voor een groot gedeelte daar buiten uitgroeien kan, brengende een Gezwel voort buiten de Schaamdeelen. dat niet alleen aan de Lijdſter laſtig, maar ook pijnlijk en gevaarlijk kan zijn. B.

en 't is ten laatſten niet zeldzaam, dat de uitwendige gedaante door de wanvorming van 't ſtelſel een aanmerkļijken ſchok krijgt. De lendevang, gewoonlijk Engelſche ziekte genaamd, is geene ongeſteldheid, welke, zoals de groote BOERHAAVE geſchreven heeft, nooit na den ouderdom van drie jaaren het lichaam aantast. Gemeenlijk ziet men jonge luiden van de eene en andere ſexe, maar vooral onder de Vrouwen, die, na tot op haar achtſte, tiende, twaalfde, veertiende en zelfs zestiende jaar een welgemaakte geſtalte gehad te hebben, door de ſplyting des ruggebeens allengs in eene verandering van hun geſtel vervallen: en de wanorde wordt ſomtijds zeer aanmerklijk. Deze ziekte omſtandig te beſchrijven, en de oorzaaken, die haar voortbrengen, optetellen, is hier de plaats niet. HIPPOKRATES heeft 'er reeds twee van aangetekend (1). Misſchien zal ik gelegenheid vinden om in een ander Werk medetedeelen, wat my verſcheiden waarneemingen hieromtrent geleerd hebben. Maar dat ik hier zeggen moet, is, dat onder deze oorzaaken de zelfbeſmetting éene der eerſte plaatſen bekleed.

De Hr. HOFFMAN had alrede gezegd, dat de jonge luiden, die, bevorens zy hunnen wasdom gekregen hebben, aan de liefdevermaaken zich overgeeven, vermageren en afneemen in plaatſe van te groeijen (2). Men beſpeurt ook, dat eene oorzaak, in ſtaat zijnde om den wasdom te beletten, aan ſterker reden verbon-

(1) Aphor. ſect. 6, 46.

(2) De ætate conjugis opportuna, §. 10. *ſupplem. ſecund.* p. 304. Deze gantſche Verhandeling verdient gelezen te worden, niettegenſtaande zy beter opgeſteld had kunnen weezen.

bonden is tot het verftoren van de orde, en tot het hervoortbrengen dezer ongelijkheden in haaren loop, die tot de ziekte, van welke ik fpreek, medewerken.

Een toeval, der beide fexen gemeen, en dat ik in dit artykel plaats geeve, overmits het by de Vrouwen heel dikwijls voorvalt, is de onverfchilligheid, die dit fchandlijke bedrijf voor de wettige vermaaklijkheden van 't huwelijksbedde inblaast, terwijl zelfs de minnetochten niet uitgeblufcht nog de krachten verzwakt zijn; eene onverfchilligheid, welke niet alleen veelen ongehuwd houd, maar dikwijls ook tot in het troubedde byblijft. Een Vrousperfoon belijd in de verzameling van *Doctor* BEKKERS, dat dit handwerk haare zinnen zo fterk overmeesterd heeft, dat zy de wettige middelen verfoeit om de prikkeling van haar vleefch te dooden. Ik ken eenen man, die in deze affchuwlijke bedrijven door zijnen *Preceptor* afgericht, in den aanvang zijns huwlijk den zelfden tegenzin ondervond. De angst over deze gefteldheid, gevoegd by de uitputting, die hy aan zijn handbedrijf te wijten had, wierp hem in een diepe droefgeestigheid, welke echter op het gebruik van zenuwfterkende en krachtverwekkende geneesmiddelen verdween.

Men vergunne my, eer ik verder voortga, de vaders en moeders te nodigen om op de gelegendheid van 't ongeluk dezes laatften lyders (en daar zijn 'er meer dan één in 't zelfde geval,) hunne aandacht te veftigen.

Kan men omtrent dit ftuk misleid worden in de keuze van zulken, aan wien men de gewichtige zorg aanvertrout van den geest en het hart der jonge luiden te vormen; wat heeft men ook niet van zodanigen te duchten, die, alleenlijk verordend om derzelver lichaamlijke talenten te ontzwachtelen, aangaande hunne zeden min ernftig onderzocht worden; mitsgaders van huisbedienden, dien men menigmaal huurt zonder te gelijk kennisfe te neemen, of zy van die foort zijn? Het kind, daar ik, achtervolgens den Hr. RAST van gefproken heb, was, zoals men gezien heeft *, in het quaad door een dienftmeid onderricht geworden. De Engelfche verzameling is van diergelijke voorbeelden vol. Ik zou ook niet dan een groot aantal van jeugdige planten te voorfchijn kunnen brengen, bedorven door den hovenier, wien men de zorg haarer rijpwordinge toevertroud had. Daar zijn, in deze foort van opqueking, hoveniers van beide de fexen. Maar, zal men my vraagen, wat hulpmiddelen tegen deze quaalen? Het antwoord is buiten mijnen kring. Ik zal het echter kortelijk opgeeven. De grootfte oplettendheid te befteeden in de keuze van eenen *Preceptor*. Over hem en zijnen voedfterling den wacht te houden met die waakzaamheid, welke, by een naauzichtigen en verlichten huisvader, bloot legt, wat in de duisterfte fchuilhoeken van zijn huis omgaat; met die waakzaamheid, welke de hoornen van het hart, allen anderen oogen ontfnapt, aan den dag brengt, en welke te aller tijd mogelijk is, wanneer men 'er op ftaat om het zo te willen hebben.

Docuit enim fabula dominum videre plurimum in rebus fuis Phoedr.

Dat is:

Deze fabel heeft ons geleerd, dat de heer van 't huis allermeest op zijne eigen zaaken acht geeft.

Ein-

* Bladz. 21.

Eindelijk, de jonge luiden met verdachte leermeesters nooit alleen te laaten, en hen allen omgang met de huisbedienden te beletten.

Het is niet lang geleden, dat eene jonge dochter van achtien jaaren, voorheen altijd een zeer frisſche gezondheid genoten hebbende, in een verwonderenswaardige verzwakking ſtortte. Haare krachten verminderden dagelijks. Zy was over dag ſteeds met een vadzige dodderigheid bezit, en geduurende den ganſchen nacht ſlaapeloos. Zy had geenen eetlust meer, en eene *œdemateuſe* zwelling verſpreidde zich over haar geheel lichaam. Zy ging te raade met een bequaamen Heelmeester, die, na zich verzekerd te hebben, dat de regels der natuur niet verzet waren, vermoeden kreeg op de zelfbeſmetting. Het uitwerkſel, dat zijne eerſte vraag voortbragt, bevestigde hem de billijkheid van zijn vermoeden, en de bekendtenis der lijdſter veranderde het in zekerheid. Hy deed haar het gevaar van dit handbedrijf beſpeuren. De afſtand daarvan en ſommige geneesmiddelen hielden binnen weinige dagen de voortgangen der ziekte tegen, en veroorzaakten zelfs eenige beterſchap.

Behalven de zelfbeſmetting of de bezoedeling met de hand, is 'er nog eene andere, die men *klitoriſche* bevlekking zoude kunnen noemen, en waarvan de bekende oorſprong tot aan de tweede *Sappho* opklimt.

Lesbides, infamem quæ me feciſtis, amatæ.

Beminde ſchaar en Lesbiſche uitverkoren!
Door wien 'k mijne eer en luister heb verloren.

Eene bevlekking, welke, alte gemeen onder de Romeinſche Vrouwen in een tijdperk, wanneer alle goede zeden verloren gingen, meer dan ééns het voorwerp van de Byſchriften en Hekeldichten dier eeuwe geweest is.

Lenonum ancillas poſita Laufella corona
Provocat, & tollit pendentis præmia coxæ.
Ipſa Medullina frictum criſſantis adorat.
Palmam inter dominas virtus natalibus æquat (1).

Hetwelk, onder verzachting, hierop uitkoomt:

Men zet de kroon in 't perk, en 't lust op dappre wijs.
Lauſelle een ſlechtst geſpuis van hoeren uittedaagen.
Zy wint van 't deel, dat by haar nederhangt, den prijs,
Zelf Medullina kan zo wrijvend ſpel behaagen.
Dus mengt die fraaije deugd alle afkomst onderéén,
En maakt den palm der eere aan Dames ook gemeen.

De natuur verſchaft in deze ſpelingen eene vertoning, half naar die der Mannen gelijkende, en welke, qualijk onderzocht, ſedert veele eeuwen geloof heeft doen ſlaan aan de wandrochtlijke ſtelling der Hermaphrodijten. De bovennatuurlijke gedaante van een deel, gemeenlijk heel klein, en waarover de Hr. TRONCHIN een geleerde Verhandeling in 't licht gegeven heeft, werkt het gantſche wonderſtuk en de haatlijke wanbegrippen, dien men, over het geheel zot, nopens dit deel opmaakt. Men vind het by zulke onvolkomen Vrouwen, die, moedig misſchien op die ſoort van manlijke gelijkheid, van de manlijke verrichtingen zich meester maaken (2). Het gevaar ondertusſchen huisvest

(1) JUVENAL. Sat. 6, v. 321.
(2) *Illas dixit Græcia* TRIBADES, *Gallis dicuntur* RIBAUDES: *monſtrum quotidie naſcens & cui eo confidentius ſeſe tradunt puel-*

vest hier niet minder dan in de overige midd[elen] van bevlekking, en de gevolgen daarvan zijn ook even naar. Alle deze paden leiden naar de uittering, verzwakkingen, pijnen en den dood. De laatfte foort verdient zoveel te meer oplettendheid, als zy onder onze dagen veelvuldiglijk gepleegd word, en het gemaklijk vallen zoude meer dan ééne Laufella, en meer dan ééne Medullina te vinden, die, gelijk deze Romeininnen, de gaaven der natuur genoegzaam achten om zich te verbeelden, dat het haar noodzaaklijk is het vrywillige onderfcheid der afkomst te doen verdwijnen (*d*).

Men heeft dikwijls opgemerkt, dat Vrouwen, met zo groote liefde als de driftigfte Mannen, op meisjes verzot geweest zijn; zelfs tegen de genen, die voor dezelven fcheenen genegenheid te hebben, den hevigften minyver opvattende.

Het

puellæ, quod abeft fœcunditas, & ut dixit JUVENALIS,

Quod abortivo non eft opus.

Dat is: Griekenland noemde dit vrouvolk TRIBADES, en het draagt by de Franfchen den naam van RIBAUDES; een gedrocht, hetwelk van dag tot dag toeneemt, en daar de meisjes met zoveel te meer gerustheid zich aan overgeeven, omdat 'er geene bezwangering op volgt, en, gelijk Juvenalis zegt:

Omdat men niet behoeft in 't miskraambed te leggen.

(*d*) Eene derde foort van bevlekkinge, welke by de Vrouwen plaats heeft, is die, welke door werktuigen gefchied, en die men derhalve Mechanifche bevlekkinge zouden konnen noemen. Zy is nog veel meer te dugten als de twee eerfte. Want behalven veele gebreken die alle de foorten van bevlekkingen by de Vrouwen gemeen hebben, is deze voornaamlijk in ftaat, om ontftekingen, ontvelling, zweeren, en uitwasfen der Teeldeelen te veroorzaaken, fchoon de Godloosheid deze gevolgen eenigzins fchijnt voorzien te hebben, als zy zich heeft toegelegd, op de uitvinding dier werktuigen, die het verleidde Jufferfchap in zommige Galanterie-Winkels weet te vinden. B.

Het is tijd om zo treurige befchryvingen te fluiten. Ik word moede van de fchandlijkheden en elenden der menfchlijkheid af te fchilderen. Ik zal derhalven hier geen groot aantal van feiten opéénftapelen, terwijl zulken, dien ik overig heb, volgens de natuur der zaake, hunne plaats elders zullen vinden. Ik begeef my tot de nafpeuring der oorzaaken; na deze algemeene aanmerking vooruit gezonden te hebben, namentlijk, dat jonge luiden, met een zwakke gefteldheid ter wareld gekomen, veel meer quaalen, naar gelang hunner misdaaden, te duchten hebben dan zy, die in een fterken toeftand geboren zijn. Niemand ontgaat de ftraf, maar allen ondervindenze niet even ftreng. Zy vooral, die de overerving van fommige vaderlijke of moederlijke ziekten te vreezen hebben; die met jicht, met fteen, met tering of kliergezwellen gedreigd worden; die eenige aandoeningen van hoest, kortborftigheid, bloedfpuwing, fcheele hoofdpijn of vallende ziekte gehad hebben; die neiging voelen tot die foort van lendevang, van welken ik te voren gewaagd heb *; alle deze ongelukkigen, zeg ik, moeten vervaard gemaakt en overreed worden, dat elke daad dezer ontuchtigheden hunne gefteldheid grootlijks aandoet, en zich ylings haast tot de voortbrenging der quaalen, voor welken zy te vreezen hebben; dat zy de verheffingen daarvan oneindig verdrietiger maaken, en hen, onder den bloei hunner jaaren, in de zwakheden eens waggelendften ouderdoms nederftorten.

Tartareas vivum conftat inire vias.

Voorzeker zet hy zijne fchreden,
Om leevend naar de hel te treeden.

TWEE-

* Bladz. 53.

TWEEDE ARTYKEL.

De Oorzaaken.

ZESDE AFDELING.

Aangelegenheid van 't Zaadvocht.

Op wat wijze nu veroorzaakt de te groote uitwerping des zaads alle de quaalen, waarvan ik de beschryving opgemaakt heb? Dit is, hetgene my thans staat te onderzoeken. Men kan deze oorzaaken tot een tweetal brengen; de ontneming dezes vochts, en de omstandigheden, die 'er de uitwerping van vergezellen. De ontleedkundige beschryving der werktuigen, die het afkleinzen, de meer of min waarschijnlijke gisfingen nopens de wijze, op welke deze afkleinzing geschied, en de aanmerkingen over de blijkbaare hoedanigheden dezes vochts zijn zo veele onderwerpen, die in deze Verhandeling geene plaats vinden. Het is hier alleen zaake om deszelfs nuttigheid door de getuigenisfen der aanzienlijkste Artsen, van welken ik 'er reeds sommigen bygebragt heb, te betoogen, en om de uitwerkfels te bepaalen, dien het op het lichaam heeft. De volgende Afdeling zal geschikt worden tot de nasporing der uitwerkselen, die de omstandigheden, met de uitwerping gepaard gaande, te voorschijn moeten brengen.

HIP-

HIPPOKRATES was van verbeelding, dat het zaad uit het gantsche lichaam zich afscheidde, maar vooral uit het hoofd. 's Menschen zaad trekt, zegt hy, zijnen oorsprong uit de vochten zijns geheelen lichaams, en is 'er het aangelegendste deel van. Het bewijs hiervan ligt in de zwakheid, by dezulken ondervonden, die 'er door de vleeschlijke vermenging iets van verliezen, hoe klein de hoeveelheid onder dit verlies ook zy. Daar zijn aders en zenuwen, die uit alle 's lichaams deelen naar de teeldeelen overgaan. Als dezen zich vol en verhit bevinden, voelen zy eene jeukte, welke, aan het gantsche lichaam zich mededeelende, aan hetzelve eenen indruk toebrengen van warmte en vermaak. De vochten koomen in eene soort van gisting, het voortreflijkste en balzemijkste deel afscheidende, hetwelk dus op zichzelfs door het ruggemerch naar de teelwerktuigen overgebragt word (1). GALENUS omhelst deze gedachten. *Dit vocht*, zegt hy, *is niet dan 't fijnste deel van alle de anderen. Het heeft zijne aders en zenuwen, die 't uit het gantsche lichaam naar de teeldeelen overbrengen.* (2) *By het verliezen des zaads*, zegt hy elders, *verliest men te zelfder tijd de levensgeest. Men verwondere zich dan niet, dat een te dikwils herhaalde byslaap verzwakt, nadien by het lichaam van 't zuiverste gedeelte berooft* (3). Deze zelfde Schryver heeft ons, in zyne historie der Philosophie, de onderscheiden gevoelens der oude Wijsgeeren aangaande dit onderwerp bewaard. Men vergunne

(1) De Genitura, Foes. p. 231.
(2) De Spermate, l. 1, c. 1, t. 8, p. 135.
(3) De Semine, l. 1. c. 25. t. 1. p. 1281.

ne my dezelven hier te berde te brengen. ARISTOTELES, wiens natuurkundige Werken in te hooger achting blijven zullen, dan men van de waarde der aanmerkingen, mitsgaders van de verdienste en moelijkheid, die men vind om 'er de loopbaan van te openen, bewust is, noemt het zaad *het uitwerpsel van 't laatste voedsel* (betekenende in duidelijker termen het ter hoogste volkomenheid gebragte deel onzer voedselen) *hetwelk in zijn vermogen heeft van soortgelijke lichaamen voortte-brengen aan dat, welk hetzelve voortgebragt heeft.* PYTHAGORAS geeft het den naam van *bloem des zuiverſten bloeds.* ALKMEON, deszelfs onderwijzeling, een uitmuntend Natuurkundige en Arts, en één der eersten, die het aanbelang van de ontleding der dieren gekend hebben, gelijk ook één der heidensche Wijsgeeren, in wien de onvervalstste denkbeelden nopens de natuur der ziele schijnen plaats gehad te hebben, *Alkméon* zeg ik, merkte het aan als *een deel der hersſenen*; en daar zijn thans maar twee of drie jaaren verlopen, dat een beroemde Arts deze stelling overgenomen en uitgebreid heeft. Hy toont de wegen, langs welken de hersſenen naar de teelballen loopen, deze laatsten niet als klieren maar als zenuwknoopen (*ganglions*) aanmerkende, terwijl hy door de verstrooijing der hersſenen alle de verschijnsels der venerische uittering verklaart.

PLATO beschoude het als *een uitvloeisel des ruggemergs.* DEMOKRITUS was van 't zelfde gevoelen met *Hippokrates* en *Galenus.* EPIKURUS, die eerbiedenswaardige man, beter dan iemand geweten hebbende, dat de mensch door het vermaak alleen gelukkig was, maar

maar die te zelfder tijd de vermaaklijkheden verbond aan regels, dien de kristenheid niet wraaken zoude; *Epikurus*, wiens leere zo erbarmelyk door de Stoyken verwrongen en belasterd is geworden, dat zy, die hem niet dan door 't kanaal der Stoysche sekte gekend hebben, in verwondering zijn geraakt, en hem, zegt de Hr. DE FENELON, voor een ontuchtigen slemper hielden; een man van een voorbeeldige ingetogenheid, en wiens zeden altijd ongemeen welgeschikt geweest zijn; ik zal 'er byvoegen, wiens grondbeginsels der gestrengste berispingen strekken voor de leerstellingen zijner gewaande hedendaagsche opvolgeren, die hem slechts niet dan by naam kennende, denzelven onwaardiglijk misbruiken om aan schandlijke gevoelens, waarvan hy eenen afkeer had, gezach te geeven; een man nog ééns, omtrent wien wijze lieden, die de waarheid beminnen, niet gedoogen moeten, dat de geheugenis onteerd word; zoverre is 't er vandaan, dat bedorven menschen iemands goeden naam zouden kunnen bezwalken; *Epikurus*, zeg ik, oordeelde het zaad *een klein gedeelte van ziel en lichaam* te weezen, en hy vestigde op dit denkbeeld de leerregels, welke hy om hetzelve te bewaaren voorschreef.

Hoewel de meesten dezer begrippen in zeker opzicht verschillen, bewijzen zy echter allen, hoe hoog men het zaadvocht gewaardeerd heeft.

Is dit vocht, heeft men wel eens gevraagd, overeenkomstig met eenig ander, Is het dezelfde vloeibaare stoffe, welke, onder den naam van dierlijke geesten, door de zenuwen loopt, tot alle de werkoefeningen des

des dierlijken ſamenſtels, die een weinig van aangelegenheid zijn, medewerkt, en wier ontaarding een oneindig getal van zo dikwijls voorkomende en zo onbeſtendige quaalen voortbrengt? Om deze vraag beſlisſend te kunnen beantwoorden, moest men van de natuur dier beide vochten een innerlijke wetenſchap hebben. Maar nog ver beneden dien trap van kennisſe ſtaande, kunnen wy 'er gene dan verſtandige en aanneemelijke gisſingen van te voorſchijn breugen.

Men begrijpt ligtelijk, zegt de Hr. HOFFMAN, *dat tusſchen de herſſenen en teelballen eene naauwe betrekking plaatſe heeft, aangemerkt deze beide werktuigen de fijnſte en keurigſte* lympha, *verordend om aan de deelen kracht en beweging te geeven, en zelfs om tot de werkoefeningen der ziele te dienen, van het bloed afſcheiden. Onmogelyk is 't derhalven, dat eene alte overvloedige verſpilling dier vochten de krachten van ziel en lichaam niet omver werpe* (1). *Het zaadvocht*, zegt hy op een andere plaats, *verſpreid zich, overeenkomſtig met de dierlijke geesten dien de hersſenen afkleinzen, door alle de zenuwen des lichaams. Vandaar is het, dat hoe meer men dat vocht verplengt, hoe minder dierlijke geesten het brein afſcheid.* Met dezelfde gedachten vereenigt zich ook de Hr. DE GORTER. *Het zaad is het volmaakſte, aangelegenſte en meest bearbeide der dierlijke vochten; het ſlotperk, daar alle de ſpijsverteringen op uitloopen. Deszelfs innerlijke betrekking met de dierlijke geesten bewijst, dat het, even als zy, van de allervolkomenſte vochten den oorſprong trekt* (1). In één woord, het blijkt uit deze getuigenisſen en uit eene menigte van nog anderen, welken nutteloos zijn zoude hier bytebrengen, dat het zaad een vocht is van 't grootſte aanbelang, en den naam zou kunnen draagen van *eſſentieele* olie der dierlijke vochten, of nog naaukeuriger misſchien, van *beſtiergeest*, wier verſpilling de andere vochten krachteloos en eeniger wijze verwaaid maakt.

(1) Te zelfder plaatſe, Caſ. 102, p. 293.

Maar, zal men zeggen, nademaal dit vocht, hoedanig ook deszelfs aanbelang zijn mag, van de anderen afgezonderd is, en in zijne vergaârbuizen bewaard en opgelegd word, van wat dienst kan het dan voor 't lichaam weezen? Men ſtemt toe, dat eene te groote ontlediging der vochten, die in hunne vaten werkoefenend omloopen en dus ter voedinge medewerken, zodanig als het bloed, de wei, de *lympha* en anderen doen, het lichaam verzwakken moet; maar 't is bezwaarlijker te begrijpen, op wat wijze een vocht, welk niet weêr omloopt en een afgezonderd verblijf houd, de gemelde uitwerkſels voortbrengen kan. Ik antwoorde al aanſtonds, dat voorbeelden van gelijke natuur en te menigvuldig om niet in 't algemeen bekend te weezen, deze tegenwerping hadden moeten voorkoomen. Niemand is 'er, die niet zag, dat de ontlasting van 't zoch, opdat ik my hieraan alleen bepaale, in eenen toeſtand, wiens invloeden ſomtijds gedurende het geheele beloop des levens gevoeld worden, eene, ofſchoon mid-

(1) De perſpiratione inſenſibili, c. 17, § 5, p. 219. In den jaare 1720 beweerde te Parijs Doctor G. A. JACQUES eene twistreden over dit vraagſtuk: *An humorum præſtantior ſemen?* en hy lostte het, volgens gebruik, bevestigender wijze op.

middelbaare en allengs toeneemende, verzwakking te wege brengt aan eene minnemoer, welkers gezondheid niet in volkomen krachtorde is, en dat zelfs de ſterkſte zoogſter ten einde van zekeren tijd hier aan deel heeft. De reden is tastbaar. Met te dikwijls de vergaârbuizen, verordend tot den ontfangst van het eene of andere vocht, te ontledigen, bepaalt men, door een noodwendig gevolg der wetten van het geſtel, de vochten in hunnen veelvuldiger toevloed. Deze afſcheiding gaat de maat te buiten, en alle de anderen, vooral de voeding, welke niet dan eene ſoort van afſcheiding is, lijden 'er nadeel van. Het dierlijke lichaam verzwakt en verflaaut. Maar zie hier, ten tweeden, voor het zaâd een antwoord, hetwelk omtrent het zoch geene plaatſe heeft. De melk is een eenvoudig voedſelvocht, welks te grote afſcheiding geen nadeel toebrengt, dan dat zy de hoeveelheid der vochten alte ſterk vermindert. Het zaad is een werkdaadlijk vocht, welks tegenwoordigheid aan 't ſtelſel der werktuigen noodzaaklijke uitwerkſels veroorzaakt, die na de ontlasting ophouden; een vocht bygevolg, welks alte overvloedige uitwerping langs een dubbelen weg hinder doet. Ik verklaar my nader. Daar zijn vochten, hoedanig het zweet en dat der doorwaasſeminge is, het lichaam verlaatende op het oogenblik, dat zy van andere vochten afgeſcheiden, en uit de vaten des ommeloops naar buiten gedreven worden. Anderen nog zijn 'er, gelijk de pis, welke, na de afſcheiding en uitdryving, geduurende zekeren tijd in de vergaârplaatſen, ten dien einde verordend, ſtaan blijven, en waaruit zy niet te voorſchijn koomen dan wanneer hunne hoeveelheid groot genoeg is om in die ver-

vergaârplaatſen eene prikkeling te verwekken, welke op een werktuiglijke wijze hen dringt om zich te ontlasten. Men vind 'er eindelijk van een derde ſoort, die, overeenkomſtig met de tweede, in hunne verzamelplaatſen afgeſcheiden en aldaar opgehouden worden, niet met inzicht van zich, ten minſten geheellijk, te ontledigen, maar om 'er eene volkomenheid te krijgen, welke hen tot nieuwe werkoefeningen beëigenſchapt, wanneer zy het ſamenſtel der vochten intreeden. Zodanig is, onder anderen, het zaadvocht. In de teelballen afgekleinsd, begeeft het zich vandaar naar de zaadblaasjes; het word door de opſlurpende vaten geduuriglijk te rug gevoerd, en dringt al nader en nader in de gantſche maſſe der vochten. Veele proeven bevestigen hiervan de waarheid. Een eenige zal genoeg zijn. In een gezond menſch geſchied de afkleinzing van dit vocht in de teelballen geduriglijk; het onthoud zich in deze vergaârplaatſen, wier uitgeſtrektheid zeer bepaald is, en mogelijk kan 'er die hoeveelheid geen verblijf houden, welke aldaar op éénen dag word afgeſcheiden. Ondertusſchen vind men onthoudensmachtige menſchen, die 'er geduurende gantſche jaaren geene ontlasting van hebben. Zo dit vocht derhalven niet geſtadig in de vaten des ommeloops te rug keerde, wat zou 'er van worden? eene terugkeringe, welke by uitneemendheid gemaklijk gemaakt word door het maakſel van alle de werktuigen, tot de afkleinzing, den loop en de bewaring dezes vochts dienende. De aders zijn 'er veel aanmerklijker dan de ſlagaders, en wel in eene evenredigheid, die men op geene andere plaatſen zo groot vind

vind (1). Bygevolg is waarſchijnlijk, dat de opſlurping, niet alleen geſchied in de zaadblaasjes, maar alrede plaats grijpt in de teelballen, in de opperklootjes *epididymes*), welke eene ſoort van eerſte vergaârvat zijn, over de ballen liggende, mitsgaders in de aanvoerende buis, door welke het teelvocht uit de ballen naar de zaadblaasjes loopt.

Dat de vochten des lichaams uit het teruggehouden zaad kracht ontfangen, is GALENUS al bekend geweest, ſchoon hy 'er de werktuiglijke wijs niet van verſtond. *Alles is vol*, zegt hy, *in dezulken, die geene gemeenſchap met de vrouwen oefenen. By anderen, dikwijls aan deze vermenging zich overgeevende, vind men die volheid niet.* Hy geeft zich vervolgens veel moeite om uittevorſchen, hoe eene geringe hoeveelheid dezes vochts aan 't lichaam zoveel krachts verſchaffen kan. Eindelijk doet hy de uitſpraak, dat *het een uitſteekende deugd bevat, en dus zeer vaardiglijk een gedeelte zijner kracht aan alle de deelen des lichaams toebrengen kan* (2). Wyders bewijst hy uit verſcheiden voorbeelden, dat eene geringe oorzaak hieromtrent menigmaal groote uitwerkſels te wege brengt, en beſluit eindelijk: *is 't dan wel te verwonderen, dat de teelballen een vocht opleveren, bequaam om een nieuwe kracht*

(1) Ik omhels hier, of ſchijn de ſtelling te omhelzen. dat de gemeene aders opſlurpen. In het ſamenſtel van den Hr. HUNTER, die van gevoelen is, dat de opſlurping alleenlijk door de *lymphatiſche* aders geſchied, worden de teeldeelen egaalijk beeigenſchapt tot een zeer groote opſlurping, om reden, dat 'er de vaten van deze ſoort heel overvloedig zijn.

(2) De ſemine, l. I, c. 34, t. I., p. 1279.

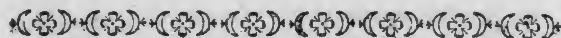
kracht over 't gantſche lichaam inteſtorten? Wat gewaarwordingen en bewegingen veroorzaaken wel de herſſenen, wat kracht van ſlaan geeft het hart aan de ſlagaders! Ik zal deze Afdeling met de opgaave van het gene één der grootſte mannen dezer eeuwe over het zaad gezegd heeft, ten einde brengen. *Het teelvocht word in de zaadblaasjes bewaard en opgeſloten, totdat de man 'er gebruik van maake, of totdat hem de nachtontvloeijingen daarvan berooven. De hoeveelheid, welke aldaar van dien tijd af te vinden is, maakt het dierlijke geſtel tot de veneriſche werkdaad gaande. Maar de grootſte, de vlugvaardigſte, de reukdoordringendſte en krachtdadigſte hoeveelheid van dit zaad word in het bloed terug gevoerd, alwaar zy intreedende, verbaazende veranderingen, baard, hairen, hoornen, voortbrengt. Zij verwisſelt de ſtem en houdingen. Want de toeneemende ouderdom is in de dieren de bron niet dezer veranderingen, het zaad alleen werktze uit, en men beſpeurtze nooit in zulken, die ontmand zijn* (1).

Maar hoe veroorzaakt het zaad deze uitwerkſels? Dit is één der vraagſtukken, wier oploſſing misſchien nog niet rijp is. Hetgene men inmiddels met veel waarſchijnlijkheid zeggen kan, beſtaat hierin, dat dit vocht een *ſtimulus*, eene prikkelſtoffe is, de deelen, dien zy aanraakt, in beweging brengende. De ſterke geur,

(1) HALLER, *Prim. lin. phyſ.* §. 790. Men kan over deze ſtoffen te raade gaan by WHARTON *de glandulis*. by RUSSEL. *de œconomia naturæ in glandul. morb. p.* 92, by SCHMEIDER *de regreſſu ſeminis ad maſſam ſanguineam*, Supplem. tot de handelingen der Geleerden van Leipſich, t. 5, p. 252, en by eene menigte van andere Phyſiologiſche Autheuren.

geur, die dit vocht heeft, en de baarblijklijke aanporring, die het op de werktuigen der voorttelinge oefent, gedoogen niet hieraan te twyfelen. Ook bemerkt men, dat deze scherpe deeltjes, gestadig terug gevoerd en in de andere vochten overgebragt, op een ligtgevoelige wijze, maar zonder ophouden, de vaten prikkelen, die uit dien zelfden hoofde met meer kracht zich samentrekken, en hunne werking op de vloeibaare deelen krachtdadiger volbrengen, terwijl de omloop hiervan levendiger, de voeding juister, en de overige werkoefeningen volmaakter geschieden. By ontsteltenis van dit behulp ontzwachtelen verscheiden werkoefeningen zich nooit. Het is de toestand der gesnedenen (1). Alles word qualijk verricht.

De vraag, welke natuurlijk genoeg zich hier vertegenwoordigt, is, waarom de ontmanden dezelfde qaalen niet ondervinden als zy, die door de venerische ontuchtigheden zich uitmergelen. De stipte beantwoording van dezelve is niet wel mogelijk dan op het einde van de volgende Afdeling.

ZEVENDE AFDELING.

Onderzoek der omstandigheden, die de uitwerping vergezellen.

Verscheide ontlastingen zijn 'er, die voorvallen zonder dat menze gewaar word. Alle anderen geschieden, in den staat van volmaakte gezondheid, met

(1) Die een zeer goed werk over deze onvolkomen mannen leezen wil, bezorge zich WITHOF *de castratis*.

met een gemak, by het welk zy geenen invloed op de overigen van 't gestel des lichaams maaken. De ligtste beweging in het werktuig, waarin de stoffe 'er van opgesloten ligt, is ter uitdryvinge genoeg. Het is op dezelfde wijze niet gelegen met de ontlozing van het zaad. Niets minder behooren 'er toe om het te verplaatsen en uitgang te geeven dan algemeene schokkingen, stuiptrekking in alle de deelen, en vermeerdering van drift in de beweging van alle de vochten. Is het te veel gewaagd met te zeggen, dat men deze noodwendige samenwerking des geheelen gestels, op het oogenblik der ontlastinge, aanmerken kan als een tastbaar bewijs des invloeds, dien zy op het gantsche lichaam heeft? De byslaap, zegt DEMOKRITUS, is eene soort van vallende ziekte. *Zy is*, zegt de Hr. VAN HALLER, *eene zeer geweldige werkdaad, met de stuiptrekking groote gemeenschap hebbende, en overzulks het zenuwgestel op een wonderbaare wijze verzwakkende en benadeelende.* In de aanmerkingen, reeds te voren by gebragt, en in sommigen der waarnemingen welken ik aangehaald heb, zag men de uitwerping van volkomen zenuwtrekkingen en eene soort der vallende ziekte vergezeld. Ook leverde éene derzelven * ons de handtastelijke bewijzen des invloeds, dien deze geweldige werkbewegingen op de gezondheid eens ongelukkigen, die 'er het onderwerp van was, geoefend hadden. De spoed, met welken de verzwakking op de daad volgt, heeft vele menschen, en met reden, overtuigd, dat de ontneming des zaads alleen de beweegoorzaak daarvan niet weezen kon. Maar

* Bladz. 81.

Maar hetgene onbetwiſtbaar bewijst, hoezeer de ſtuiptrekking 's lichaams krachten nederſlaat, is de machteloosheid, die alle lyders, aan ſtuipziekten onderhevig, gewaar worden. De verzwakking, op de aanvallen der vallende ziekte volgende, is ſomtijds bovenmaten groot,

Niet dan aan ſtuiptrekking is het uitwerkſel toeteſchrijven, dat de byſlaap in den Amman eener Stad van Zwitſerland veroorzaakte, waarvan ons F. PLATERUS de gebeurtenis bewaard heeft. Deze, oud alrede en hertrouwende, wierd, terwijl hij zijne bruiloft voltooijen wilde, van benaauwende verſtikking zo hevig overvallen, dat hy verplicht wierd uittefcheiden. Hetzelfde toeval overquam hem, zo dikwijls als hy zijne proef herhaalde. Hy wendde zich tot eene menigte van Quakzalvers. De één verzekerde, na hem verſcheiden middelen te hebben doen gebruiken, dat hy nu geen gevaar meer te duchten had. Op het woord van zijnen Eskulaap waagde hy een nieuwe proef. By den aanvang was 't vervolg hetzelfde, maar hy, vol van vertrouwen, wilde ten einde toe voortvaaren. Hy gaf, terwijl hy met de daad bezig was, in de armen zijner vrouwe den geest (1).

De ſterke hartkloppingen, het byſlapen menigmaal verzellende, zijn ook een ſtuiptrekkend toeval. HIPPOKRATES ſpreekt van eenen jongman, wien de overdaad in de wijn en de vrouwen, behalven andere toevallen, geſtadige hartkloppingen toegebragt had. (2). En Doleus. heeft 'er eenen gezien, die in de *actie* zelve van zo geweldige hartklopping aangetast wierd, dat hy, had hy voortgevaren, geſtikt zoude hebben (1). Men vind by HOFFMAN andere ſoortgelijke gevallen.

(1) Felic. PLATERI, Obſervat. lib. prim. ſuffocatio ex congreſſu, p. 174.

(2) Epidem. l. 3. f. 7. æg. 17. FOES. p. 1117.

De waarneming nopens het kind, te voren aangehaald *, is ook nog een bewijs, gelijk het der verſtandige oplettendheid des Hrn. RAST niet ontſnapt is, van 't vermogen der ſtuiptrekkende oorzaak: aangezien in dien ouderdom alleen een vocht der voorſtaanderen (*proſtatæ*), en geenzins een volkomen zaad, zich ontlasten kan.

Deze aanmerkingen zijn door 't grootſte getal der beste Autheuren, over deze ſtoffe handelende, geſterkt geworden. GALENUS ſchijntze reeds gemaakt te hebben. *De wellust zelf*, zegt hy, *verzwakt de levenskrachten.* De Hr. FLEMMING heeft, in zijn fraai gedicht over de zenuwziekten, deze oorzaak niet overgeſlagen.

Quin etiam nervos frangit quæcumque voluptas (2).

Ook knakt alle oefening, van 't dartle vleeſch bemind,
De kracht, die 't zenuwſtelſel bind.

SANKTORIUS houd voor zeker, dat de ſtuipbewegingen meer dan de uitwerping des zaads de krachten breeken: en 't is zeer te verwonderen, dat de Hr. DE GORTER zijn uitlegger, getracht heeft ons van het tegendeel te overtuigen. De reden, die hy 'er van geeft, met te beweeren dat deze bewegingen, *omdat zy niet ſtuiptrek-*

(1) Encyclop. Medic. l. 2, c. 6, p. 347.
* Bladz. 11 en 40.
(2) Neuropathia, l. 1, v. 375.

trekkend zijn, niet meer dan andere ontroeringen het lichaam verzwakken, overreed niemand. Een voorbeeld, zo men 'er één van kan bybrengen, maakt hier geene wet. LISTER, NOGUEZ en QUINCY, die voor hem reeds hetzelfde werk met uitleggingen opgehelderd hebben, denken niet gelijk hij. Zy ſchrijven een gedeelte van 't gevaar aan de verzwakking toe, die de ſtuiptrekkingen naar zich ſleepen. De byſlaap, zegt NOGUEZ, is eene ſtuiptrekking: zy maakt de zenuwen vatbaar voor krampbewegingen, en de geringſte gelegenheid doet dezelven voortrijzen (1).

J. A. BORELLI, één der eerſte grondleggeren van de Phyſiologie, heeft het ſtuk anders beſchoud dan de Hr. DE GORTER. Hy is omtrent dit artykel naaukeurig. *Deze daad word vergezelſchapt door eene ſoort van ſtuiptrekkende aandoening, welke de ruwſte rukkingen aan de bersſenen en aan 't gantſche zenuwgeſtel toebrengt* (2).

De Hr. SENAC eigent aan de zenuwen ſtiptelijk de verzwakking toe, die op den byſlaap volgen. De waarſchijnlijkſte oorzaak der bezwyminge, welke zich opdoet by het doorbreken eener verzweringe in het binnenst van den onderbuik, is *de werking der zenuwen, die alsdan in 't ſpel koomen. Dit word bevestigd door de flaaute of bezwyming, welke de uitwerping van 't zaad opvolgt: want het zijn alleen de zenuwen, aan welken men deze krachtderving te wijten heeft* (3).

De

(1) Sect. 6, aph. 10.
(2) De motu animal. l. 2, c. 12, prop. 170.
(3) Traité du cœur, l. 4. c. 12, §. 3. p. 539.

De Hr. LEWIS (1) ſtelt de verzwakking meer op rekening van deze oorzaak, dan op die van de andere, even als SANKTORIUS.

Zodra 'er ſtuiptrekking geſchied, bevind zich het zenuwgeſtel in een ſpannenden toeſtand of, om netter te ſpreeken, in het toppunt eener buitengewoone werkdaad, waarvan het noodzaaklijke gevolg eene bovenmatige verſlapping is. Ieder werktuig, boven zijne kracht geſpannen, ontlaat zich wederom van zelf. Noodzaaklijk bygevolg worden de werkoefeningen, die van dit organiſche geſtel afhangen, qualijk verricht, en vermits de zenuwen hunnen invloed op allen hebben, is 'er geene, welke niet, als zy verzwakt worden, eenige verzetting gevoelt.

Eene reden, welke ook tot de verzwakking van 't zenuwgeſtel het haare toebrengt, is de vermeerdering van de hoeveelheid des bloeds, in de hersſenen geduurende den byſlaap voorvallende; eene vermeerdering, welke klaar bewezen is, en meermaalen tot zoverre quam, dat zy eene beroerte veroorzaakte. Men vind 'er by de Waarnemers veele voorbeelden van. HOFFMAN brengt 'er één te voorſchijn van eenen ſoldaat, die aan de veneriſche oefening onbezuisdelijk zich overgegeven hebbende, midden onder het byſlapen beroerd wierd en den geest gaf. Men vond de hersſenen vol bloeds. Uit dezelfde vermeerdering des bloeds leid men de reden af, waarom deze uitſpattingen de woedende krankzinnigheid voortbrengen (2). Deze

hoe-

(1) Aphor. 4, p. 6.
(2) De morb. a nim. vener. §. 17.

hoeveelheid des bloeds de zenuwen opſpannende, beneemt denzelven de kracht, zodat zy de indrukſelen minder tegenſtands bieden: en dit is 't, hetwelk haare verzwakking uitmaakt.

By de overweging van de uitwerkſels dezer twee oorzaaken, de ontlasting des zaads en de ſtuiptrekkende werkingen, valt gemaklijk de wanordeningen te verklaaren, die 'er in de dierlijke huishouding uit moeten voortſpruiten. Men kanze onder drie klasſen brengen; de bedorven ommekeer der ſpijsbereidingen; de verzwakking van hersſenen en zenuwgeſtel; de verſtoring in de doorwaasſeming. Daar is, zal men zien, geene ſleepende ziekte, welke uit dit drietal van oorzaaken niet kan afgeleid worden.

De verſlapping, in welke deze buitenſporigheden iemand neêrſtorten, werpen de dienſtverrichtingen van alle de werktuigen overhoop. Dus ſpreekt één der Schryveren, die over den Levensregel best gehandeld heeft. De ſpijsvertering, de koking der voedſelen, de doorwaasſeming en andere ontlastingen geſchieden niet gelijk het behoort. Vandaar ontſtaat eene gevoelige vermindering van krachten, van 't geheugen en zelfs van 't verſtand; eene verduiſtering in 't gezicht; al 't getal der zenuwquaalen; alle de ſoorten van jicht of zinkingſcherpte; de tering: onmacht in de werktuigen der voorttelinge; bloedpisſen; belemmering in den eetlust; ongeſteldheden in 't hoofd, en een groot aantal van andere ziekten, dien nutteloos zijn zoude hier byééntehaalen; in één woord, niets dan 't misbruik der liefdevermaaken ſtoot het geſtel des levens zo ſpoedig onder den voet (1).

I. De

(1) LYNCH guide to health, p. 306.

I. De maag is het deel, welk van al de verzwakkende oorzaaken zich allereerst voelt aangedaan, en wel om reden, dat zy het is, van welke de werkoefeningen de grootſte voltooijing van 't organiſche geſtel afvorderen. Het grootſte gedeelte der anderen is zowel lydelijk als daadlijk. De maag is byna t'eenemaal daadlijk. Weshalven worden haare werkoefeningen geſtoord, zodra haare krachten afneemen. Eene waarheid van aanmerking, welke by de volgende gevoegd en by de verſcheidenheid der eerſte en dikwijls ſmertverwekkende indrukſelen, welken het gene men doorſlokt aan dit ingewand toebrengt, reden geeft van de veelvuldigheid, ongeſtadigheid en hardnekkigheid haarer ziekten. Zy is, onder alle de deelen des lichaams, één der zulken, die 't grootſte aantal van zenuwen ontfangen, en in welken, te dier zelfder oorzaake, eene zeer groote hoeveelheid van dierlijke geesten zich verſpreid. Hetgene de werkdaad der éénen verzwakt, en de hoeveelheid of hoedanigheid der anderen vermindert of ontrust, moet de oefenkracht dezes ingewands meer dan die van eenig ander deel doen afneemen: en dit is 't, hetwelk in de veneriſche buitenſporigheden gebeurt. Het aanbelang der werkoefeninge, tot welke zy verordend is, maakt, dat, zodra deze onbehoorlijk verricht word, alle de anderen 'er gevoel van hebben.

Hujus enim validus firmat tenor omnia membra;
At contra ejusdem franguntur cuncta dolore (1).

Der maags gezonde ſterkten ſchooren
Al 's lichaams andre leen. Als pijn de maag ontſtelt,
Gevoelen ze elk den lust verloren
En, met de kracht der maag, de krachten neêrgeveld.

De

(1) Q. SERENUS SAMM.

De spijsverteringen geschieden in geene volkomen orde, of men bespeurt datelijk, dat de vochten het karakter van raauheid aanneemen, welke haar tot den gantschen dienst, tot welken zy geschikt zijn, oneigen maakt, maar vooral de voeding, waarvan de herstelling der krachten afhangt, tegenhoud. Om zich aangaande den algemeenen invloed der maage te verzekeren, is 't genoeg de oogen te vestigen op den staat eens persoons die een qualijkgestelde spijsvertering ondervind. De krachten lijden binnen eenige minuuten reeds verlies. Eene doorgaande vermoeidheid strekt der verzwakkinge nogmeer tot last. De zintuigen verstompen. De ziel zelve oefent haare werkvermogens niet dan onvolmaakt. Het geheugen, en vooral de kracht van verbeelding schijnt vernietigd te worden. Niets, in één woord, doet eenen man van vernuft meer naar eenen zot gelijken dan eene moeilijke spijsvertering.

Eene fraaije aanmerking, bygebragt door den Hr. PAYVA, een Portugeeschen Arts, zijne woning te Rome hebbende, verspreid een groot licht op de wonderbaare verzwakking, die de buitensporigheden van deze soort aan de maag toebrengen. „ *In tentigine „ ardentissima Juuenum inest quid grati in ore ventri- „ culi; in concubitum si ruant salacissimi, & ultra vi- „ res tendant opus, tunc in ore ventriculi manet illud „ gratissimum amarumque quod exprimere nequeunt: „ pœnas & luunt, & pœnitentia dolent: hinc macies, „ marasmus, &c.* " Dat is: „ Wanneer de venerische „ driften tot den hoogsten trap by de jonge luiden „ opgeklommen zijn, maaken zy eene soort van aan- „ genaam gevoel in den mond der maage: maar met „ te groote onbezuisdheid en bovenmatige kracht de- „ zelven voldoende, ondervinden deze jonge luiden „ te zelfder plaatse iets zeer onaangenaams en verdrie- „ tigs, dat zy niet kunnen uitdrukken. Ten duursten „ betaalen zy hunne bedrijven met vermagering, uit- „ tering en andere quaalen, in welken zy nederstor- „ ten " (1).

De waarheid hiervan is al aan ARETUS bekend geweest (2). De Hr. BOERHAAVE bedient zich van dezelfde uitdrukkingen als de Hr. PAYVA, en voegt 'er by, dat het pijnlijke gevoel ophoud, naar maate de lyders hunne krachten hervatten (3). Hy bevestigt dit stuk ooknog elders, doende 'er een zeer nuttigen praktijkregel mede gepaard gaan, namentlijk dat men, wanneer de venerische buitensporigheden door aanvallen van vallende ziekte gevolgd worden, men bedagt weezen moet om de maagzenuwen te versterken (4).

II. De verzwakking van het zenuwgestel, tot alle de stuiptrekkende en verlammende toevallen gelegenheid geevende, word, gelijk ik alrede gezegd heb, niet alleen door de stuipbewegingen, die de uitwerping des teelzaads vergezellen, maar ook, in de tweede plaats, door den gebreklijken toestand der spijsverteringen veroorzaakt. Zodra dezen zondigen, hebben 'er de zenuwen gevoel van, en zy gevoelen het zoveel te sterker,

(1) G. R. DE PAYVA. De affectu atrabiliario mirachiali, &c. p. 17.

(2) *De morb. chronic. l. 2. c. 6, stomachus delectationis tristitiæque princeps est.* Dat is: De maag is van alle vermaak en droefheid de eerste.

(3) De morb. nerv. p. 454.

(4) ibid. p. 807.

ker, als de vloeistoffe, welke in dezelven doordringt; het laatste werk der kokinge zijnde, die zy ook voor de volmaaktste houd, wanneer zy in een ontsteldeh staat gebragt word, eene is dier dierlijke vloeistoffen, welke 'er zich het gevoeligst over aandoet, en zulk eene, op welke de raauheid der vochten den meesten invloed heeft. Eindelijk hetgene deze verzwakking vermeerdert, is de uitlozing van een vocht, hetwelk met de dierlijke geesten overeenkomstig is, en dat men, naar gelang van deze overeenkomst, niet ontledigen kan zonder vermindering der sterkte, welke aan het zenuwgestel eigen is, en die *nog* de zedige twyfelingen van sommige groote mannen, in 't natuurlijke niet durvende verzekeren hetgene de waarheid onder hunne zintuigen brengt, noch de tegenwerpingen van eenige mingeordende of *Systematische* Natuurkundigen, my beletten aan de dierlijke geesten toetesschrijven. Voorts benadeelt de verzwakking, onafhangklijk van den hinder, die uit de ontlediging, met betrekking tot de hoeveelheid der dierlijke geesten, voortspruit, het lichaam daarin, dat zy der vaten die zachte prikkeling beneemt, die het te rug gevoerde zaad veroorzaakt, en welke tot de koking zo veel toebrengt. Zy benadeelt dan, *en* door een gedeelte van dierlijke geesten of ten minsten van een zeer dierbaar vocht te onttrekken, *en* door de koking te verminderen, zonder welke deze geesten slechts onvolmaakt en ongenoegzaam bereid worden.

Tusschen de ziekten der maage en die der zenuwen is eene terugkaatsing van gebreeken. Uit de eersten ontstaan de laatsten; en dezen, éénmaal gevormd, helpen

pen nog oneindig mede omze te vermeerderen. Kan de daaglijksche waarneeming hiervan niet ten bewijze strekken, de ontleedkundige beschouwing der maage alleen zou om te overtuigen genoeg weezen. De hoeveelheid der zenuwen, aldaar verspreid, toont, van hoe groote noodzaaklijkheid zy zijn tot derzelver werkoefeningen, en bygevolge welke wanordeningen dezen ondergaan moeten, wanneer zy in geen behoorlijken staat zijn.

III. Niet wel ook, eindelijk, geschied de doorwaasseming. SANKTORIUS heeft 'er zelfs de verminderde hoeveelheid van bepaald, terwijl deze ontlediging, welke de aanmerkenswaardigste van allen is, niet gestoord kan worden, zonder dat hier datelijk eene menigte van onderscheiden toevallen uit opwelt.

Men begrijpt ligtelijk, dat 'er geene ziekten zijn, die niet uit deze driedubbele oorzaak kunnen voortgebragt worden. Ik zal in de ontzwachteling van al de byzondere toevallen niet intreeden, vermits dit Werkje door zodanig breedvoerig verslag te veel uitdyen zoude, en 'er niemand belang by heeft dan de Artsen, voor wien het nutteloos zou weezen. Men kan zien, wat 'er de Hr. DE GORTER van zegt (1).

De Hr. CLIFTON WINTRINGHAM heeft de gevaaren dezer ontledIginge, voorzoverre zy de jicht betreft, zeerwel en omstandig opgehaald. Zijne verklaring verdient gelezen te worden (2).

Wy-

(1) De perspirat. c. 17, §. 8, 12. & aph.
(2) The Works of the late CLIFTON WINTRINGHAM, cap. 8, p. 85, &c.

Wylen de Hr. GUNZIUS, in den bloei zijns levens der geneezende wetenschap ontrukt, heeft ons een zeer verstandige werktuigkundige uitlegging van de ongevallen dezer buitensporigheden, haar opzicht tot de doorwaasseming hebbende, opgeleverd (1). Hy spreekt aldaar van iemand, die 'er zich een gedurige hoest uit aangebragt had; een toeval, dat ik ook in eenen jongman, een doodlijk slachtoffer der zelfbesmettinge geworden zijnde, bespeurd gehad heb. Deze quam te Montpellier ter verrichtinge zijner studien. De uitstappen zijner schandelijke daad wierpen hem in eene borstering, en ik herinner my, dat zijne hoest zo geweldig en aanhoudend was, dat 'er al zijne buuren hinder door leden. Men deed hem dikwijls aderlaaten, buiten twyfel met oogmerk om zijne ongemakken te verligten. Eene raadpleging beval hem tot zijnent (hy was, zo ik my niet bedriege, een Dauphinee,) het gebruik van schildpadden-*bouillons*, beloofde hem een volkomen genezing. Doch twee uuren hierna stierf hy.

Hetgene ligt om te begrijpen voorkoomt, of liever dat men in 't geheel niet begrijpt, is de wonderbaare verzwakking der werkvermogens van de ziel. De ontbinding van dit *problema* is aan het voor ons onoplosbaare vraagstuk nopens den invloed, dien de beide zelfstandigheden op elkander oefenen, verbonden, en wy zien ons dus wederom tot de beschouwing der verschijnselen gebragt. De natuur *en* van geest *en* van lichaam is ons onbekend. Wy weeten echter, dat die twee deelen, den mensch nitmaakende, met elkanderen zo innerlijk verknocht zijn, dat de veranderingen, welke het éene ondervind, zich ook gevoeliglijk mededeelen aan het andere. Een traager of rasser ommeloop; een meer of min verdikt bloed; eenige oncen overvloediger of weiniger voedselen; dezelfde hoeveelheid van boven die van eenig ander; een kop koffy in plaatse van een weinig wijns; een langer, korter, of meer of min geruste slaap; wat meer of minder zouts; eene sterker of flaauwer doorwaasseming; maaken 't eenemaal verandering in onze gantsche gezichtswijze en oordeel over de voorwerpen. De ongeregeldheden des werktuigs doen ons, van uur tot uur, op verschillende manier voelen en denken, en verwekken in ons, op haar welgevallen, nieuwe beginsels van gebreken en deugden. Zo waarachtig zijn de vaarzen eens voortreflijksten hedendaagschen Hekeldichters.

(1) Comment. in libr. de humoribus, p. 228.

Tout, suivant l'intellect, change d'ordre & de rang,
Ainsi c'est la nature & l'humeur des personnes,
Et non la qualité, qui rend les choses bonnes:
C'est un mal bien étrange au cerveau des humains (1).

Dat is:

't Verandert al in rang en orde, slechts naar waan,
En naar men 't stuk begrijpt. Geen waar gezicht der zaaken,
Maar aart is 't, maar humeur, die 't goed en prijslijk maaken.
Een vreemder quaad kon nooit in 's menschen brein ontstaan.

Zodanig is ook op een juiste wijze het tafereel, dat LUKRETIUS aangaande dit innerlijke verband heeft afgeschetst.

Gig-

(1) REGNIER, Satyre 5.

—— —— Gigni, pariter cum corpore, & una
Crescere sentimus, puriter senescere mentem:
Nam velut infirmo pueri, teneroque vagantur
Corpore, sic animi sequitur sententia tenuis.
Inde ubi robustis adolevit viribus ætas,
Consilium quoque majus, & auctior est animi vis:
Post ubi jam validis quassatu'st viribus ævi
Corpus, & obtusis ceciderunt viribus artis;
Claudicat ingenium, delirat linguaque; mensque:
Omnia deficiunt, atque uno tempore desunt.
Quin etiam morbis in corporis avius errat
Saepe animus, dementit enim, deliraque fatur (1).

Hetwelk op dezen zin uitloopt:

De ziel, gelijk wy merken,
De ziel word tevens met het lichaam voortgebragt,
Waarna zy tevens met het lichaam groeit in kracht,
En neigt ten onderdom, als tevens 's lichaams leden
Veroudren. Want zy volgt de kinderlijke zeden,
Wanneer zy huisvest in 't noch tedre en zwakke kind.
Zy, als het lichaam met de jaaren krachten wint,
Verkrijgt meer oordeel, meer beleid, meer denkvermogen.
Maar word den mannentijd de wakkre sterkte onttogen,
En neemt het lichaam na dien groei een andren keer,
Terstond verzwakt de ziel, en struikelt ook ter neêr.
't Is mymertaal, al wat de loome tong kan spreeken:
Dies beiden, lichaamskracht en kracht der ziele, ontbreeken.
Nu voeg hierby, dat, als het kranke lichaam blaakt
Van koortsen, dikwijls ook de ziel zich voelt geraakt:
Want dan verdwaalt zy mee van 't spoor, en dolt, en raaskalt.

De waarneeming leert ons op gelijke manier, dat geene van alle de ziekten met vaardiger aandoening op de ziel werken dan die van 't zenuwgestel. Zy, die der vallende ziekte onderhevig zijn, en byna gemeenlijk, ten einde van eenige jaaren, in een verzwak-

(1) De natura rerum, l. 3, v. 446.

zwakten toestand storten, leveren 'er een treurig bewijs van, hetwelk ter zelfder tijd ons openlegt, dat het niet te verwonderen is, indien de werkingen, die, gelijk te voren reets gezegd is *, altijd tot de soort van ligte vallende ziekte behooren, deze verzwakking der hersſenen, en uit dien hoofde ook de onmacht der werkvermogens veroorzaaken.

De verzwakking der hersſenen en des zenuwgestels word van die der zintuigen gevolgd: en dit is natuurlijk. SANKTORIUS, HOFFMAN en anderen hebben zoekken uitteviſſchen, waarom byzonderlijker het gezicht nadeel lijd. Maar hunne redenen, offchoon zy op waarheid steunen, schijnen my niet voldoende. De voornaamste oorzaaken, en die in 't byzonder tot dit werktuig behooren, zijn de menigvuldigheid der deelen, die het oog samenstellen, en, voor onderscheiden gebreeken vatbaar, hetzelve oneindig meer dan anderen aan wanordeningen onderhevig maaken. De zenuwen, ten anderen, dienen hier tot verscheiden verrichtingen, en zijn 'er in groot aantal. Eindelijk de toevloed der vochten naar dit deel geduurende den tijd der *actie*, een toevloed, van welken de glinstering, die men alsdan in de oogen der dieren gewaar word, een tastbaar bewijs strekt, veroorzaakt terstond in de vaten eene zwakheid en vervolgens opstoppingen, waarvan het verlies des gezichts een noodzaaklijk gevolg is (*e*).

* Bladz. 41.

(*e*) De Blindheid, die door de verspilling van het Zaad-vocht word verwekt, is haaren oorsprong voornaamlijk verschuldigd, aan het gebrek van de nodigen invloed van Zenuw-sap in de Zenuwen die tot de oogen gaan, en wel voornaamlijk in de Gezicht-zenuwen,

Het valt nu gemaklijk op de vraag, welke reeds te vooren gedaan is*, te antwoorden, waarom de gesnedenen, die geen zaad hebben, voor dezelfde ziekten, van ons bygebragt, niet bloot gesteld worden.

Daar zijn ten dien opzichte twee zeer voldoende redenen. De eerste is, dat, byaldien de ontmanden de voordeelen niet trekken, welken het teelvocht, wanneer het bereid en te rug gevoerd geworden is, aanbrengt, zy van de andere kant dit dierbaare bloeddeel, verordend om zaad te worden, ook niet verliezen. Zy ondervinden de veranderingen niet, die aan 't bereide zaad eigen zijn, en welken ik te voren reeds heb te kennen gegeven. Maar zy zijn ook niet voor quaalen, oorspronglijk uit de ontneming dezes vochts, wanneer 't noch onbereid is, blootgesteld. Men konde het zaad, indien men my toestaat de spreekmanieren der Overnatuurkundigen te gebruiken, tot twee soorten brengen. Men konde het onderscheiden in *zaad van vermogen*, *semen a potentia*, zijnde het dierbaare gedeelte des vochts, dat de teelballen afkleinzen; en *in zaad van werking*, *semen in actu*. Word het eerste niet afgekleinsd, het lichaam mist wel de ondersteuningen, die het uit een bereid zaad naar zich trekt, en ondervind wel niet de veranderingen die van dezelven afhangen, maar het lijd 'er geene armoede door. Wint het niet aan, het verliest niet. Men blijft in den staat der kindsheid. Maar men ondergaat, wanneer het zaad afgescheiden en ontledigd word, eene beroving, eene wezentlijke verarming. De tweede reden is, dat de gesnedenen de stuiptrekking niet ondervinden, aan welke ik een groot gedeelte der quaalen, op deze buitensporigheden volgende, toegeschreven heb.

wen, vermits de toevloed van het bloed tot de hersfen, om daar de affcheidinge van het Zenuw vocht te ondergaan, verminderd, na maate de bloed-colom meerder tot de teel-deelen bepaald word. Hier uit zal men zeggen, moeten alle zintuigen even schielijk ongevoelig worden. Dit is het dat in der daad ook geschied; edoch, het Gezicht verduistert gemeenlijk het eerst, of schijnt het eerst te verminderen, om dat een fijner gevoel, om dus te spreeken, vereist word om wel te zien, dan om te hooren, te rieken, te proeven enz. De minste wanorde derhalven die 'er plaats heeft omtrent de Gezichts-zenuw verduistert het Gezicht, of maakt die Zenuwen min bekwaam om de Afbeeldingen der voorwerpen gewaar te worden. Dus ziet men uit zwakheid, wat daar van de oorzaak zy, in den ouderdom, enz., om dezelve reden het Gezicht het eerst verminderen.

* Bladz. 68.

De toevallen, in 't byzonder der vroulijke sexe eigen, verklaaren zich op gelijke wijze als die der mannen. Het vocht, dat zy verliest, min dierbaar, min bearbeid dan 't manlijke zaad zijnde, brengt dit verlies ook haar misschien zo spoedige verzwakking niet toe. Maar by overmaat van haar bedrijf zijn die toevallen veel heviger, aangezien haar zenuwgestel zwakker, en in den aart voor stuiptrekkingen meer blootgesteld is. Schielijke misbruiken storten haar in toevallen, overeenkomstig met dien des jongmans, van wien ik te voren gesproken heb *, en aangaande welkers soort ik de getuigen eens treurigen schoutoneels geweest ben. In 't jaar 1746, had een vrouspersoon, drientwintig jaaren oud, de vermetelheid van zes Spaansche Dragonders uittedaagen, en in een huis by de poorten van Montpellier zich begeven hebbende, leed zy hunne bestormingen geduurende den gantschen nacht. Men bragt

* Bladz. 12.

bragt haar smorgens reeds stervende in de stad. Zy zieltoogde des avonds in eenen plas van bloed, 't welk haar uit de lijfmoeder vloeide. Het was van aanbelang geweest om kennisse te neemen, of die vloed het gevolg ware van eenige verwonding, dan of hy van de verwydering der vaten, welke door de telkens herhaalde daad des werktuigs veroorzaakt wierd, afhing (*f*).

ACHTSTE AFDEELING.

Oorzaaken der gevaaren, in 't byzonder eigen aan de zelfbesmetting.

Men heeft alrede te voren gezien *, dat de zelfbesmetting gevaarlijker was dan de buitensporigheden met de vrouwen. Zy; die in alles een zonderlinge voorzienigheid laaten tusschenkoomen, zullen vaststellen, dat 'er Gods byzonder welbehagen, om het misbedrijf te straffen, de reden van is. Overtuigd, dat de lichaamen, van hunne schepping af, aan wetten verbonden zijn geworden, die 'er noodwendiglijk alle de bewegingen van bestieren, en waarvan de Godheid de huishouding niet dan in een klein aantal van uitgezonderde gevallen verandert, wensch ik geene toevlucht tot

(*f*) De geweldige en gedurige aandrang van het bloed op de vaten van de Baarmoeder, welke door de aanhoudende prikkeling der teeldeelen word veroorzaakt, kan ook de vaten tot dat punt doen uitrekken, dat zy aan den toevloed niet meerder konnende wederstaan, van een scheuren. Dus ontstaan 'er dan Bloedstortingen, die als zy al gelukkig gestremd worden, nog verwondingen nalaaten, die ontstekinge en verzwering tot gevolgen moeten hebben.

* Bladz. 4.

tot wonderdadige oorzaaken te neemen, dan wanneer men omtrent de natuurlijken een baarblijklijke tegenstrydigheid vind. Maar dit is hier het geval niet. Alles laat zich door de wetten van het werktuig des lichaams en door dien van deszelfs vereeniging met de ziel zeer wel verklaaren. Die gewoonte van hulp te zoeken in bovennatuurlijke oorzaaken, is al van HIPPOKRATES omverre geworpen, die, spreekende aangaande eene ziekte, door de Scijthen aan een byzondere straf van God toegeëigend, deze fraaije aanmerking maakt: *Het is waar, dat deze ziekte van God koomt, maar zy koomt gelijk alle de anderen. De ééne ontstaat niet meer dan de andere, overmits zy allen een gevolg zijn van de wetten der natuur, welke alles bestiert* (1).

SANKTORIUS levert ons in zijne aanmerkingen eene voornaame oorzaak op, uit welke dit byzondere gevaar ontstaat. *Eene matige byslaap is nut*, zegt hy, *als zy door de natuur word aangeraden: maar wanneer zy van de verbeelding aangezet word, ondermijnt zy alle de werkvermogens der ziele, en bovenal het geheugen* (2). Het valt gemaklijk te ontwinden waarom. De natuur is, in den staat der gezondheid, niet gewoon tot deze driften aan te zetten, dan wanneer de zaadblaasjes met eene hoeveelheid vochts vervuld zyn, hetwelk zekeren graad van verdikking, de wederoplossing van hetzelve bezwaarlijker maakende, gekregen heeft. Hieruit is kenbaar, dat de ontlediging niet gevoelig verzwakt.

(1) De aere, locis & aquis. FOESIUS, p. 293.
(2) Sect. 6. aphor. 35.

zwakt. Maar zodanig is de bewerktuiging der teeldeelen, dat hunne werkdaad en de driften, die 'er op volgen, niet alleen door de tegenwoordigheid eens overvloedigen zaadvochts in 't ſpel koomen, maar ook dat de verbeelding op deze deelen veel invloeds heeft. Zy kan, zich bezig houdende met de driften, dezelven in den ſtaat brengen dieze veroorzaakt; de drift geeft aanleiding tot de daad, welke zoveel meer nadeel doet als zy min noodzaaklijk was. Het is met de behoefte dezes werktuigs eveneens gelegen als met alle diergelijke anderen, wier werking niet te ſtade koomt, dan wanneer zy door de natuur ter uitvoer gebragt worden. Honger en dorst toonen de behoefte van ſpijs en drank te neemen. Neemt men meer dan deze gewaarwordingen vereiſchen, het alteveel benadeelt en verzwakt het lichaam. De behoefte van afgangk en water te maaken wordt door zekere natuurlijke pogingen te kennen gegeven. Maar eene quaade gewoonte kan het geſtel der werktuigen zo ſterk onthutſen, dat de noodzaaklijkheid dezer ontlastingen ophoud afhanglijk te weezen van de hoeveelheid der ſtoffen, dien men ontlasten moet. Men kan zich behoeften onderhevig maaken zonder behoefte. Zodanig is het geval der zelfbeſmettinge. Het is de verbeelding, de heblijkheid, en niet de natuur, welke dezelve aanzetten. De beide eersten ontneemen de natuur hetgene haar noodzaaklijk is, en waarvan zy bygevoeg zich wel wacht zich te ontdoen. Eindelijk, in opvolging van de wet der dierlijke huishoudinge, eiſchende dat de vochten derwaarts zich begeeven alwaar prikkeling is, geſchied 'er ten einde van zekeren tijd eene gedurige toevloed naar die deelen. Daar gebeurt hetgene HIPPOKRATES alrede opgemerkt heeft: *wanneer*

neer iemand den byſlaap oefent, verwyderen zich de zaadaders en trekken het zaad naar zich (1).

Men kan hier ook aantekenen, dat het *Onanismus* een byzonder gevaar voor de kinderen, eer zy de manbaarheid bereiken, inſluit. By geluk is 't niet heel gemeen, zoo onder de éénе als andere ſexe, monſters te vinden, die 'er zich voor dit tijdſtip al van bedienen. Evenwel doen zy 't niet dan al te veel. Een aantal van omſtandigheden wederhoud hen van ontuchtig gezelſchap, of zy binden zich hier in. Maar eene eenzaame onkuiſchheid beneemt alle beletſel, en vind geene paalen.

Eene tweede oorzaak is het gebied, dat deze haatlijke handel over de zintuigen voert, en 't welk van de Engelſche *Onania* niet qualijk afgeſchetst wordt. *Niet raſſer* (word aldaar gezegd) *had de onreinigheid de overwinninge over het herte gekregen, of terſtond vervolgt het overal den Menſch, ende houd, desſelfs beſittinge van hem ten allen tyden, ende in alle plaatſen. Op de ernſtigſte gelegentheden, ende zelfs in de daden van den Godtsdienſt, vind hy ſig ſelven altoos en terſtond verrukt door geile overleggingen en begeertens, dewelke onophoudelyk hem volgen* (2). Niets maakt zo machteloos dan de geſtadige inſpanning van den geeſt, altijd met hetzelve onderwerp zich bezig houdende.

De

(1) De natura pueri, text. 22. FOES. p. 242.

(2) Pag. 17, [in de Nederduitſche overzetting, hier letterlijk opgegeven, bladz. 43.] Men vind een zeer fraai ſtuk over 't vermogen en de gevaaren der wellustige heblijkheden in de nieuwe Verhandeling van den Hr. PUJATTI, Hoogleeraar te Padua, en ſedert lang alrede wegens zijne uitmuntende werken vermaard: *De victu febricitantium*, p. 60.

De zelfbesmetter, aan zijne onreine gedachten eeniglijk overgegeven, ondervind ten dezen opzichte dezelfde quaalen als een man van letteroefening, die de zijnen aan een eenig voorstel vasthecht. Dat gedeelte der hersfenen, 't welk alsdan in werking is, maakt eene poging, die men met die eener spier, eenigen tijd en met groote kracht gespannen, vergelijken kan. Vandaar onstaat *of* zodanige beweegbaarheid, dat men de werkdrift van dat gedeelte niet meer tegenhouden, noch by gevolge ook den geest dit denkbeeld onttrekken kan, en waarlijk dit is 't geval der zelfbesmetteren; *of* eene onbequaamheid der werkdaad. Eindelijk door een gedurige afmatting uitgeput, storten deze lyders in alle de ongesteldheden der hersfenen, zwaarmoedigheid, verstyving der leden, vallende ziekte, machteloosheid, verlies der zintuigen, verzwakking van 't zenuwgestel en in een menigte van soortgelijke quaalen (1). Deze oorzaak werkt in sommige jonge luiden een oneindig verdriet, ziende het gebruik der vermogens, terwijl dezelven nog niet uitgeblufcht zijn, gekrenkt en bedorven. Van wat natuur het beroep zy, waaraan zy zich toegewijd hebben, nergens slaagt men in zonder eenen trap van oplettendheid, tot welken deze verderflijke handel hen onbequaam maakt. Zelfs onder de genen, die zich nergens op toeleggen (en tot zodanige klasse behoort maar alte groot aantal,) worden 'er sommigen ook niet mede beëigenschapt. Een *air* van geestverstrooijing, verwarring en breinberoering maakt hen slechts tot mishaaglijke lanterfanten. Ik zoude 'er van kunnen bybrengen, dien deze onbequaamheid van zich

(1) Zie GAUBII Institutiones pathologicæ §. 527.

zich ergens aan te bepaalen, gevoegd by de afneming hunner werkvermogens, buiten staat gesteld hebben van in de maatschappy ooit iets te worden. Betreurlijke toestand, den mensch onder het redelooze vee verlangende, en hem met een juisten naam maakende tot een voorwerp van verachting, meer nog dan van medelyden van zijns gelijken!

Uit deze twee eerste oorzaaken rijst noodzaaklijk eene derde, in de menigvuldige herhaling der daaden bestaande. Ziel en lichaam werken onderling te samen, zodra de heblijkheid maar éénmaal een weinig krachts gevat heeft om tot dit schenstuk aantezetten. De ziel, van vuile overleggingen vermeesterd, maakt de geile bewegingen gaande, en, zo zy al eens voor eenige oogenblikken tot andere denkbeelden afgetrokken word, de scherpe vochten, die de werktuigen der voortelinge prikkelen, brengen haar welhaast tot den drekpoel te rug. Wat zouden deze waarheden ter aanmerkinge gepast weezen om de jonge luiden te rug te houden, konden zy maar bespeuren, dat hier een eerste quaade stap een' anderen naar zich sleept; dat zy van de verzoeking byna overheerscht zijn; dat, naar maate de beweegoorzaaken de verleiding sterken, de reden, welke hen intoomen moest, haare kracht verliest; en eindelijk dat zy, binnen weinig tijds, in eene zee van jammeren zich gedompeld vinden, zonder een stuk van eene plank ter hulpe te hebben om 'er hen uittetrekken! Indien de aanvangende verzwakkingen hen somtijds ernstiglijk waarschouwen, indien het gevaar hen voor eenige oogenblikken vreeze aanjaagt, de onbezuisdheid rukt hen wederom naar onderen. Men kan met waarheid zeggen:

Vir-

Virtutem videant, intabescantque relictâ. PERS.

Dat ze op de deugd hunne oogen ſlaan,
En zonder liefde tot de deugd dan ook vergaan.

Het gevaar inmiddels is naby, en de gevoeglijke tijd ter verbeteringe kort.

——— *Cinis & manes & fabula fies.*
Vive memor lethi: fugit hora: hoc quod loquor inde eſt,
PERS.

Welkers uitgebreide zin is:

——— Denk eens, of gy meer na dezen
Dan eene aſch, een geest, een ſprookje tot wat tijdverdrijf zult weezen.
Daarom leef, des doods gedachtig. De uuren ſpoeijen ylings voort.
Weg alrede zijn de woorden, op dit oogenblik gehoord.

Toen ik my te Geneve in de Philoſophie oefende, welken tijd te herdenken geduurende al mijn leven my dierbaar zijn zal, geraakte één mijner medeleerlingen aldaar in zo verſchriklijken toeſtand, dat hy geen meester was om van deze verfoeijenswaardige bedrijven, midden zelfs onder den tijd der lesſen, zich te bedwingen. Hy verbeidde niet lang zijne ſtraf, elendiglijk ten einde van twee jaaren door eene tering zijne krachten verliezende. Men vint een diergelijk *fait* in de *Onania* (1). De verſtandige Schryver, die in 't voortreflijke Latijnſche Dagverhaal, ſedert vier jaaren te Bern uitgekomen, het uittrekſel der Latijnſche uitgave van dit Werkje opgeſteld heeft, meld in betrekking tot deze aanmerking, dat een geheel School menigmaal door dit

(1) Pag. 126.

dit handbedrijf het verdriet zocht te ontgaan, en den ſlaap te verdrijven, hen veroorzaakt wordende door de lesſen eener ſcholaſtijke Overnatuurkunde, die hun, een heel oud Hoogleeraar, alsof hy ſliep, voorſtelde (1). Maar dit vertelſetje ſchijnt my minder te bewijzen het gene ik te berde breng dan het ijslijke beſluit, waartoe de jonge luiden in ſtaat zijn om overtehellen.

In een Werk, dat ik het geluk niet heb van te kunnen leezen, maar hetwelk van een uitmuntenden Oordeelaar onder de beste voortbrengſels dezer eeuwe plaats gegeven wordt, heeft dezelfde Schryver het volgende doen drukken. „ Men heeft ſedert eenige jaaren in ze-
„ kere ſtad ontdekt, dat een gantſch gezelſchap van
„ deugnieten, veertien en vijftien jaaren oud, tot de
„ praktijk dezer wandaad zich vereenigd heeft. Een
„ geheel ſchool is 'er van aangeſtoken " (2).

De gezondheid van een jongen Prins verviel van dag tot dag, zonder dat men 'er de oorzaak van ontdekken kon. Zijn Heelmeeſter raakte in 't vermoeden, beſpiede en verraste hem op heeter daad. Hy bekende dit bedrijf door éénen zijner kamerdienaaren geleerd te hebben, en dat hy 'er dikwijls toe verviel. Zo ſterk was hy 'er aan gehecht geworden, dat geene voorſtellingen, hoe

(1) Excerptum totius Italicæ & Helveticæ literaturæ pro ann. 1759, t. 1, p. 93.
(2) *Van de ondervinding*, in 't Hoogduitſch, door den Hr. ZIMMERMAN, t. 2. p. 400. Ik trek dit afgebroken ſtuk uit die, welken zijne vriendſchap tèn mijnen opzichte aangezet heeft voor my te vertaalen. Al de anderen byna zullen een Werk verfraaijen, 't welk niet nalaaten zal binnen kort op dit te volgen.

hoe gewichtig en dringend, het quaad konden uitroeijen. Het had hem onder den duim. Hy wierd dagelijks machteloozer, en men kon hem niet redden, zonder hem, geduurenden meer dan acht maanden, dag en nacht in 't oog te doen houden.

Een lyder heeft my, in éénen zijner brieven, de bezwaarlijkheid der overwinninge levendig afgeschetst. „ Wy moeten alle krachten inspannen, *dus luiden de* „ *woorden*, om de gewoonte, welke ons telkens weêr „ aanzet, te vermeesteren. Schaambloozend betuige ik „ u, dat ieder vroulijk voorwerp, hoedanig het ook „ zy, de driften in my gaande maakt. Ik behoef 'er „ echter dezerwijze niet toe aangespoord te worden. „ Mijne onkuische ziel is maar alte veel geneigd om „ my onophoudentlijk voorwerpen van begeerte voor- „ testellen. Deze hartstocht, het is waar, gloeit in „ my zo sterk niet, dat ik my ter zelfder tyd al uwe „ waarschouwingen niet te binnen brenge: maar, ter- „ wijl ik vecht, word ik zelfs door dien strijd uitge- „ put. Kunt gy 't middel vinden om mijner gedachten „ dit voorwerp te onttrekken, zo geloof ik, dat mij- „ ne genezing heel naby zoude weezen ".

In het uittreksel van de *Onania* heeft men alrede gezien, dat de menigvuldige herhaling dezer euveldaad by een' vrouspersoon de lijfmoederlijke woede veroorzaakte. De gesteldheid van steeds met één voorwerp zich bezig te houden, stelt den geest buiten staat om op anderen te denken. Zy voert het gebied, en heerscht oppermachtiglijk. Werktuigen, zonder ophouden geprikkeld, verkrijgen een zieklijke hoedanigheid, welke, onafhanglijk van alle uitwendige oorzaak, tot een steeds-

steedsverzellende aanporring overgaat. Daar zijn ziekten in de pisdeelen, die een gedurige neiging verwekken om te wateren. De herhaalde prikkeling van de werktuigen der voorttelinge brengt een diergelijke ziekte voort. Het baart dan geene verwondering, dat twee vereenigde oorzaaken, waarvan de ééne zedelijk, de andere natuurlijk is, iemand in deze vreeslijke ongesteldheid neêrstort. Hoe juist is dit denkbeeld om persoonen, by wien nog eenige voetstappen van reden en schaamte te vinden zijn, op een heilzaame wijze van dit quaad aftesschrikken!

Eene vierde oorzaak van de uittering der zelfbesmetteren is, dat, zelfs onafhanklijk van de uitwerpingen des zaads, de toestand der veelvuldige, hoewel onvolkomen spanningen, waar over de lyders klaagen, aanmerklijk uitput. Ieder deel veroorzaakt, in eene gesteldheid van spanning, de verspilling der krachten. De geesten worden in zeer grooten overvloed derwaart heen gevoerd, en, hetgene de verzwakking maakt, zy vervliegen. Zy zijn niet tegenwoordig by andere werkoefeningen, die uit dien hoofde ook onvolmaaktelijk geschieden: zodat de samenloop dezer twee oorzaaken de gevaarlijkste gevolgen influit. Een ander toeval, waaraan de gemelde vierde oorzaak de zelfbesmetters onderhevig maakt, is eene soort van verlamming, in de teelwerktuigen, door de ontsteltenis der spanninge, eene onbequaamheid tot den byslaap en den enkelen zaadvloed voortbrengende. Want de verslapte deelen laaten het waare zaad, naar evenredigheid van deszelfs aankomst, wegvloeijen en gestadiglijk het vocht, dat de voorstaanders afkleinzen, naar

 bui-

buiten lekken. Ook krijgt eindelijk het binnenvlies der pisfchacht een zinkingfcherpe hoedanigheid, welke haar fchikt om eene ontvloeijing te verfchaffen, in aart met den witten vloed der vrouwen overeenkoomende; eene toebereiding, om het in 't voorbygaan te zeggen, min zeldzaam dan men denkt, en welke zich niet bepaalt aan het vlies, de neusgaaten, de keel of long bekleedende, maar welke dikwijls tot alle de ingewanden overgaat; die men niet kent, om dat men 'er geen vermoeden op heeft, en die men qualijk behandelt, omdat men haar niet kent. Voorbeelden van dit ongemak, voor een andere quaal aangezien, by de Waarneemers te vinden, zou gemaklijk te doen zijn.

Een bequaam Heelmeefter fprak my eens van eenen man, die, uit eene foort van zonderlingen fmaak, aan Venusfen van de gemeenfte foort overgegeven, en ze weinig als in de fchuilhoeken der ftraaten en overend bekennende, in eene uittering ftortte, welke van de wreedfte pijnen der nieren en eene *atrophia* of uitdroging der dye- en fcheenbeenderen vergezeld was. Ook had 'er zich eene verlamming der teeldeelen bygevoegd, welke van het overendftaan, daar hy zijne geile welluften onder pleegde, het gevolg fcheen te weezen. Na zes maanden het bedde bewaard te hebben, ftierf hy in eenen toeftand, niet minder bequaam om medelyden dan tevens ontroering te verwekken. Levert deze waarneeming niet eene vijfde oorzaak der gevaaren op, die in 't byzonder ook der zelfbesmettinge eigen zijn? Wel ter degen neemt de verzwakking toe, wanneer men zijne krachten tevens langs tweederlei wegen verliest. Een ftaand of zittend perfoon heeft noodzaake om, ter ophoudinge van zichzelven in zodanige geftalte, vooral in de eerfte, een groot getal van fpieren te doen werken, en door dezen arbeid worden de dierlijke geeften verfpild. Ten klaaren bewijze hiervan ftrekken zwakgeftelde menfchen, die zich niet lang op de been kunnen houden zonder hunne machteloosheid te gevoelen, mitsgaders zieke perfoonen, die, zonder hetzelfde toeval te ondervinden, niet in ftaat zijn van neêrtezitten: want tot een liggende of uitgeftrekte houding behoeft men deze aanwending van krachten niet. Men bemerkt ook bygevolg, dat dezelfde daad, in het een of ander van dit overendftaan, meer verzwakking toe zal brengen in het eerfte dan in 't laatfte geval. Ook heeft SANKTORIUS de gevaaren van dit overendftaan alrede te kennen gegeven. *Ufus coitus ftando, lædit: nam mufculos & eorum utilem perfpirationem diminuit.* Dat is: De gewoonte van ftaande den byflaap te oefenen, quetst het lichaam: want zy verzwakt de fpieren, en vermindert derzelver nuttige doorwaasfeming.

Andere welgevestigde aanmerkingen voorzien ons van een zesde oorzaak, welke mogelijk wat flaau zal voorkoomen, maar die verlichte Natuurkenners niet over het hoofd zullen zien. Allen leevenden lichaamen is het eigen uittewaasfemen. Op ieder oogenblik verdampt 'er, misfchien door het halve deel der vloeiopeningen van onze huid, een ongemeen dun vocht en van gantfch aanmerklijker hoeveelheid dan die van al onze andere ontlastigen. Ter zelfder tijd is eene andere foort van buisjes bezig om een gedeelte der vloeivochten, die ons omringen, naar zich te haalen, en voert het in onze

ze vaten. Het zijn *onzichtbaare ſtroomen*, om my van de gelukkige uitdrukking des Hrn. SENAC te bedienen, die onzer lichaamen in- en uitvloeijen (1). Men heeft bewezen, dat, by ieder geval, deze intocht zeer aanmerkelijk is. Sterke menſchen waasſemen meer uit, terwijl de zwakken, van geen eigen dampkring byna voorzien, meer intocht hebben. En dit uivloeijende gedeelte of deze uitwaasſeming van welvaarende perſoonen bevat in zich zekere voedende en verſterkende hoedanigheid, dienſtig om een anderen, die dezelve by intocht ontfangt, nieu leven en kracht bytezetten. Zodanig zijn de aanmerkingen, die de manier verklaaren, hoe eene jeugdige maagd, by welke David ſliep, aan dien Vorst nieuwe ſterkte toegebragt, en hoe deze zelfde proefneming op andere grijsaards, wien men zodanige byligging aangeraden had, geſlaagd hebbe; gelijk zij tevens de reden ontvouwen, waarom die daad een jong menſch verzwakke, verliezende zonder iets te ontfangen, of liever krachtelooze, bedorve en verrotte waasſemvochten, die hem benadeelen, overneemende. De doorwaasſeming geſchied ſterker in den tijd der byſlaap dan in een anderen, om dat alsdan ook de omloop der vochten ſterker is. Ook bevind zy zich nu misſchien werkzaamer en geestvoerender dan op een anderen tijd. Het is een wezentlijk verlies dat men ondergaat, en hetwelk eenigerwijze met de uitwerping des zaads overeenkoomt, vermits het van de driftige beweging, welke de daad vergezelt, afhangt. Onder het byſlapen is de uit- en intocht wedertoekaatſend, zo dat de éene perſoon overneemt hetgene de andere verdampt. Gegronde waarnemingen hebben deze wisſeling buiten twyfel geſteld. Ik heb, niet lang geleden, eenen man gezien, die, nog zaadvloed nog eenig toeval van pokpuisten op de huid hebbende, de veneriſche ziekte mededeelde aan een vroumenſch, 't welk hem by ruilinge, al zo ſpoedig, de ſchurft toebragt. In dit geval vergoed de één het verlies aan den anderen. In dat der zelfbeſmettinge lijd wel de zelfbeſmetter verlies, maar krijgt niet wederom.

(1) Het betoog dezer waarheid kan men zien op de plaats, die ik uit het derde boek, 3 hoofdſt. §. 7, van de verhandeling over het Hart, bybrenge; een werk, hetwelk niets om te verlangen achterlaaten zoude, tenzy de beroemde Schryver, by de aankondiging eener nieuwe uitgave, ons bekend gemaakt had, dat hy het nog vollediger ſtond uittegeeven. Dus kan een groot man zichzelven overtreffen, en een punt van volmaaktheid zien, daar anderen zelfs niet naar trachten zouden.

De uitwerking der hartstochten gade ſlaande, ontdekt men een zevende verſchil tusſchen die zich aan de vrouwen opofferen en de zelfbeſmetters; een verſchil, hetwelk ten vollen tot nadeel der laatſten overſlaat. Het vermaak, 't welk der ziele raakt, en dat men wel van lichaamlijken wellust, dien de menſch met de dieren gemeen heeft, en met welken het t'eenemaal ſtrijd, onderſcheiden moet; dit vermaak, zegge ik, bevordert de ſpijsverteringen, verlevendigt den omloop, begunſtigt de werkoefeningen, herſtelt en onſchraagt de krachten. Vind het zich met de liefdevermaaken vereenigd, het helpt de ſteunſels, die hierdoor verzwakt kunnen worden, weêr vastzetten. De waarneemingen bewijzen het, en SANKTORIUS heeft het aangeteekend. *Na een overmatigen byſlaap*, zegt hy, *met eene vrou, die men bemint en naar welke men*

men verlangt, bemerkt men die vermoeidheid niet, welke 'er het gevolg van moest weezen, omdat het vermaak, dat de ziel ondervind, de ſterkte en kracht van 't hart vermeerdert, der werkoefeningen de hand bied, en hetgene men verloren heeft, herſtelt. Op dit grondbeginſel ſteunt, dat VENETTE in zijn werk, waarin men een goed hoofddeel vind over het gevaar der liefdevermaaken, tot buitenſporigheid toe voortgezet, beweert, dat een ſchoon ſchepſel minder dan eene lelijke tronie uitput. *De ſchoonheid heeft aanlokſels, die het hart verquikken en de levensgeeſten vermeerderen. Men moet met* CHRYSOSTOMUS *gelooven, dat, als de drift tegen de natuurwetten gaande is, het misbedrijf van deze kant veel grooter naſleep heeft dan van de andere.* En kan men twyfelen, dat de natuur niet meer vermaak verbonden hebbe aan de geneugten, voortvloeijende uit de hulpmiddelen, welken zy in haare wegen beſluit, dan aan dien, die tegen dezelven ſtrijden?

Eene achtſte en laatſte oorzaak, welke de gevaaren der zelfbeſmettinge vergroot, is de ſchrik des naberous, waarvan zy gevolgd word, wanneer de quaalen tot het beſchouwen van de misdaad en derzelver bedreigingen de oogen geopend hebben.

Foin des plaiſirs que le remords doit ſuivre.

Foei vermaaken, foei genoegen,
Overſousd met treurend wroegen!

Miſeri, quorum gaudia crimen habent.

Helaas, hoe deerlijk is hun ſtaat,
Wier dartle wellust niet behelst dan ſtrafbaar quaad!

En

En zoo zich iemand in dit geval bevind, het zijn de zelfbeſmetters. Als het gordijn is weggeſchoven, vertoont zich het tafereel van hun gedrag onder de akeligſte gedaanten. Zy gevoelen zich aan eene euveldaad ſchuldig, waaromtrent de Godlijke rechtvaardigheid haare bezoeking niet uitſtellen wil, en die zy op ſtaande voet met den dood ſtraft; eene euveldaad, by de Heidenen zelfs voor de grootſte uitgekreten.

Hoc nihil eſſe putas: ſcelus eſt, mihi crede, ſed ingens,
Quantum vix animo concipis ipſe tuo. MART.

Dat is:

Gy ſchijnt dit ſlechts voor beusling te achten:
Maar 't is, geloof me, een wanbedrijf, zo ſnood,
Dat gy 't gewicht ter naauwer nood
Bezeffen kunt met uwe zielsgedachten.

De ſchaamte, welke hen vergezelt, vermeerdert oneindig hunne elenden. Want de losleevendheid is op ſommige plaatſen zo hoog geſtegen, dat de ontucht met vrouwperſoonen byna als eene *mode* aangemerkt word. Die aan dit artykel meest vast zijn, maaken 'er geen geheim van, noch vermoeden, dat het hun tot kleinachting ſtrekken kan. Maar hoe ſtaat 'er de zelfbeſmetter mede, als hy het hart heeft van zijn ſchenſtuk bloot te leggen? Moet het, wanneer hy genoodzaakt word uit de ſchaduwen der verborgenheid zich te ontdekken, zijner eigen oogen niet doen zien, wat wanbedrijf hy begaan hebbe? Hoeveel zijn 'er wel niet verloren geraakt, by gebrek van vrymoedigheid, hen weêrhoudende om de oorzaak hunner quaalen te kennen te geeven? In verſcheiden brieven van de *Onania* leest men: *Na mijn quaad u beleden te heb-*

hebben, wensch ik liever te sterven dan dat ik voor u te voorschijn koome. Inderdaad men word, en men behoort oneindig te worden overgehaald, om zulk eenen te verschoonen, die, door de neiging bestierd, welke van de natuur, ter voortqueekinge en onderhoudinge des geslachts, in alle harten ingegraven is, geene misdaad pleegt dan dat hy de grenzen overtreed, welken *of* de wet *of* de gezondheid bepaalt: en men kan hem aanmerken als iemand, die, door zijne hartstocht vervoerd, zichzelven vergeet. Men word, zeg ik, overgehaald om zulk eenen meer te verschoonen dan een' anderen, die zich bezondigt door alle redelijke wetten te verkrachten, en alle de indruksels, alle de oogmerken der natuur omverre te stooten. Het denkbeeld, waarby hy bespeurt, hoe hy tot verfoeijing der maatschappye strekke, indien hy bekend raakt, pynigt hem zonder ophouden. *My dunkt*, verwittigt my één dezer strafschuldigen in denzelfden brief, van welken ik reeds te voren een afgebroken stuk bygebragt heb, *dat een iegelijk de schandelijke oorzaak mijner ziekte uit mijn aangezicht leest; en deze gedachte maakt my het gezelschap ondraaglijk.* Zy vallen in droefheid en wanhoop; waarvan men in de vierde Afdeling dezes Werks voorbeelden gezien heeft. Zy ondervinden alle de quaalen, welken de hartstocht der droefheid naar zich sleept, zonder dat zy, hetgene voor een strafschuldigen ijslijk is, eenig voorwendsel van rechtvaardiging, eene beweegreden van vertroosting hebben. En wat zijn deze uitwerksels der droefheid? De verslapping der vezelen, de vertraging van den omloop des bloeds, de onvolmaaktheid der spijsverteringen, de ontsteltenis der voedinge; opstoppingen, waartoe de hardlyvigheden, die wel in 't byzonder de gezellinnen der droefheid zijn, aanleiding geeven; verspillingen der vochten, insgelijks een gevolg der hardlyvigheid. *De doorzyging der lever*, zegt de Hr. SENAC, *is gesloten, en de gal word door 't gantsche lichaam verspreid.* Kramptrekkingen, verlammingen, pijnen, benaaudheden tot in 't oneindige aangroeijende; allen zijn dit toevallen, die 'er het gevolg van kunnen worden.

Ik vinde ondienstig over de byzondere gevaaren der zelfbesmettinge my verder uittebreiden. Zy zijn maar alte wezentlijk, alte blijkbaar. Ik zal derhalven tot de middelen der genezinge treeden,

DERDE ARTYKEL.

De Genezing.

NEGENDE AFDELING.

Middelen ter genezinge, door andere Artsen voorgesteld.

Daar zijn éne en andere ziekten, op den goeden uitslag van welkers hulpmiddelen men byna staat kan maaken. Maar onder deze klasse vinden dezulken geene plaats, die van de venerische uitteringen en, dat nog zekerder doorgaat, van de zelfbesmetting de onaf-

onaffcheidbaare gevolgen zijn. De voorfpelling, die men van dezelven, als zy tot zekeren trap gekomen zijn, doen kan, heeft niets in dan hetgene vervaarlijk is, Zy was by HIPPOKRATES de dood. *Het is eene elendige ziekte*, zegt de Hr. BOERHAAVE. *Ik hebze menigmaal gezien, maar nooit kunnen geneezen* (1). De Hr. VAN SWIETEN heeft den lyder van welken hy fpreekt *, geduurende drie jaaren behandelt, doch zonder vrucht. Ik heb fommigen aan deze ziekte jammerlijk zien fterven. Ik heb anderen zelfs niet kunnen verligten. Deze voorbeelden echter behooren ons den moed niet te beneemen: want eenigen zijn gelukkiger geweest. Men vind 'er van die foort in de verzamelingen van de *Onania* en in de Waarneemingen der Artfen, terwijl 'er mijn eigen praktijk fommigen van zal opleveren.

Ter zelfder plaatfe, alwaar HIPPOKRATES de befchryving der ziekte opgeeft, zoals ik dezelve boven reeds bygebragt heb †, verklaart hy de genezing. „ Wanneer „ de lyder zich, zegt hy, in dezen toeftand bevind, „ bezorg hem ftovingen over 't gantfche lichaam, geef „ hem een braakmiddel, zuiver hem het hoofd, en be- „ vorder vervolgens den afgang. Men behoort deze „ kuur vooral in de lente te doen. Na 't lichaam gezui- „ verd te hebben, beveele men hem tot zijne drank „ hui of ezelinnenmelk, en voorts geduurende veertig „ dagen, koemelk. In dien tusfchen tijd onthoude hy „ zich van vleefch, en eete des avonds tarwemeelpap. „ Eindelijk voede hy zich met het malsfte vleefch, „ eerst met een kleine hoeveelheid beginnende. Door „ deze middelen zal men hem weêr vet krygen. Hy „ moet, een geheel jaar lang, alle overdaad, alle ve- „ nerifche en andere ongeregelde oefening mijden. Hy „ bepaale zich aan 't wandelen, en mijde onder het- „ zelve de koude lucht en de zon ".

(1) Leffen over zijne Inftitutien, §. 776.
* Zie hier Bladz. 14 en 15.
† Bladz. 5.

Men befpeurt derhalven, dat HIPPOKRATES de genezing met een braakmiddel en buikzuivering aanvangt. Maar, niettegenftaande zijn gezach de wet ftellen kon, deze wet evenwel zoude, in een groot aantal van gevallen, fchadelijk weezen. Uit deze verlegenheid red men zich ligtelijk door aantemerken, dat men geene buikzuivering voorfchrijft dan met inzicht om het vloeivocht, dat men onderftelt uit het hoofd naar 't ruggegraat zich herplaatst te hebben, afteleiden, mitsgaders dat die groote man zelfs dezulken, die zich na de venerifche buitenfporigheden niet wel bevinden, op een andere plaats geteld heeft onder den naamlijst der perfoonen, die men geene buikzuivering geeven moet, *overmits zy niet alleen geen goed, maar integendeel, omdat zy quaad kan doen.* (1). Deze laatfte regel bygevolg behoort men als algemeen aantemerken, terwijl de eerfte eene uitzondering maakt, en zelfs wel eene uitzondering, fchijnende op eene *Theorie*, welkers misflag hedendaags bekend en derhalven van geene waarde is, gegrondvest te weezen.

In de Verhandeling van den Hr. HOFFMAN, alrede dikwijls van my aangehaald, vind men twee aanmerkin-

(1) De ratione victus in morbis acutis. FOES. p. 405, 406.

kingen, die ons omtrent het gebruik eens braakmiddels zeer behoedzaam moeten maaken. Ik zal van de ééne en andere verflag doen Een perfoon, vijftig jaaren oud en federd langen tijd aan onkuifchen handel met vrouwen grootlijks overgegeven, viel in een langzaame verzwakking, in vermagering en tering. Ongevoelig bezweek zijn gezicht, en eindelijk vertoonden zich de voorwerpen voor zijne oogen, alsof 'er eene wolk tusfchen geplaatst ware. In dit tijdftip nam hy, na een langdurig gebruik van gerookt fpek, een braakmiddel om de koorts, voor welke hy beducht wierd, voortekoomen. Het deed het hoofd zwellen, en maakte hem t'eenemaal blind. Eene allemans hoer, welke, telkens als zy met een' mansperfoon gemeenfchap hield, eene verduiftering in de oogen ondervond, verloor, op het nemen van een braakmiddel, geheelenal haar gezicht (1).

De Hr. BOERHAAVE fchijnt de zwarigheid der genezinge, veeleer dan de middelen om de gezondheid te herftellen, te hebben willen te kennen geeven. „ Tot „ de genezing is weinig hoop. De melk vloeit alte ge- „ reed voorby. De oefening te paard doet in deze „ foort van ongefteldheden geen goed; en de lyders „ klaagen, dat hen zodanige hulpmiddelen verzwak- „ ken. Inderdaad de beweegoefening veroorzaakt hun, „ onder de maling hunner droomen, noch overvloe- „ diger ontvloeijing des zaads, en beneemt hun ter „ zelfder tijd de krachten. Met de aankomst van den „ dag verlaaten zy niet dan nat van zweet het bedde, „ en

(1) De morbis a nimia vener. §. 24 en 26.

„ en voelen zich vermoeid zelfs van den flaap. Spe- „ ceryen, wier uitwerking tevens gevaarlijk zijn, kun- „ nen zy niet verdraagen. De eenige opbeuring in dit „ geval zijn goede voedfels, eene matige beweging „ des lichaams en voorzichtige wryving (1).

Onder de *Confultatien* dezes beroemden mans, door den Hr. VAN HALLER gevoegd by de uitgave, die hy der Geneeskunde bezorgd heeft, is'er ééne ten behoeve van iemand, wiens lichaam tot het plegen der liefdevermaaken geheel onbequaam geraakt was. „ Een „ man van dertig jaaren is in de werktuigen der voort- „ telinge zo verzwakt geworden, dat het zaad hem „ ontvloeit, zo menigmaal als de roede zich begint „ (en nooit (2) gefchied dit volkomen) optefpannen. „ Ook fchiet het zaad niet fterk, maar fypert flechts „ by druppels naar buiten, hetgene den lyder zijne „ kracht beneemt. Het geheugen, de maag, de nie- „ ren en beenen zijn in een gantfch zwakken ftaat.

„ Deze ziekten, andwoord hierop de Hr. BOERHAA- „ VE, zijn altoos ongemeen moeilijk te geneezen. Zy „ openbaaren zich byna nooit, dan wanneer het lic- „ haam reeds zodanig verzwakt is, dat de hulpmidde- „ len vruchteloos gebruikt worden. Men kan de vol- „ gende aanradingen beproeven. I. Drooge en ligtver- „ teerende fpijzen, vervaardigd uit gevogelte, runder- „ vleefch, hamelvleefch, kalfsvleefch, geitenvleefch, „ lie-

(1) Inftit. Med. t. 7. p. 215.

(2) Dit toeval valt zeer dikwijls voor onder perfoonen die zich uitgeput hebben, en helpt de uitputting nog bevorderen. De minfte aanraking veroorzaakt een *beginfel van fpanning*, welke van de ontvloeijing gevolgd word.

„ liever gebraden dan gekookt; een kleine hoeveelheid „ van zeer goed bier; weinig wijns, maar die heel „ versterkend is. II. Veel lichaamsbeweging, allengs „ vermeerderd tot een beginsel van vermoeidheid, en „ altijd nuchteren. III. Wryvingen met een flenellen „ lap van welriekende gommen doorrookt, over de „ streek der nieren, den onderbuik, de liesschen, de „ schaamdeelen en den balzak, 's morgens en 's avonds „ onverzuimd in 't werk gesteld. Over dag moet men „ allen twee uuren een halve drachme van de volgen- „ de conserf neemen.

„ *R. Terr. Japon. dr. iv, opoponac. dr. v, cort. „ peruvian. dr. vj, conserv. rosar. rubr. unc. j, oliban. „ dr. ij, succ. acac. unc. ß, syr. kerm. q. s. F. l. a. „ Condit.*

„ En hier bovenop moet men een halve once van „ deze kruidewijn gebruiken.

„ *R. Rad. caryophyll. mont. poeon. mar. aa unc. „ j, cort. rad. cappar. tamarisc. aa unc. j ß, lign. „ agalloch. veri unc. j, vini gall. alb. libr. vj. F. l. „ a. Vin. medic.*

Ik hoop, voegt 'er de Hr. BOERHAAVE by, dat de zieke, na deze middelen twee maanden lang gebruikt te hebben, genezen zal worden. Doch de lyder wilde 'er zich niet van bedienen, en gaf, ten einde van eenige weeken, aan een quaadaardigen rooloop den geest. Hoedangs zou wel het uitwerksel dezer geneesmiddelen geweest zijn? Men kan het niet raaden. Maar de Hr. ZIMMERMAN heeft my geschreven, dat hyze eenen zie-

zieken, geduurende twee maanden, had laten gebruiken; zonder eenige vrucht.

De Hr. HOFFMAN geeft aangaande de voorbehoedsels, dien men aanwenden, en de middelen, waarvan men zich bedienen moet, het volgende bericht. „ Men moet „ alle hulpmiddelen mijden, die, gelijk zy voor zwak- „ ke menschen niet geschikt zijn, dus ook een kracht- „ dervend lichaam nog machteloozer kunnen maa- „ ken. Van zodanigen aart zijn de alle verkoelenden, „ de *saturnina*, de *nitrosa*, de zuuren en vooral de „ verdoovenden. Allen doen zy in gevallen van deze „ soort nadeel, en men maakt 'er ongelukkiglijk niet „ dan maar alte veel gebruik van.

„ Het inzicht, dat men zich behoort voortestellen, „ bestaat in op nieu krachten toetebrengen, en den „ vezelen de veêrkracht, die zy verlooren hebben, „ weêrtegeeven. Verhittende, vlugge, sterk- en aange- „ naam riekende dingen koomen hier niet te pas. De „ voedsels moeten zacht weezen en beëigenschapt, om „ de voedende geleiachtige zelfstandigheid, die de „ overmatige ontlastingen uitgedreven hebben, we- „ derom te herstellen. Zodanig zijn de krachtige *bouil- „ lons* van rundervleesch kalfsvleesch en kapoenen, „ met een weinig wijns, citroensap, zout, muskaat- „ noot en kruidnagel vermengd. Daarenboven voegt „ men 'er met goed gevolg geneesmiddelen by, die de „ doorwaasseming bevorderen en de verflaaude veêr- „ kracht der vezelen wederom versterken ".

In een andere raadpleging voor eenen zelfbesmetter beval hy, allen ochtenden de ezelinnenmelk, met een derde deel Zeltserwater verdund, te gebruiken.

Het

Het zou nutteloos weezen de voorſchriften en aanmerkingen van andere Schryvers aantehaalen. Ik zal my vergenoegen met een heel voordeelig geval, zoals dat in eene *thesis* van den Hr. WESZPREMI, veertien Waarneemingen, allen van groot aanbelang, vervattende, gevonden word, bytebrengen (1).

W. Conybeare, dertig jaaren oud, was ſedert zes jaaren zo duiſter van gezicht geweest, hoewel zonder eenig zichtbaar gebrek in de oogen te hebben, dat hy alle de voorwerpen beſchoude, alsof zy met een dichte wolk overtrokken waren. Hy was achtereenvolgelijk in de drie vermaardſte hospitaalen van Londen geweest; in dat van St. Thomas, St. Barthel en St. George. Eindelijk is 't twee jaaren geleden, dat hy zich in het onze begaf. Overal had men, na het aanwenden van andere hulpmiddelen, de proef genomen om hem deze ſoort van gezichtverlamming door merkuriaale quyling te geneezen. De Artſen wierden 't ten laatſten moede, en de lyder gaf het ook 't eenemaal op. Na hem eens byzonderlijk ondervraagd, en met veel oplettendheid zijne ziekte gade geſlagen te hebben, kreeg ik van hem be-

(1) Het is de zevende waarneming. Deze *thesis*, wel waardig gelezen te worden, is, nevens een groot getal andere, byna alle uitmuntende en nergens anders voorkoomende Werkjes, in de fraaije verzameling der praktikaale Verhandelingen te vinden, die door den Hr. VAN HALLER wien de aangroei der Geneeskunst met zo veel yver als gezond oordeel ter harten gaat, onder den tytel van *Diſputationes ad morborum hiſtoriam & curationem facientes*, Lauſann. 1758, in 't licht zijn gegeven. De naam dezes Uitgevers is de waarborg der verdienſten van een werk, 't welk éénе der grondzuilen eener praktikaale Bibliotheek ſtaat te worden. De Verhandeling, van my bygebragt, is *Stephani* WESZPREMI *obſervationes medicæ*. Trajecti 1756. Zie het zesde ſtuk, bl. 804.

beſcheid, dat hy van tijd tot tijd langs het geheele ruggegraat, inzonderheid als hy zich kromde om iets van den grond opteneemen, pijn gevoeld had; dat zijne beenen zo verzwakt waren en zo beefden, dat hy zich naaulijks een minuut lang, zonder ergens op te leunen, overend konde houden, gaande hiermede een draaijing des hoofds en duizeling vergezeld; en dat zijn geheugen zo machteloos was geworden, dat hy verſcheiden maalen zonder geest ſcheen te weezen. Dit alles, by den toeſtand van zijn lichaam, dat ik ongemeen vermagerd zag, overweegende, deed my vermoeden, dat de gezichtbeneveling wel een toeval eener moeilijker ziekte weezen konde, en dat de lyder van een waare ruggetering aangetast was.

Ik verzocht hem ernſtig my te betuigen, of hy zich nooit bezoedeld gehad had met iets verfoeilijks, dat men Onans misdaad noemt, en hetwelk de balſamijke deelen van 't zenuwvocht verniélt. Na lang ſchoorvoeten quam hy, bloozend van ſchaamte, tot bekentenis. Ik beval hem des avonds twee merkuriaale pilletjes, ieder zes greinen van den *Mercurius dulcis* inhoudende, mitsgaders des anderen daags eene once purgeerzout te neemen, en dit beide viermaal in vijf dagen te herhaalen. Vervolgens deed ik hem veertien dagen lang, naar het voorſchrift van HIPPOCRATES in diergelijk geval, de melk gebruiken. Ik liet hem ter zelfder tijd, twee- of driemaal ter weeke, al liggend het lichaam wrijven. Ten einde van deze kuur quam hy van het land, in vry beteren ſtaat dan toen hy derwaart vertrokken was, te rug. Toen heb ik hem het koude bad, geduurende drie weeken, aangeraden; waarvan hy ook, om den

Het zou nutteloos weezen de voorschriften en aanmerkingen van andere Schryvers aantehaalen. Ik zal my vergenoegen met een heel voordeelig geval, zoals dat in eene *thesis* van den Hr. WESZPREMI, veertien Waarneemingen, allen van groot aanbelang, vervattende, gevonden word, bytebrengen (1).

W. Conybeare, dertig jaaren oud, was sedert zes jaaren zo duister van gezicht geweest, hoewel zonder eenig zichtbaar gebrek in de oogen te hebben, dat hy alle de voorwerpen beschoude, alsof zy met een dichte wolk overtrokken waren. Hy was achtereenvolgelijk in de drie vermaardste hospitaalen van Londen geweest; in dat van St. Thomas, St. Barthel en St. George. Eindelijk is 't twee jaaren geleden, dat hy zich in het onze begaf. Overal had men, na het aanwenden van andere hulpmiddelen, de proef genomen om hem deze soort van gezichtverlamming door merkuriaale quyling te geneezen. De Artsen wierden 't ten laatsten moede, en de lyder gaf het ook 't eenemaal op. Na hem eens byzonderlijk ondervraagd, en met veel oplettendheid zijne ziekte gade geslagen te hebben, kreeg ik van hem be-

(1) Het is de zevende waarneming. Deze *thesis*, wel waardig gelezen te worden, is, nevens een groot getal andere, byna alle uitmuntende en nergens anders voorkoomende Werkjes, in de fraaije verzameling der praktikaale Verhandelingen te vinden, die door den Hr. VAN HALLER wien de aangroei der Geneeskunst met zo veel yver als gezond oordeel ter harten gaat, onder den tytel van *Disputationes ad morborum historiam & curationem facientes*, Lausann. 1758, in 't licht zijn gegeven. De naam dezes Uitgevers is de waarborg der verdiensten van een werk, 't welk ééne der grondzuilen eener praktikaale Bibliotheek staat te worden. De Verhandeling, van my bygebragt, is *Stephani* WESZPREMI *observationes medicæ*. Trajecti 1756. Zie het zesde stuk, bl. 804.

bescheid, dat hy van tijd tot tijd langs het geheele ruggegraat, inzonderheid als hy zich kromde om iets van den grond opteneemen, pijn gevoeld had; dat zijne beenen zo verzwakt waren en zo beefden, dat hy zich naaulijks een minuut lang, zonder ergens op te leunen, overend konde houden, gaande hiermede een draaijing des hoofds en duizeling vergezeld; en dat zijn geheugen zo machteloos was geworden, dat hy verscheiden maalen zonder geest scheen te weezen. Dit alles, by den toestand van zijn lichaam, dat ik ongemeen vermagerd zag, overweegende, deed my vermoeden, dat de gezichtbeneveling wel een toeval eener moeilijker ziekte weezen konde, en dat de lyder van een waare ruggetering aangetast was.

Ik verzocht hem ernstig my te betuigen, of hy zich nooit bezoedeld gehad had met iets verfoeilijks, dat men Onans misdaad noemt, en hetwelk de balsamijke deelen van 't zenuwvocht verniel. Na lang schoorvoeten quam hy, bloozend van schaamte, tot bekentenis. Ik beval hem des avonds twee merkuriaale pilletjes, ieder zes greinen van den *Mercurius dulcis* inhoudende, mitsgaders des anderen daags eene once purgeerzout te neemen, en dit beide viermaal in vijf dagen te herhaalen. Vervolgens deed ik hem veertien dagen lang, naar het voorschrift van HIPPOCRATES in diergelijk geval, de melk gebruiken. Ik liet hem ter zelfder tijd, twee- of driemaal ter weeke, al liggend het lichaam wrijven. Ten einde van deze kuur quam hy van het land, in vry beteren staat dan toen hy derwaart vertrokken was, terug. Toen heb ik hem het koude bad, geduurende drie weeken, aangeraden; waarvan hy ook, om den an-

anderen dag, des morgens om acht uuren nuchteren, zich bediend heeft. Twee maanden lang nam hy tweemaal 's daag de minerale conferf en de vlugriekende julep, waarby hy de wryvingen en voetbaden voegde. De hulpmiddelen herftelden zijne gezondheid zo wel, dat hy de oefening van zijn beroep, 't welk het bakken was, hervatten wilde. Maar ik ried hem iets anders by de hand te neemen, uit vreeze dat de intocht van 't ftuivende meel in maag en borst, die nog zwak waren, eene lijm veroorzaaken zoude, welkers gevolgen gevaarlijk zouden hebben kunnen weezen.

De Hr. STEHELIN bragt den zieken, van wien ik in de tweede Afdeling gefproken heb *, verligting toe door middel van verkoelende baden, de Staaltinctuur van LUDOVICUS en openende *bouillons*.

De hoofdzaaklijke geneesmiddelen van de *Onania* zijn geheimen, welken zy voor zichzelve bewaard heeft. Men ziet in 't algemeen, en deze aanmerking is van belang, dat zy geene ontledigende behulpfels te werke ftelt, en dat eeniglijk de verfterkende, onder den naam van *ftrentheneng tincture* en *prolific powder* †, den grondflag der genezinge uitmaaken. Zy werken, zonder dat hunne werking eenige gevoelige uitwerking doet. Zy zijn (dus luiden des Schryvers termen,) *aanvullende*; zy *verfterken* en *voeden* de teeldeelen der ééne zowel als der andere fexe. Zy verfchaffen hun nieuwe kracht. Zy begunftigen de voortqueking

* Bladz. 26.

† In de Nederduitfche overzetting worden zy vertaald door *verfterkende Tinctura* en *vrugtbaarmaakende Poeijer*.

king des zaads. Zy herftellen de werkvermogens eener quijnende natuur zeer krachtdadiglijk (1). In één woord, zy doen, gelijk alle geheimen, alles wat men begeert. Ook is 'er nog een derde onbekend hulpmiddel, onder den naam van krachtherftellenden drank, insgelijks van groote geneeswerkingen voorzien. En inderdaad, zo men der getuigenisfen, waarmede deze middelen opgehemeld worden, geloof geeven moet, bezitten zy een ongemeene deugd. Behalven deze drie *arcana* oppert de *Onania* eenige voorfchriften. Het éénc behelst een mengfel, uit ambergrijs, fpeceryen en fommige andere dingen van dezelfde klasfe famengefteld. Een tweede beftaat uit een liniment van gedeftilleerde olien, balzemen en fcherpe tinctuuren. Het éénc en andere dezer toebereidingen fchijnt my van een alte aanzettende werkkracht te weezen, gelijk zy ook geen gunftige bevinding voor zich hebben. Ik ga derhalven de juifte befchryving van dezelven voorby, verflag doende van twee anderen, die my met de ziekte beter overéén fchijnen te koomen.

DECOCTUM.

R. Flor. ficcat. lamii (2) *mpl. vj.*, *rad. cyper. galang. aa unc. ij*, *biftort. unc. j*, *ofmund. regal. unc. ij*, *flor. rofar. rubr. mpl. iv*, *ichthyocoll. unc. iij.*

Sciffa, tuf. mixt. cum aquæ quart. viij. ad quartæ part. evaporat. coquantur.

Hier-

(1) Onania, p. 177.

(2) De Schryver onderfcheid de byzondere foort niet. Maar deze bloemen kunnen geene anderen weezen dan van 't *lamium album vel maculatum*, witte Archangelbloemen geheten.

Hiervan moet dagelijks een kanvol (2) gedronken worden.

INJECTIO.

R. Sachar. saturn. vitriol. alb. alum. rup. aa dr. j, aq. chalyb. fabror. pint. j ß. Per dies decem igne arenæ digerantur; add. spir. vin. camphor. cocbl. iij.

Men zal zeer verstandige inzichten, zeer toepaslijk op de ziekte van welke ik hier handele, in een boek vinden, te voorschijn gekomen onder den Franschen tytel van *Précis de Médécine pratique*, en geschreven door den Hr. LIEUTAUD, Geneesheer der Koninglijke Kinderen van Vrankrijk, die, na een uitmuntenden naam alrede onder de Ontleedkundigen en Physiologisten verworven te hebben, met dit Werk zich ook in éene van de eerste plaatsen der praktijkoefenende Artsen gevestigd heeft. De hoofdstukken, tot de ruggetering betreklijk, zijn die genen, die den tytel hebben van *calor morbosus*, zieklijke hitte; eene quaal, welke, om het in 't voorbygaan te zeggen, zeer dikwijls voorkoomt; van welke niemand gesproken had; die men, gelijk ik elders reeds geklaagd heb, menigmaal zeer qualijk onder handen neemt; en wier toevallen, natuur en behandeling de Hr. *Lieutaud* allereerst opengelegd heeft; mitsgaders van *vires exhaustæ*, uitgeputte krachten, en *anoemia*, dat men ontbreking des bloeds vertaalen kan; een hoofdstuk van groot aanbelang, en welks samenstel den Schryver alleen als uitvinder erkent.

De Hr. LEWIS, wiens Werk ik, voor het drukken der eerste uitgave van het mijne, niet heb kunnen machtig worden, is de eenigste van allen, die met de meeste uitgebreidheid zich op de genezing toegelegd heeft. Ik heb het vermaak gehad van te bespeuren, dat wy volkomelijk van dezelfde gedachten zijn, en dat wy dezelfde hulpmiddelen, vooral de kina en de koude baden, gebruiken; eene overeenstemming, welke my de leermanier, die wy beiden gevolgd hebben, scheen goed te keuren. Ik zal hier maar twee grondspreuken, die den zaaklijken inhoud zijner leere onderschraagen, te berde brengen. Ik zal van de ophelderende aanmerkingen, welken hy 'er byvoegt, gebruik maaken, ten einde om met dezelven, in de volgende Afdeling, mijn eigen Praktijk te bekrachtigen.

(2) De Engelsche kan vervat dezelfde maat als de Parysche pint.

„ De genezing dezer ziekte, zegt die bequaame „ Arts, hangt af van de twee artykels, wat men „ mijden en wat men doen moet. Ook zullen de hulp- „ middelen niets verrichten, tenzy men met groote „ naaukeurigheid op alles, wat tot de *niet* natuurlij- „ ke zaaken behoort, of op alle stukken des leefre- „ gels acht geeve. Eene gezonde lucht is van de „ grootste aangelegenheid. De dieet moet versterkend weezen zonder te verhitten. Het slapen moet „ niet lang en op behoorlijke uuren geschieden. Men „ moet zich matiglijk beweegen, vooral te paard. In- „ dien de natuurlijke ontlastingen onregelmatig ge- „ schieden, moet menze in ordre brengen. De lyder „ moet de ziekte uit de gedachten stellen door gezel- „ schap of onschuldige vermaaklijkheden.

„ Alle de artsenymiddelen moeten uit twee klas- „ sen,

„ fen, namentlijk de balfamijke en verfterkende, ge-
„ haald worden (1)".

Hy ftaat doorgaans, in plaatfe van op de thee, welke altijd, zegt hy, de zenuwen benadeelt, op een aftrekfel van melisfe of kruisenmunt, in ieder kopje aanbeveelende eenen lepelvol van een balfamijk mengfel, uit room, kleingeflagen dooren van eijeren en twee of drie droppels kaneelolie famengefteld (2). Het is een drank, voor 't gehemelte en de maag van zeer goeden dienst, gelijk ik zelf gelegenheid gehad heb van te ondervinden. Ook is dit middel in waarheid balfamijk en verfterkend. Maar hier voege ik eene aantekening by, welke nut weezen kan, en daarin beftaat, dat de Hr. Lewis onder de verfterkende middelen, dien hy aanraad, ook de loodartfenyen plaats geeft (3). Ik vinde my genoodzaakt te waarfchouwen, in weerwil van zijn gezach en behoudens dat van fommige andere aanzienlijke Artfen, dat, volgens het byna eenpaarige oordeel van alle de anderen, de geneesmiddelen, uit lood bereid, een louter venijn zijn. Ik heb 'er de treurigfte uitwerkingen van gezien, en de fchaamtelooze onbedachtzaamheid der Quakzalveren leveren niet dan maar al te veele gelegenheden op, omze aantemerken. Begeert men het lood, even als fommige andere venijnen, te behouden, men laate ten minften het beftier daarvan over aan zulken, die in ftaat zijn om deszelfs gevaaren en krachten te onderkennen, en men doe 'er, zonder de nodige behoedzaamheid, geene aanpryzing van in Werken, ter openbaare uitgave gefchikt.

(1) Practical Effay, p. 20, 25 & 34.
(2) Sect. 10, p. 27. Robuifon confompt. p. 98.
(3) Ibid. p. 26, 28.

Ik zal deze Afdeling met de geneesmanier, van welke de Hr. Storck in dusdanige ziekten gebruik maakt, fluiten. Zy is heel eenvoudig en krachtig. Met al deze leerwijzen onder elkanderen te vergelijken, zal men befpeuren, dat zy allen op dezelfde grondbeginfels rusten, allen op hetzelfde doelpunt uitloopen, en allen, zowel de ééne als de andere, geneesmiddelen aanwijzen, welkers werking onderling zeer na overeenkoomt; eene overeenkomst, de lof(praak dier manier uitmaakende en ons inboezemende om op haar te vertrouwen. „ Men begint, zegt de Hr. Storck,
„ met faprijke *bouillons*. Rijst, havergort, gepelde
„ garst met vleefchnat of melk gekookt, en de melk
„ zelf is van grooten dienst: maar men moet zorg
„ draagen omze by kleine gedeelten en dikwijls te
„ neemen. Byaldien de maag zoo verzwakt is (gelijk
„ dat fomtijds gebeurt, wanneer de ziekte groote
„ voortgangen gemaakt heeft,) dat zy deze voedfels
„ zonder hevige benaauwdheid niet verdraagen kan,
„ moet men den zieken eene zoogfter bezorgen,
„ welke wel eens uit den verdrietigften toeftand verligting aangebragt heeft. De fterkte en werking
„ der verflapte vezelen herftelt men door middel van
„ geftaalden wijn, de kina en kaneel. Zo dra de
„ lyder krachten genoeg heeft om te wandelen, is
„ 't hem ten uiterften nut, dat hy zich begeeve in
„ een zeer zuivere lucht, hetzy op eenig gebergte
„ of in het open veld (1).

TIEN-

(1) Medicus annuus, 1. 2, p. 216.

TIENDE AFDELING.

Praktijk des Schryvers.

Sommige ziekten zijn 'er, in welken ongemaklijk valt de oorzaak naaukeuriglijk te ontdekken, en bygevolg den inzichtregel te bepaalen en de behandeling te richten; maar die zich genoegzaam met schik herstellen laaten, wanneer men tot dit punt van ontdekking geraakt is. Het is op dezelfde wijze met deruggetering niet gelegen. Men weet, hoedanig de ziekte zy. Men kent 'er de oorzaak van. Het is, gelijk de Hr. Lewis zegt, *eene byzondere soort van tering, wier naaste oorzaak in een algemeene verzwakking der zenuwen bestaat.* De inzichtregel is niet moeilijk optemaaken, en men kan derhalven ook in opzicht van de natuur der behandelinge niet verdeeld weezen. De beste behandeling echter word dikwijls te leur gesteld, hetwelk te meer reden geeft om met naaukeurigheid de omstandige beschryving daarvan vastteftellen. De algemeene verslapping der vezelen, de onmacht van 't zenuwgestel en de verandering der vloeivochten zijn de oorzaak van een quaad, hetwelk van de verzwakking van alle 's lichaams deelen afhangt. De verloren kracht van dezen te herstellen, is de eenige inzichtregel, die wederom, naar de verscheidenheid der verzwakte deelen, onderscheidentlijk gesplist kan worden. Maar, omdat dezelfde hulpmiddelen ter nakominge van alle de inzicht regels dienen, zou het nutteloos weezen alle die splitsingen omstandiglijk hier te beschrijven. Dit is onder het beloop van dit Werk alrede geschied.

Zij, die in de Geneeskunst volkomen onkundig zijn, en 'er inmiddels meer van spreeken dan die deze wetenschap geleerd hebben, verbeelden zich, dat het gemaklijk zy dezen inzichtregel natekomen, en dat men heel ligt met goede voedsels en hartsterkende middelen, waarvan onze artsenywinkels overvloeijen, de krachten weêr opbeuren kan. Maar de droevige ondervinding heeft in tegendeel de grootsten Artsen overreed, dat 'er niets bezwaarlijker is.

Het heeft weinig moeite in, zegt de Hr. de Gorter, *de krachten te verminderen, maar men is byna buiten eenige hulp onze wederom te herstellen* (1). Gemaklijk zal men dit begrijpen, als men overweegt, dat de voedsels en artsenymiddelen geene andere zaak zijn dan werktuigen, van welken de natuur zich bedient om zich in staat te houden, haar verlies weêr te herstellen en de wanordeningen, die den lichaamen overkoomen, te verhelpen. En wat is de natuur? *De verzameling van 's lichaams krachten, overeenstemmender wijze verspreid.* Het is de levenskracht, welke in de onderscheiden deelen met onderlinge betrekking verspreid is. Wanneer deze krachten uitgeput zijn, is het de natuur, welke in onmacht is. Zy is de boukunstenaaresse, welke niets meer verricht. Geef haar zo veele boustoffen als gy wilt, zy is buiten staat om 'er gebruik van te maaken. Gy kunt haar met haare timmeraadje onder de steenen, het hout en de kalk begraaven, zonder dat zich een eenige duim muurs weêr omhoog zal richten. Zodanig is 't ook gelegen met de ziekten, die van de verwoesting der krachten afhangen. De voedsels

(1) De perspir. insensf. p. 504.

fels helpen niet wederom op; de artſenymiddelen doen geene werking. Ik heb by ſommige maagen zoo groote verzwakking gezien, dat de voedſels aldaar niet meer bereiding ontfingen dan in een houten vat. Zy plaatſen 'er zich ſomtijds naar de wetten hunner ſoorteigen zwaarten, en men zietze achtervolgelijk met een ligte poging, de éénen van de anderen geheel afgezonderd, zich wederom loslaaten, of zy worden, door een langer verblijf tot bederf overgegaaan, derwijze weêr uitgebraakt, alsof menze in eenen zilveren of porceleinen kom had rotten laaten. Wat goeds heeft men van voedſels, in gevallen van deze natuur, te verwachten?

De verzwakking is by allen niet even aanmerklijk. By ſommige lyders zijn de krachten alleenlijk verzwakt, zonder te eenemaal vernietigd te weezen. Hier dan blijven eenige behulpſels overig in de ſpijs en drank, en zelfs in de geneesmiddelen. Hetgene de natuur nog bezit, word eeniger maate uit de voedſels medegedeeld. De geneesmiddelen moeten de hoedanigheid hebben, die men aangemerkt heeft eigen te weezen om het beginſel der levensbeweging, 't welk ſtil ſtaat, wederom te doen opwakkeren. Zy zijn van buiten aankoomende behulpſels, waarmede men der boumeeſteresſe de hand bied, opdat zy, onder de minſtmooglijke haarer krachten te verſpillen, in ſtaat zy aan haar werk te arbeiden. Of zy zijn een ſpoorſlag, dien men een machteloos paard toebrengt om het in een quaaden weg aantezetten. Maar men moet bequaamheid en voorzichtigheid bezitten om oogenbliklijk over de diepte van den modder en de ſterkte van het dier by vergelyking wel te kunnen oordeelen. Overtreft de arbeid het vermogen, de ſpoorſlag zal het, 't is waar, wel dwingen om eene poging te doen. Maar kan die poging het niet op een goeden weg brengen, zy zal niet dan de gantſche uitputting zijner krachten veroorzaaken.

De verzwakking, uit de zelfbeſmetting herkomſtig, levert eene zwarigheid op omtrent de keuze der verſterkende artſenymiddelen, welke zich in andere gevallen niet voordoet. Zy beſtaat daarin, dat men zulken, die, terwijl zy de deelen prikkelen, den vleeſchlijken lust zouden kunnen aanzetten, met de grootſte oplettendheid behoort te vermijden. Het is eene wet der bezielde werktuigkunde, van de onbezielde geheel onderſcheiden en aan dezelfde regels weinig onderworpen, dat, wanneer de werkbewegingen toeneemen, deze aangroej aanmerklijker voorvalt in zulke deelen, die 'er vatbaarst voor zijn. Dezen zijn, in de zelfbeſmetters, de deelen der voorttelinge. Hierin derhalven zal het uitwerkſel der prikkelende geneesmiddelen allergevoeligst zich openbaaren. Ook kunnen de gevaarlijke gevolgen van dit uitwerkſel ons niet te omzichtig maaken aangaande de hulpmiddelen, dien men in 't werk ſtelt. Welken kunnen 't dan weezen? Hierover zal ik onderzoek doen, na eerst den levensregel verhandeld te hebben. Ik zal, in deze omhaling, de gewoone verdeling der zes *niet* natuurlijke dingen volgen; de lucht namentlijk, de voedſels, de ſlaap, de beweegoefeningen, de natuurlijke ontlastingen en de hartstochten.

DE LUCHT.

De Lucht heeft op ons den invloed, dien het water op de visſchen heeft, en zy heeft denzelven ten onzen op-

opzichte nog veel merkwaardiger. Zy, wien bewust is, tot welken afstand de invloed des waters op de visschen zich uitstrekt, en dat fijntongen niet alleen de revier, maar zelfs ook de plaats der revier, vanwaar men eenen visch bekomen heeft, weeten te noemen, en het onderscheid te beslissen,

——— Lupus hic, Tiberinus, an alte
Captus hiet? pontesne inter jactatus, an amnis
Ostia sub Tusci?

Of zeesnoek, die hier gaapt, in diep of Tyber zwom,
Dan of hy onder boog en bruggen wierd gevangen,
Of bleef op plassen des Toskaanschen stroommonds hangen.

Zy, zeg ik, zullen bevroeden, hoeveel 'er den zieken aangelegen ligge, liever deze dan gene Lucht inteademen. Zy, die voor ééne reis van hun leven een vertrek, dat men zonder te verluchten bewoont, intreeden; of in de zonnehitten langs een moeras gaan, hetwelk, aan alle zijden van heuvels omringd, in een laage streek gelegen is; of uit een volkrijke stad op het land koomen; of in den morgenstond of 's middags, voor of na eenen regen, de Lucht inademen; alle deze menschen, zeg ik, zullen begrijpen, hoe grooten invloed de Lucht op de gezondheid hebben kan.

Temperie coeli corpusque animusque juvatur. Ovid.

Een schoone hemel weet in ziel en lichaam beiden
Vernieude kracht te spreiden.

De zwakke persoonen hebben de toevlucht eener zuivere Lucht nodig, meer dan anderen. Zy is een geneesmiddel, hetwelk zijne werking doet (en mogelijk is 't het eenige, welk dit doet,) zonder medehulp der natuur, en zonder van derzelver krachten gebruik te maa-

maaken. Uit dien hoofde is van de grootste aangelegenheid hetzelve niet te verzuimen. Die, welke met een algemeene verzwakking best overeenkomt, is eene drooge en gematigde Lucht: eene vochtige, eene alte warme, zijn schadelijk. Ik ken eenen zieken van dit slach, wien de groote hitten in eene volslagen vermagering storten, en wiens gezondheid in den zomer afen toeneemt, volgens de beurtwisseling der meer of min warme dagen. Eene alte koude Lucht is minder te duchten, en dit moet noodzaaklijk zo weezen. Want de hitte maakt de vezels, die alrede te slap zijn, noch slapper, en verdunt de vochten, reeds te sterk gesmolten, noch meer. De koudte, in tegendeel, verhelpt deze ongesteldheden. Wanneer de Karybiërs door verlamming, in gevolge van de verschriklijke krampkolijken, dien zy onderhevig zijn aangetast worden, vergenoegt men zich met hen, terwijl menze naar de warme baden, in 't Noorden van Jamaika te vinden, niet overbrengen kan, te verzenden naar eenige plaats, welk kouder dan hun eigen land is; en deze Luchtverandering alleen bevordert grootlijks de herstelling. Eene andere wezentlijke hoedanigheid, die men in de Lucht vereischt, is, dat zy met geene schadelijke deeltjes bezwangerd zy, noch, door haar verblijf in bewoonde plaatsen, die soort van verlevendigende verzeleigenschap quijt raake, welke 'er de geheele werkkracht van uitmaakt, die men levensgeest noemen konde, en welke zowel voor de planten als dieren noodzaaklijk is. Zodanig is de Lucht, die men op het veld, met kruiden, heesters en geboomten bekleed, inademt. Dat de ziekte, zegt Areteus (1), dicht by fonteinen en ruischen-

(1) De curat. acutor. l. 2, c. 3, p. 102.

fchende beekjes zijne woning neeme; aangezien de verwaasfemingen, die 'er zich uit opheffen, en de vervrolijking, welke van de onderwerpen ingeademt word, den geest verfterken, de krachten vermeerderen en het leven verquikken. De Lucht eener ftad, fteeds vervuld met eene menigte van dampen en bedorven waasfems, die zonder ophouden beurteling in- en uitgeademd worden, vereenigt in zich twee gebreken, namentlijk dat zy minder van levensgeest voorzien, en met fchadelijke deeltjes bezet is. Die van het veld bezit de twee tegenoverftaande hoedanigheden; eene onbefmette natuurlike zuiverheid namentlijk, en zulk eene, welke met alles, wat vlugriekendst, meest vervrolijkend en hartverfterkendst in de planten gevonden word, gelijk ook met alles, wat het aardrijk zelf op de heilzaamfte wijze uitwaasfemt, bezwangerd is. Maar in een goede Lucht huisvesting te verkiezen, zou nutteloos weezen, indien men dezelve ook niet inademde. De Kamerlucht, tenzy men die telkens met nieuwe verfrifcht, is tennaastenby overal dezelfde. Uit het éene gefloten vertrek in de ftad naar een andere kamer op het land zich te begeeven, is byna maar van woning te veranderen. Men trekt van de volle heilzaamheid eens gezonden dampkrings geen nut dan in het ruime veld. Byaldien de verzwakkingen of onmacht niet toelaaten derwaart gebragt te worden, moet men over dag meer dan ééns de kamer nieuwe Lucht geeven, niet flechts met eene deur of venfter te openen, hetwelk weinig verandering aanbrengt, maar met eenen ftroom van frisfche Lucht 'er te laaten doorfpeelen, twee of drie tegenoverftaande plaatfen te gelijk open zettende. Geene ziekte is 'er, welke deze voorzorg niet vereifcht. Maar men behoort als-

alsdan den lyder voor den te grooten indruk, dien deze verluchtiging op hem zou kunnen maaken, te behoeden, hetwelk altijd zeer gemaklijk te doen is.

Van uitfteekende aangelegenheid is ook de inademing der Morgenlucht. Zy, die, om in een verftikten dampkring tusfchen vier gordijnen te blijven liggen, van derzelver intocht zich berooven, zien vrywilliglijk af van het verquiklijkfte en misfchien van het krachtgeevendfte van alle de herftelmiddelen. De frisheid der nacht verfchaft aan de Ochtendlucht derzelver levenwekkend beginfel; en de daau, welke, na van den vollen balfem der bloemen, daar zy zich over uitfpreid, bezwangerd te weezen, allengs uitwaasfemt, maakt haar in waarheid *medicinaal*. Men zwemt in 't midden van de *esfentie* der planten, die men geftadiglijk inademt, en waarvoor men niets zo goed in de plaats ftellen kan. De welgemoedheid, de wakkerheid, de fterkte en de eetlust, geduurende het overige van den dag zich doende gevoelen, betoogen deze waarheid, onder het bereik der bevattinge van alle menfchen, krachtiger dan alles wat ik hier zou kunnen byvoegen. Ik heb 'er nog zeer onlangs de tastbaarfte uitwerkfels van opgemerkt in fommige fukkelende perfoonen, vooral in die met een zwaarmoedige ongefteldheid bezet waren. Deze ondervonden allerduidelijkst, dat zy, by den opgang der zonne de Lucht ingeademd hebbende, den gantfchen dag zich veel vrolijker gevoelden, en die genen, die denzelven met hen doorbragten, zouden zich in dit teken nopens het uur van hun opftaan naaulijks hebben kunnen vergisfen. Men bemerkt, van hoeveel aanbelang dit uitwerkel voor zulken zy, die aan de ruggetering ziek,

ziek, en zo menigmaal te gelijk zwaarmoedig zijn. De wederkomst der vrolijkheid alleen betoogt de algemeene beterschap in de gezondheid op een onwederlegbaare wijze.

DE VOEDSELS.

In de keuze der Voedselen moet men by de hand geleid worden door deze twee regels. I. Geene spijzen te neemen dan die, onder eene kleinen omslag, veel voedzaamheid bevatten en zich ligtelijk laaten verteeren. Het is de grondspreuk van SANKTORIUS: *Coïtus immoderatus postulat cibos paucos & boni nutrimenti* (1). Dat is: De overmagtige byslap vordert kleine hoeveelheid van spijzen, maar die krachtiglijk voeden. II. Zulken, die eenige scherpte hebben, te mijden. Der maage alle haare krachten weêrtegeeven, is eene zaak van belang. Dan daer is niet, hetwelk de sterkte der dierlijke vezelen verniegtigt dan een geweldige uitrekking; zodat men de maag, indien menze door eene te groote hoeveelheid van voedsels verwyderde, dagelijks verzwakken zoude. Anders ook, byaldien de maag te veel opgevuld word, ondervinden de verzwakte persoonen eenen toestand van ondraagzaamheid benaaudheid en onmacht, mitsgaders van zwaarmoedigheid, welke alle de ongesteldheden van dezelve vermeerdert. Men voorkoomt beide deze ongelegenheden door de keuze van zodanige spijzen, als ik te kennen gegeven heb, en door dezelven op éne reis niet dan in kleine hoeveelheid, dikwijls te neemen. Het is eene wezentlijke zaak, als spijzen haare voedzaame hoedanigheden gemaklijk kunnen mededeelen. Maar de maag is niet in staat om te verteeren, hetgene zich bezwaarlijk verteeren laat. Haare werking, bovenmaten flaau zijnde, zou door de spijzen, die *of* alte hard zijn, *of* wien eigen is derzelver werking te verminderen, t'eenemaal onder den voet raaken.

(1) Sect. 6. aph. 22.

Na dit grondbeginsel kan men den naamlijst der spijzen richten, die in dit geval met de ziekte overeenkoomen, en zulken, dien men uitzonderen moet. Tot de laatste klasse beboort alle vleesch, van natuure hard en onverteerbaar. Zodanig is varkensvleesch. Zodanig is dat van oude beesten. Zodanig, dat door de kunst met hulpe van zout en roking hard gemaakt word; eene bereiding, welke het vleesch ter zelfder tijd scherp doet worden. Zodanig zijn de alte smerige spijzen en sommige andere vettigheden, die de vezels der maag verslappen, en de reeds alte zwakke werking der verteringhelpende sappen verminderen; insgelijks ook die ter verteringe onbequaam blijven, tot verstoppingen den weg baanen, en door hun verblijf een karakter van scherpte aanneemen, welke, met geduriglijk te prikkelen, onrust, pijnen, slaapeloosheid, benaaudheid en koorts veroorzaakt. Niet, in één woord, is 'er, waarvoor persoonen, die geen goede vertering hebben, met meer zorge zich wachten moeten dan voor vette dingen. Eene andere soort van voedsels, de krachten eener zieklijke maag grootlijks te boven gaande, zijn de ongerezen deegmengsels, vooral met vettigheden doorkneed. Moeskruiden, die, met opblazingen, waardoor de maag zich ontspant, te verwekken, ter zelfder tijd in de naburige deelen den omloop tegenhouden, zijn op ge-

gelijke wijze schadelijk. Zodanig zijn in 't algemeen alle soorten van kool en peulgroenten, en zo ook anderen, die een ongemeen scherpen smaak en reuk hebben; eene slechtste hoedanigheid, welke haar, onafhanglijk van de opblazingen, nadelig maakt.

De fruiten, in scherpe en ontsteekende ziekten, in verstoppingen en bovenal in die der lever, gelijk mede in verscheiden andere quaalen zo heilzaam, doen nooit in deze gevallen dienst. Zy verzwakken, zy verslappen, zy ontzenuwen de krachten der maag. Zy vermeerderen de smelting van een reeds alte weiachtig bloed. Qualijk verteerd, koomen zy in de maag en in 't gedarmte aan het gisten, en deze gisting ontzwachtelt een verbaazende hoeveelheid van lucht, welke wederom de bron is van vervaarlijke ontspanningen, de natuurlijke orde des omloops, volstrektelijk omkeerende. Ik heb dit uitwerksel by eene vrou, welke al te veel roode beziën gegeten had, op zo merkwaardige wijze zien gebeuren, dat, vierentwintig dagen na een zeer voorspoedige kraam, de buik, tot blaauw wordens toe, opgespannen wierd. Zij was slaapzuchtig en haar pols byna onvoelbaar. Eindelijk vermits ook de fruiten een zuur beginsel, hetwelk de eigenschap heeft van sommige verdrietige toevallen te doen ontstaan, in de eerste wegen achterlaaten, behoort men 'er zich t'eenemdal van te onthouden. De raauwe tuinvruchten, de azijn en het verjuis baaren dezelfde ongelegenheden, en verdienen derhalven dezelfde uitzondering.

Schoon nu de naamlijst der verboden Voedselen groot zy, die der geoorloofden is niet minder uitgestrekt. Hy behelst alle vleesch van jong gedierte, opgequeekt in goe-

goede plaatsen, en wel opgequeekt. Zodanig is bovenal kalfsvleesch, lamsvleesch; dat van jonge runderen, hoenders, duiven, kalkoenen en patrijzen. Leeurikken, lijsters, quartels en diergelijk ander wild, ofschoon wel niet volstrekt verboden, hebben echter iets onovereenkomstigs, niet toelaatende om 'er een dagelijksch gebruik van te maaken. Visch is in hetzelfde geval.

Men behoort niet alleen zodanig vleesch met oplettendheid uittekiezen, maar men moet het ook naar eisch gereed maaken. De beste manier der toebereidinge is, hetzelve voor een klein vuur derwijze te braaden, dat het zijn sap bewaare en niet uitdrooge, of het langzaam in zijn eigen sap te smooren. Vleesch, dat men met een goed deel water kooken laat, en 't welk dus aan een *bouillon* al zijne sappen overbrengt, blijft ter voedinge van geenen dienst. Het zijn dikwijls niet dan maar vlezige vezels, ontbloot van haare sappen, van water opgevuld, voor het gehemelte smaakeloos en onverteerbaar voor de maag. Heel gemeen is, dat zwakke menschen, verre zijnde van op snoepery te denken, daarvan niet eeten kunnen, zonder te voelen dat hunne maag 'er nadeel by lijd. Ondertusschen hoe malsser het vleesch zy, hoe minder het deze toebereiding lijden kan, als die men alleen, met betrekking tot de zieke luiden, voorbehouden moest om, hetgene van een voedende kracht is, uit taai vleesch te trekken.

Maar wat zorgen men ter toebereidinge van het vleesch ook aanwende, sommige menschen echter kunnen 't niet verteeren. Men word in dit geval genoodzaakt

zaakt om hun alleenlijk het ſap te geeven, dat men uit het vleeſch, na het matiglijk te hebben laaten kooken, uitdrukt. Omdat evenwel dit ſap ligtelijk bederft, moet men 'er een weinig brood bydoen, en een ſcheutje citroenſap, of wat wijns. Zulk een mengſel is alles wat men van het voedzaamſte vleeſch gebruiken kan. Eenige gekookte en kleingebroken revierkreeften maaken den *bouillon* ſmaaklijker en miſſchien nog krachtiger; maar zy hebben een dubbele zwarigheid, dat zy, namentlijk, *en* een weinig verhitten, *en* de *bouillons* meer vatbaar maaken voor een ſchielijk bederf. In die beide opzichten moet men derhalven op zijne hoede weezen. Brood en het tuingroen hebben het voordeel niet van veel voedſel, in een klein beſlag, te vereenigen; maar hun gebruik, vooral dat van het brood, is volſtrekt ontontbeerlijk om voortekoomen, niet alleen dat de zieke walge, hetwelk het nakomen van een enkel dierlijke eetregel niet nalaaten zou te veroorzaaken, maar ook om tevens te beletten dat 'er eene rotting uit ontſta, welke daarvan een gevolg weezen zoude, indien men by de groente geen brood gebruikte. Zonder deze voorbehoeding zag men welhaast in de eerſte wegen een van zelfs werkend *alkalum* opwellen, mitsgaders alle de wanordeningen, dien het naar zich ſleepen kan. ik heb in zwakke perſoonen uit zodanigen voedſeltrant, dien men hun voorgeſchreven had, de hevigſte toevallen zien voortrijzen. Eén der gemeenſten is de ſterke trek tot drank. De lyders zijn genoodzaakt te drinken, en de drank verzwakt hen; of ook, hy vermengt zich bezwaarlijk onder de vochten; aangezien dit mengſel van de werking der vaten, welke zeer flaau is, afhangt. En zo by een ongelukkigen toeſtand,

ſtand, heel gemeen in zulken, die weinigs werks van beweegoefening maaken, de werking der nieren afneemt, dringen de vochten in het celswijze weefſel; zy maaken het lichaam *œdemateus*, en veroorzaaken eindelijk waterzuchten van allerlei ſoort.

Deze gevaaren voorkoomt men met altijd den eetregel uit groenten aan den dierlijken eetregel te paaren. De beste groenten zijn de malsſe worteltjes, de ſuikery-ſpruitjes, de kaarden en de aſpergies. Anderen, offchoon heel mals, zijn hinderlijk, omdat zy te veel verkoelen. Zy beneemen der maag de kracht.

De meelgrutten toebereid en gekookt in hui met vleeſchnat, bevatten een Voedſel, niet te verſmaaden. Zij vereenigen wat in de beide Rijken het voedzaamst is, en dit mengſel voorkoomt de gevaaren van elke ſpijs, welke alleen voorgezet word. Het vleeſchnat belet het meel te zuuren, en het meel verhindert het vleeſchnat te bederven. Met de ſchriften der Waarneemeren onder een weinig aandacht maar te leezen, bemerkt men ligtelijk, dat de ziekten in 't noorden van Europa, meer dan in 't midden van dit gewest, quaadaardig zijn. Zou de oorzaak hierin niet beſtaan, dat in de eerstgemelde ſtreek meer vleeſch en minder groente gegeten word?

Hetgene ik te vooren aangaande de fruiten gezegd heb, belet niet, dat men 'er, wanneer de maag nog eenige krachten heeft, van tijd tot tijd een kleine hoeveelheid, in ſoort en rijpheid de beste, van toeſtaan kan. De waterigſten evenwel voegen den zieken minst.

De eijeren zijn een Voedſel uit het dierlijke geſlacht, en een Voedſel van ongemeenen dienst. Zy verſterken grootlijks en worden ligt verteerd, onder beding dat zy weinig of niet gekookt zijn. Want het wit, zodra het hard gekookt is, word niet meer ontbonden; het bezwaart, is onverteerbaar en voed niet. Het is derwijze een Voedſel der maagen, die alte ſterk verteeren, en niet der zulken, in welken de verteering ontbreekt. De beste manier van de eijeren te eeten, is dezelven verſch uit het hoen en zonder koking opteſlurpen, of, nadat menze alleenlijk in kookend water twee of drie reizen gedompeld heeft, uit den dop te nuttigen, of onder warmen *bouillon* te ſlaan, die niet aan 't zieden is.

Eindelijk eene voornaamſte ſoort van Voedſel is de melk. Deze vereenigt alle de hoedanigheden, die men verlangt. Zy bevat geene der zwarigheden, daar men voor vreest. Zy is het eenvoudigſte en gemaklijkſte om het één en ander gelijkvormig te maaken, en het vaardigſte middel om te verbeteren. Volkomentlijk van de natuur toebereid, loopt men geen gevaar van haar door kunstbehandeling te bederven. Zy voed gelijk het vleeſchnat, en is onvatbaar voor rotting. Zy voorkoomt den ſterken dorst, en kan te gelijk voor ſpijs en drank dienen. Zy onderhoud de afſcheiding der vochten. Zy opent den weg tot een gerusten ſlaap. In één woord, zy is beëigenſchapt om alle de inzichtregels, die in dit geval zich vertegenwoordigen, te vervullen, gelijk de Hr. LEWIS haar ook de beste uitwerkingen heeft zien voorbrengen (1). Waarom haar dan niet altijd

(1) Pag. 27.

altijd gebruikt, en voor alle de andere Voedſels in plaats geſteld? Om eene reden namentlijk, welke haar byzonder is, welke 'er het uitwerkſel dikwijls van vervreemt, en welke maakt, dat 'er ſomtijds een groot verſchil ontſtaat omtrent hetgene men hoopte en grond had van te verwachten.

Deze reden heeft haar opzicht tot eene ſoort van ſchifting, aan welke de melk onderhevig is. Byaldien zy niet ſpoedig verteerd word; zo zy haar verblijf alte lang in de maag houd; of indien zy aldaar, zonder 'er zich lang op te houden, ſtoffen vind, eigen om deze ſchifting te verhaasten, ondergaat zy veranderingen, dien wy voor onze oogen zien gebeuren. Het boterhet kaas- en het weiachtige gedeelte word van elkanderen geſcheiden. De wei veroorzaakt ſomtijds een ſchielijken buikloop, of ontlast zich door de piswegen of door dien van de doorwaasſeming, zonder te voeden. De andere gedeeltens, ingevalle zy in de maag hangen blijven, vertoeven niet haar te bezwaaren, tot ziekten aanleiding te geeven, opblazingen, walgingen en kolijken te verwekken. Voelt men 'er zich datelijk niet van bezwaard, het is, omdat zy naar het gedarmte overgaan, alwaar zy, het is waar, geduurende zekeren tijd, zonder gevoeliglijk te benadeelen, hun verblijf kunnen houden, maar waar zy een zonderlinge ſcherpte aanneemen, en niet lang hierna toevallen op het toneel brengen, welken een lang uitſtel niet min gevaarlijk gemaakt heeft. Men kan ook als eene wet, welke ons, wanneer wy in zo zwaare gevallen de melk voorſchrijven, ongemeen bedachtzaam maaken moet, vaſtſtellen, dat, indien zy een Voedſel is gemaklijk om te verteeren,

ren, zy ook dat is, welks onverteerbaarheid de verdrietigſte hinderpaalen veroorzaakt. Men heeft te voren reeds de zwarigheden, dien de Hr. BOERHAAVE by het gebruik der melk bevond, opgemerkt *. Maar hoe groot dezen ook zijn moogen, de voordeelen, dien men van dezelven trekken kan, zijn aanmerklijk genoeg om middelen, waardoor menze te boven kan koomen, optezoeken: en by geluk, daar zijn 'er. Men kanze onder twee klasſen brengen; de vorzorgen nopens den eetregel, en de geneesmiddelen. Ik zal het onderzoek der laatſte tot op één der volgende artykelen verſchuiven.

Tot de voorzorgen omtrent den eetregel behoort, eerſtelijk, de keuze van de melk. Voor welke ſoort men zich ook bepaale, het wijfje of de fexe, welke haar verſchaft, moet volkomen gezond weezen. Ten anderen moet men, geduurende dat men de melk gebruikt, alle Voedſels mijden, die haar kunnen doen zuuren; gelijk zodaniger wijze alle fruiten doen, zo raau als gekookt, en in 't algemeen alles, wat eenige zuurte by zich heeft. Ten derden moet men 'er zich van bedienen in eene tijd, wanneer men lang voor of na geene andere Voedſels gebruikt heeft: want zy wil niet gaarne met andere dingen vermengd weezen. Men moet, ten vierden, op éénе reis maar weinig neemen. Ten vijfden behoort men de maag, den onderbuik en de beenen bovenmaten warm te houden. En eindelijk ten zesden, word vereiſcht, dat men (zonder deze voorzorg zouden alle de anderen geheel onnut weezen,) by

* Bladz. 108.

by uitſtek zich matigt omtrent de hoeveelheid der Voedſelen, zelfs der genen, dien men voor de uitgelezenſten houd. Men moet, onder het gebruik der melk, de maag door geenerlei onrust vermoeijen, aangezien het minſte bezwaar en de geringſte onverteerbaarheid een beginſel van bederf achter zich laat, het welk op ſtaande voet de melk aandoet, en het gezondſte deel der Voedſelen veranderen kan in een ſomtijds geweldig of ten minſten altijd zeer ſchadelijk venijn.

Maar welke melk verdient de voorkeur? Om deze vraag te beantwoorden, zal ik nopens de onderſcheiden ſoorten van melk in geen onderzoek treeden. Dit zou mijn beſtek met een buitenwerk vergrooten. Men heeft hieromtrent verſcheiden behulpſels, en mogelijk vind men 'er geen beter dan eene Verhandeling, welke thans zeer raar, en van wylen de Hr. D'APPLES, *Doctor* in de Geneeskunst en Hoogleeraar in de Griekſche taal en Zedekunde op deze Hogeſchool, opgeſteld is (1). Men bedient zich tegenwoordig niet anders dan van vrouwenmelk, ezelinnenmelk, geitenmelk en koemelk. Een iegelijk heeft haare byzondere hoedanigheden. De vergelyking hiervan en de inzichtregels, dien elke ziekte ons voorhoud, moet de keuze van de éénе of andere bepaalen. Weinige gevallen zijn 'er, in welken de koemelk de plaats niet voor alle de anderen bekleeden kan. Men acht de vrouwenmelk in 't algemeen meer verſterkend te weezen, en de grootſte Meesters zijn van dit gevoelen. Maar men bout deze mening op een verderflijken grondſlag, beſtaande in het ge-

(1) ΓΑΛΑΚΤΟΛΟΓΙΑΣ Tentamen, &c. te Bazel 1707.

gebruik dat men van vleesch maakt, zonder te overwegen, dat men ter zelfder tijd de voorkeur geeft aan de melk van een ſtevige tas van eene boerin, welke geen vleeſch of ten minſten heel weinig vleeſch eet, en niet dan by brood en groente leeft. Ik geloof ondertusſchen, dat men 'er met goed gevolg de proef van zoude kunnen neemen. Ook laaten de fraaiſte geneeskuuren, met vrouwenmelk uitgevoerd, geenen twyfel over aangaande der zelver werkkracht. Maar de zwarigheid, welke haar byzonder is, beſtaat hierin, dat menze onmiddelijk uit den tepel diene te neemen die haar voortbrengt. Dit is eene voorzorg, wier noodzaaklijkheid alrede bekend geweest is by GALENUS, die ſpottende met dezulken, die 'er zich niet aan willen verbinden, hen *als ezels naar de ezelinnenmelk* verzend. Maar zou het vat de lusten, welken men te verdooven zoekt, niet gaande maaken; en zou men niet worden blootgeſteld om het geval te zien herleeven van dien Prins, van wien *Capivaccio* ons de hiſtorie nagelaten heeft? Men bezorgde hem twee voedſters. Het zog bragt een zo goed uitwerkſel te wege, dat hy beiden in ſtaat ſtelde om hem, ten einde van eenige maanden, weêr verſcher te verſchaffen, indien hy 't ten zijnen behoeve nodig had.

Men meent, dat de ezelinnenmelk met het zog der vrouwen allernaast overeenkoomt. Maar men vergunne my te zeggen, dat dit een denkbeeldig betoog is meer dan dat van ervarentheid. Zy is de weiachtigſte en uit dien hoofde de verſlappendſte. Haar voor de verſterkendſte te houden, is eene doodlijke dwaling. De dagelijkſche waarneemingen ſtellen ons het tegendeel ter

ter hand, en bewijzen, dat zy niet alleen geenzins de krachtigſte, maar misſchien de minstkragtigſte melk is. Ik heb 'er ſteeds geene goede uitwerkingen van gezien, en ik ben 't alleen niet. *My dunkt*, ſchrijft my de Hr. VAN HALLER, *dat de ezelinnenmelk zelden doet, hetgene men van haar begeert.* De nutteloosheid is een heel groot gebrek in een geneesmiddel, waarop men de herſtelling der zwaarſte ziekten vestigt. De Hr. HOFFMAN riep haar aan in gevallen, alwaar uittering en onmatige begeerlijkheid te gelijk plaats hadden (1).

Bevorens ik, hetgene de Voedſels der ſpijzen betreft, vaaren laat, moet ik met den raad van HORATIUS, daarop uitkoomende, dat men alles niet onderéénmengen moet, eindigen.

——— ——— ——— nam variæ res
Ut noceant homini credas, memor illius escæ,
Quæ ſimplex olim ſederit; at. ſimul aſſis
Miſcueris elixa, ſimul conchylia turdis,
Dulcia ſe in bilem vertent, ſtomachoque tumultum
Lenta feret pituita.

Gy zult, wanneer gy let,
Dat ſpijs, naar ouden trant eenvoudig voorgezet,
Uw lichaam lang kan voeden,
Gy zult van zelf vermoeden,
Dat al die omſlag, al 't veelvuldige onderſcheid,
Ter maaltijd toebereid,
Den ſterkſten menſch moet ſchaaden:
Want de éène, in nat gekookt, en de andre, aan 't vuur gebraden,
Of van een zelfden diſch
Den malsſen oestervisch

En

(1) Ibid. §. 32.

En 't harde lystervleesch, van aart zo strydig, te eeten;
Dit maakt de zoetste beeten
Tot bittre gal; dit stoort
De rust der maage, en teelt 'er taaije slijmen voort.

Men bespeurt van zelf, zonder dat men by dezen raad behoeft stil te staan, hoe onmooglijk het zy, dat geheel onderscheiden Voedsels in een zelfden tijd een volmaakte vertering ondergaan. Zy, ouder malkanderen vermengd, zijn ééne der oorzaaken, die de sterkste gezondheid ondermijnen en de zwakste doen instorten. Zy kunnen met geen te groote naaukeurigheid gemijd worden.

Eene andere voorzorg, even zo noodzaaklijk en byna even zo verwaarloosd, is eene welvolbragte kaauwing. Zy is een steunsel, dat de sterkste maagen niet lang missen kunnen zonder gevoeliglijk afteneemen, en zonder hetwelk de zwakken niet dan de onvolkomenste vertering verrichten. Men moet al veele dingen gade geslagen hebben om zich te kunnen verbeelden, van hoe groot aanbelang het voor de gezondheid zy zorgvuldiglijk te kaauwen. By nakoming van deze voorzorg alleen, heb ik de wederspannigste quaalen der maage en de verouderste quijnende ziekten zien verdwijnen. Ik heb, van de andere kant, welvaarende persoonen in verzwakkingen zien storten, wanneer hunne gebreklijke tanden niet dan een onvolmaakte kaauwing toelieten, hunne gezondheid niet wederkrijgende, dan ten tijde als, na het gantsche verlies hunner tanden, het tandvleesch zo hard geworden was, dat het den dienst der tanden waarneemen konde. Zo veele omhalingen, zo veele voorbehoedsels en zo

zo veele onthoudingen zijn in het vaars van den Hr. PROCOPE uitgedrukt:

Vivre selon nos loix, c'est vivre miserable.

Naar zulke wetten, dien ze ons geeven,
Te leeven, is een droevig leven.

Maar kan men de gezondheid te duur betaalen? Hoe wel worden de moeiten en kosten der offerhanden, dien men haar toebrengt, wederom door het vermaak van de gezondheid te genieten en door de zoetigheden, welken zy over alle de oogenblikken des levens uitspreid, goed gemaakt! *Zonder de gezondheid*, zegt HIPPOCRATES, *kan men van geen goed eenig genot hebben: de rijkdommen en alle anderen voordeelen zijn zonder haar van geenen dienst* (1). Deze offerhanden ook, kosten minder dan men denkt. Ik kan verscheiden getuigen bybrengen, wien de nakoming eens eenvoudigen eetregels niets meer gekost heeft dan slechts, van de eerste dagen af, van de verscheidenheid en smaak van keurige tafelgerechten aftezien. Het is een eetregel, dien de Natuur voorschrijft, en die voor welgestelde lichaamen streelend is. Een gezond gehemelte, volkomentlijk het gevoel hebbende dat het hebben moet, kan niet dan in eenvoudige gerechten smaak vinden. Het kan, wat samengeflansd en met veel toestel opgedischt word, node verdraagen, en bemerkt in de minst smaaklijke spijzen eenen smaak, die verstompte werktuigen niet gevoelen. Zy derhalven, die *of* met reden, *of* met eenigen weêrzin, tot dezen eetregel overgaan, moeten verzekerd weezen, dat zy, naar maate dat zy hunne ge-

(1) De diæta acut. l. 3. c. 12. Foes. 368.

gezondheid herkrijgen, in zodanige ſpijzen aangenaamheden vinden zullen, op welken zy geen vermoeden hadden. Een fijn gehoor weet ligtelijk onderſcheid te maaken tusſchen twee toonen, daar een doffer oor geen vat op heeft. Het is op dezelfde wijze gelegen met de werktuiglijke zenuwen van den ſmaak. Keurig van gevoel zynde, bemerken zy ligtelijk de geringſte verſcheidenheid, en worden 'er gevoeliglijk van aangedaan. Waterdrinkers vinden in dit vocht lieflijkheden, die zowel als de uitneemendſte Falernenwijn het gehemelte ſtreelen, en opweegen tegen den wijn de Brie. Eindelijk, al had men geene hoop van met vermaak eenen voedſelregel (en 't valt gemaklijk zich te ſchikken naar dengenen, dien ik aangewezen heb) optevolgen, de voldoening van te beſpeuren, dat men, met 'er zich aan te onderwerpen, zijnen plicht betracht heeft, zou hiertoe eene heel gewichtige beweegreden weezen en eene zeer vleijende vergelding voor hen, die den welſtand met zichzelven te waardeeren weeten.

De dranken zijn een gedeelte des voedſelregels, van zooveel aangelegenheid als de ſpijzen.

Men behoort alle dranken te verbieden, die de verzwakking en verſlapping kunnen vermeerderen, het weinige der verteerkrachten, die 'er nog overig zijn, verminderen, ſcherpte in de vochten veroorzaaken, en voor 't zenuwgeſtel den weg openen tot eene beweegbaarheid, welke reeds alte groot is. Alle warme waters bevatten in zich het eerſte gebrek. De thée vereenigtze allen. De koffy heeft de beide laatsten: zo dat men 'er zich met eenen te ſtipter ernst van onthouden moet. De Schryver van een werk, boven onze lofſpraak

verheven, en waarvan zy, die in de voortgangen der geneezende wetenſchap belang ſtellen, het vervolg met het grootſte ongeduld verwachten, heeft van de hachlijke uitwerkſels dezer vochten een tafereel opgeſteld, recht bequaam om 'er eenen afkeer van te verwekken in zulken, dieze met het grootſte vermaak gebruiken (1).

De overgehaalde geestvochten, die met den eerſten opſlag daarin ſchijnen met de ziekte te kunnen overeenkoomen, dat zy net het tegendeel van 't warme water doen, gelijk zy wezentlijk daarvan ook, zo men 'er een kleine hoeveelheid van bydoet, het gevaar beneemen, hebben insgelijks andere groote zwarigheden, die hen doen verwerpen, of ten minſten tot een gantſch zeldzaam gebruik verbinden. Hunne werking is alte hevig en alte onduurzaam. Zy prikkelen meer dan zy verſterken, en byaldien zy ſomtijds verſterken, is de verzwakking, welke 'er op volgt, grooter dan voor hun gebruik. Zy veroorzaaken, van de andere kant, den kliertepeltjes der maage eene verharding, weke hun den trap van gevoelbaarheid, tot den eetlust noodzaaklijk, beneemt; en zy onttrekken den verteervochten den trap van vloeibaarheid, nodig om het gevoel behulpzaam te weezen: zodat de drinkers van *liqueuren* het gevaar niet kennen. Zy, zegt de beroemde Schry-

(1) De Hr. THIERRY, onbenaamd Schryver van *La médicine experimentale*, p. 335.

Als iemand eenig werk van zodanige waarde aankondigt, moet hy *noch* gelooven dat het lang onbekend weezen, *noch* vreezen dat hy ontdekt worden zal. Het voornoemde werk voltooid zijnde, zal een aanmerklijk tijdperk in de hiſtorie der Geneeskunst uitmaaken.

Schryver, van wien ik zo even gesproken heb, *die dagelijks op den eeten* liqueuren *drinken*, *met oogmerk om de gebreken der verteringe te verhelpen*, *zouden 'er zich niet beter van kunnen bedienen*, *ingevalle zy het tegendeel beoogden*, *en van zins waren om de verteerkrachten te vernielen.*

De beste drank is water uit een zeer zuivere bron, met een gelijk gedeelte wijn, die nog dampig nog zuur is, ondereengemengd. Want dampige wijn prikkelt op een gevoelige wijze het zenuwgestel, en veroorzaakt een kortduurende uitzetting der vochten, van welke de ontspanning der vaten, eigen omze nog slapper te maaken, en de vermeerdering van het smelten der vochten, de gevolgen zijn. De zuure werpt de verteerkrachten overhoop, prikkelt, en verwekt een alte overvloedige pis, welke de zieken uitput. De beste wijnen zijn die, waarin min geest en zout, en meer lichaam en olie bevónden word, zulken namentlijk, dien men mollige wijnen noemt. Zodanigen zijn sommige roode Bourgonje wijnen, wijn *du Rhone*, die van Neufchatel en van nog een klein aantal anderen in die streek. Zodanigen ook zijn de oude witte wijnen *de Grave*, uitgelezen Pontacqwijn, Spaansche, Portugeesche wijnen, en die der Kanarische eilanden, mitsgaders, in plaatsen daar men hem hebben kan, Tokajerwijn, die veelligt van alle 's warelds wijnen, zo ter gezondheid als in aangenaamen smaak, den voorrang verdient. Maar voor dagelijksch gebruik kan geen wijn boven dien van Neufchatel den voorrang hebben.

In plaatsen, alwaar men geen goed water heeft, kan men

men het verbeteren door het te laaten doorlekken, te doen staalen, of 'er een treksel van liefiijke kruideryen, als kaneel, anijs of citroenschillen, van te maaken.

Het gemeene bier is nadeelig. De Mom, welke eigentlijk een *extract* van 't koorn, en derhalven zo voedend als versterkend is, kan van grooten dienst weezen. Mild met geest voorzien zijnde, bezielt zy zo goed als de wijn en voed meer. Zy kan voor eeten en drinken strekken.

Onder de nuttige dranken verdient de chocolade, met recht misschien tot de klassen der Voedselen behoorende, plaats te grijpen. De kakao bevat in zich een groot deel van voedende zelfstandigheid, en het mengsel der suiker en speceryen verhoed het nadeel, dat men anders van olieachtige dingen te verwachten had. *Melkchokolade*, zegt de Hr. LEWIS, *in een kleine gifte genomen*, *zodat 'er de maag niet door bezwaard kan worden*, *is een voortreflijke morgendrank voor teringachtige menschen. Ik heb kennisse gehad aan een kind van drie jaaren*, *hetwelk tot den hoogsten trap dezer ziekte geraakt*, *en van zijnen Arts verlaten*, *door zijne moeder hersteld wierd met aan hetzelve niet dan chokolade in kleine giften*, *hoewel dikwijls*, *te geeven. En het is waar*, *dat men sommige zwakke persoonen dit voedsel aanbeveelen kan* (1). Daar zijn 'er veelen, by wien zy onophoudentlijk ter voedinge dient.

Eene algemeene voorzorg is, dat men de te groote hoeveelheid van elken drank vermijden moet. De maag verslappende, de verteersappen hunne kracht beneemende

(2) Tab. dorsal. f. 9.

K

de en de Voedfels, voordat zy verteerd zijn, los laatende, verzwakt deze hoeveelheid de verteerkrachten; zy verflapt alle de deelen, zy fmelt de vochren en doet wateren en zweeten, waardoor de lyders uitgeput worden. Ik heb ziekten, uit verzwakking voortgefproten, aanmerklijk zien afneemen zonder eenig ander behulp dan dat van een gedeelte van den drank te verminderen.

DE SLAAP.

Hetgene men nopens den Slaap kan zeggen, is in deze drie artykels vervat; zijnen duur, zijne tijd wanneer, en de noodwendige voorbehoedfels om van een geruften Slaap genot te trekken.

Zodra men eenen volwasfen ouderdom bereikt, is zeven uuren flapens, of ten hoogften acht, voor alle menfchen genoeg. Langer te flaapen en langer in 't bedde te liggen, heeft gevaar in. Kan iemand 'er zich langer aan overgeeven, hy moet zulkeen weezen, die over dag met veele beweegoefeningen, en wel werkzaame beweegoefeningen, zich bezig houd. Deze evenwel behooren niet tot de genen, die lang flaapen; het zijn in tegendeel dezulken, die een meer ftilzittend leven leiden. Men moet derhalven dit tijdperk nimmer overtreeden, tenzy het tot dien top van zwakte gekomen ware, welke geene krachten, noodzaaklijk om lang van 't bedde te blijven, overlaat. *Hoe minder men flaapt*, zegt de Hr. LEWIS, *hoe de flaap verquiklijker en verfterkender zy.*

Het is alrede bewezen, dat de nachtlucht min dan die

die van den dag gezond is, en dat de invloeijingen der lucht des avonds meer dan des ochtends op zwakke zieken vat hebben. Geduurende dan dat wy van een klein gedeelte des dampkrings, welks bederf wy tevens niet kunnen weêrhouden, omvangen worden, behooren wij aan den Slaap de tijd toetewyën, in welke de lucht minst gezond is, en in welke de inademing eener minst gezonde lucht ons meer nadelig zoude weezen. Men behoort derhalven by tijds te gaan liggen, en in den morgenftond opteftaan. Dit voorfchrift is zo bekend, dat in hetzelve te herinneren een laag verftand doorftraalt. Het word echter dermaate verzuimd, en men fchijnt 'er het gevolg, welk oneindig grooter is dan men denkt, zo weinig van te bemerken, dat men, om het als onbekend te onderftellen en het, met op deszelfs aanbelang, vooral voor zieklijke perfoonen, te blijven ftaan, wederom in gedachten te brengen, groote vrijheid heeft..

Byaldien men 's avonds ten tien uuren, en laater moet men 't nooit doen (het zijn de woorden van den Hr. LEWIS,) *liggen gaat, dient men ten vier of vijf uuren des zomers, en in den wintertijd ten zes of zeven uuren opteftaan. Daar is*, voegt hy 'er by, *eene volftrekte noodzaaklijkheid om menfchen, met deze ziekte bebept, te verbieden, dat zy den gantfchen morgen zich te bedde houden.* Zelfs wilde hy wel, dat men zich gewende om na den eerften Slaap datelijk opteftaan, en hy verzekert dat, hoe lastig deze gewoonte in den aanvang zoude kunnen weezen, zy welhaast gemaklijk en aangenaam zoude worden (1). Verfcheiden voorbeel-

(1) Pag. 30.

beelden bevestigen de heilzaamheid van dezen raad. Veele zieklijke menfchen zijn 'er, die, by 't aanwendfel van terftond na een zachten en diepen Slaap opteftaan, zich zeer wel voelen, en integendeel zich erger bevinden, zo zy wederom gaan inflaapen. Zy zijn zo verzekerd van den gantfchen dag wel te zullen doorbrengen, ingevalle zy na den eerften Slaap, op hoedanig uur ook, uit het bedde rijzen, en dat zy integendeel zulks op een onaangenaame wijze doen, indien zy zich andermaal ten flaap overgegeven hebben.

De Slaap is niet gerust dan wanneer 'er geene oorzaak van prikkeling is. Deze derhalven moet men zoeken voortekoomen. De gewichtigfte voorzorgen hieromtrent beftaan in, eerftelijk, dat men in geene beete lucht, en dat men noch te veel noch te weinig overdekt zy. Ten anderen word vereifcht, dat men, als men liggen gaat, geene koude voeten hebbe; een toeval, aan zwakke perfoonen zeer gemeen, en 't welk hen om verfcheide redenen benadeelt. Ten dezen opzichte behoort men het voorfchrift van HIPPOKRATES naaukeuriglijk in acht te neemen: *Te flaapen in een frisfche plaats, en bezorgd te weezen om zich wel te dekken* (1). Ten derden moet men, en dit is nog van meer aangelegenheid, zorg draagen; dat de maag niet opgevuld zy. Niets ter wareld, hetwelk den Slaap meer verhindert; niets maakt hem onrustiger, pijnlijker en verdrietiger dan eene vertering, welke in den nacht lastig valt. De neêrflachtigheid, de verzwakking, de quelling, en de onbequaamheid van te denken en zich ergens mede bezig te houden zijn 'er de onvermijdbaare gevolgen van.

(1) Epidem. l. 6, fect. 4, aph. 14. FOES. 1180.

——— ——— *Vides, ut pallidus omnis*
Cœnâ defurgat dubiâ? Quin corpus onuftum
Hefternis vitiis animum quoque degravat unâ,
Atque affligit humo divinæ particulam auræ. HOR.

In 't weeldrige avondmaal bemerkt gy, hoe de gasten
Verbleekt van tafel gaan om weder zich te ontlasten.
Ja 't lichaam, gistren dezer wijs
Bezwaard door de overdaad van fpijs,
Heeft ook metéén den geest de vlugge kracht benomen,
En hecht aan de aarde 't deel, ten hemel afgekomen.

Niets dan een gering avondeten brengt integendeel meer toe om een zachten, ftillen, ongeftoorden en gemaklijken flaap te verfchaffen. De frisheid, werkzaamheid en vrolijkheid zijn 'er des anderen daags de noodweedige uitwerkfels van.

Alter, ubi dicto citius curata fopori
Membra dedit, vegetus præfcripta ad munia furgit. Ibid.

Maar de ander, die den flaap verkiest voor zijne leden,
Op 't fpoedigst weer verligt,
Begeeft zich uit het bedde, en oefent, vlug van fchreden,
Zijn voorgefchreven plicht.

De tijd van flapen, zegt met groote reden de Hr. LEWIS, is die van voeding en niet van fpijsvertering. Hy vordert van zijne zieken derhalven, dat zy de grootfte geftrengheid omtrent hun avondmaal in acht neemen. Hy verbied hun, en misfchien is 'er nooit wettiger verbod, des avonds alle vleefch. Hy ftaat hun alleenlijk een weinig melks en eenige fneedjes brood toe, en zulks twee uuren, eer dat zy te bedde gaan, ten einde de eerfte vertering gefchied zy, bevo-

vorens zy zich tot flapen begeeven. De Atlantiers, van den dierlijken eetregel geene kennisfe hebbende, en die nimmer aten van iets hetwelk leven gehad had, waren wegens de geruftheid van hunnen Slaap vermaard, terwijl het dromen hun onbekend was.

DE BEWEEGOEFENINGEN.

Zich door oefening te beweegen is van een volftrekte noodzaaklijkheid. Het valt echter zwakken perfoonen lastig, en zijn zy tot droefheid geneigd, het is bezwaarlijk hen tot Beweegoefening overtehaalen. Niets ondertusfchen is meer eigen aan de quaalen, die uit verzwakking ontftaan, te vermeerderen dan de werkeloosheid. De vezels der maag, het gedarmte en de vaten verflappen. Overal verliezen de vochten hunne vloeibaarheid, omdat der vaste deelen het vermogen ontbreekt om denzelven de noodwendige beweging mede te deelen. Daar koomen ftilftanden, zwellingen, verftoppingen en uitftortingen. De koking, de voeding en de afkleinzingen houden op. Het bloed blijft waterig, de krachten verminderen, en alle de toevallen der ziekte vermeerderen. De Beweegoefening voorkoomt alle deze ongemakken door de kracht van den omloop der vochten aantezetten. Zy maakt, dat de werkingen gefchieden, evenals of men wezentlijke krachten had, en de geregeldheid dier werkingen verzuimt niet dezelven toetebrengen. Het uitwerkfel der Beweginge is dan de vergoeding en herftelling der krachten. Een ander haarer voordeelen, onafhanglijk van de vermeerdering des omloops, is het genot, dat zy van eene lucht, welke altijd nieu is, trekken doet. Iemand, die zich niet verroert, bederft welhaast de lucht, welke hem omringt en uit dien hoofde tevens benadeelt. Die in beweging is, heeft 'er fteeds verandering van. De Beweging kan dikwijls de plaatfe inneemen voor de geneesmiddelen, maar alle de geneesmiddelen der wareld neemen de plaets niet in voor de Beweging.

De vermoeidheid geduurende de eerfte dagen is een klip, daar de zwakke moed der meefte lyderen tegenaanftoot. Maar hadden zy dien van deze eerfte hinderpaal overteklimmen, zy zouden befpeuren, dat hier waarlijk het geval plaats heeft, *waarin 't alleenlijk de eerften zijn, die iets kosten.* Ik zelf heb met verwondering opgemerkt, tot wat toppunt zulken, wier moed niet verflapt was geworden, door de Beweegoefening hunne krachten wederkreegen. Ik heb menfchen gezien, die, daar zy eerst, met een tourtje door den tuin te doen, afgemat wierden, na eenige weeken tot de fterkte quamen van twee mijlen weegs afteleggen, vindende zich op hunne wederkomst in goeden welftand.

De Beweegoefening te voet is het eenige begunftigende middel niet. Die men te paard doet, is wel veel beter voor ongemeen zwakke perfoonen of zulken, by wien de ingewanden des onderbuiks en der borst befchadigd geworden zijn, maar in een nog grooter verzwakking verdient het vervoeren op eenen wagen, behoudens dat het niet zacht gefchiede, de voorkeur. Duld het faifoen niet uittegaan, dan moet men zich zelven binnens huis eenige beweging verfchaffen, hetzy door middel eener bezigheid, welke een

een weinig moeilijk valt, hetzy door eenig ander oefenfpel, hoedanig dat van 't kaatsnet is, 't welk het gantfche lichaam egaallijk beweegt.

De wederkomst van den eetlust, van den flaap en van de vrolijkheid zijn de noodzaaklijke gevolgen der Beweegoefeningen. Maar men moet de voorzichtigheid gebruiken van haar, ingevalle zy wat fterk zijn, nooit terftond op de maaltijd onder handen te neemen, mitsgaders van niet te eeten, wanneer men op de Beweging warm geworden is. Men moetze voor de maaltijd doen, en eenigen ogenblikken voor den eten zich eerst wat uitrusten.

DE ONTLASTINGEN.

De Ontlastingen gaan niet na behoren, zo ook de andere werkoefeningen; en hunne gebreklijkheid vermeerdert de wanorder van 't lichaams geftel. Hierop te letten, ten einde men dezelven ter goeder uure verhelpe, is eene zaak van belang. De Ontlastingen, onze zorgen hoofdzaaklijk vereifchende, zijn de afgang, de pis, de doorwaasfeming en de fpuwing. De beste manier van dezelven in ftaat te houden, of in den ftaat te herftellen in welken zy weezen moeten, is, aan de voorfchriften, dien ik omtrent de andere voorwerpen des leefregels alrede gegeven heb, zich te verbinden. Wanneer men naaukeurigheid gebruikt, gefchieden de Ontlastingen, welkers meer of minder geregeldheid de *barometer* is van de besten of quaadften toeftand der fpijsverteringen, geregeld genoeg. Zy, welk te bevorderen het grootfte gewicht en de opmerkenswaardigfte zaak uitmaakt, is de doorwaasfeming, by zwakke perfoonen zeer ligtelijk in wanorde geraakende. Men bevordert dit, met de huid heel geregeld, hetzy met eenen fchuijer of flenellen lap, te doen wrijven. Gefchied de doorwaasfeming zeer flaaulijk, men heeft ter reddinge hiervan geen beter hulpmiddel dan over het gantfche lichaam onmiddelijk een baaijen kleed te draagen. Men zy gewaarfchoud van zich niet te dicht te kleeden uit vreeze voor het zweet, welke de doorwaarsfemingen altijd benadeelt, terwijl de vloeiopeningen bovenmaten uitgezet eene flapheid verkrijgen, en zich vervolgens minder wel van hunne plichten quijten. Men mijde insgelijks zich te dun te kleeden, hetwelk egaallijk alle ontlediging der huid tegenhoud. Het deel, dat een iegelijk, en verzwakte menfchen meer dan anderen, in grooter warmte dienen te houden, zijn de voeten. Men zou dit voorbehoedfel zo gereedlijk niet verzuimen, indien men wist, tot welken trap het ter bewaringe van 't gantfche lichaam te ftade koomt. De veelvuldige koudte der voeten geeft tot de verdrietigfte fleepende ziekten gelegenheid. By een groot aantal van menfchen veroorzaakt zy vaardiglijk quaade gevolgen. Zulken vooral, die aan borstquaalen, aan kolijken of opftoppingen onderhevig zijn, kunnen zich niet te fterk tegen deze gevaaren wapenen. De Priesters, altijd bloots voets over den fteenen vloer des Tempels gaande, wierden dikwijls van geweldige kolijken aangetast.

Het fpeekfel word by zwakke perfoonen fomtijds zeer overvloediglijk afgefcheiden; waartoe de verflapping der fpeekfelwerktuigen den weg baant. Zo de zieken geftadiglijk fpuwen, rijzen 'er twee quaalen uit voort,

voort. De ééne is, dat de lyders door deze ontlediging zich uitputten; de andere, dat een vocht, zo noodzaaklijk tot den dienst der fpijsverteringe, welke, zonder hetzelve, niet dan onvolkomentlijk werkt, hun ontbreekt, en de fpijsvertering uit dien hoofde moeilijk en quaad maakt. Ik heb de gevaaren eener qualijgeftelde fpijsverteringe genoeg doen bemerken, zodat ik onnodig oordeele op die van eene ontlasting, welke haar zodanig maakt, lang meer ftaan te blijven. Om deze reden verbied ook de Hr. LEWIS zijnen zieken volftrektelijk tabak te rooken, dewijl het roken, onder andere zwarigheden, tot een overvloedige quyling, uit de prikkeling ontftaande, die het op de klieren, ter afkleinzinge medewerkende, veroorzaakt, den weg baant

De intocht der uitwaasfemingen, welke van den éénen perfoon op den anderen gefchied; en van welke ik te vooren reeds gefproken heb *, zoude, als een geneesmiddel, hier niet wederom kunnen bygebragt worden. CAPIVACCIO oordeelde van dienst, zijnen lyder tusfchen twee voedfters te laaten flaapen; en 't is heel waarfchijnlijk, dat de intocht van haare uitwaasfeming, ter verfterkinge zijner krachten, misfchien al zoveel hulp toegebragt heeft als de melk. Ook heeft ELIDAEUS, een tijdgenoot van CAPIVACCIO en de Leermeefter van FORESTUS, die ons deze aanmerking bewaard heeft (1), eenen jongman, de uitteerende ziekte hebbende, de ezelinnemelk en het liggen by zijne voedfter, welke een uitneemend gezond vrousperfoon en

* Bladz. 100.

(1) Obfervat. & Curat. l. 1. obferv. 10, t. 1, p. 122.

en in den bloei haarer jaaren was, aangeraaden. Met dezen raad, die zeer wel flaagde, hield men niet op, dan toen de lyder beleed niet langer in ftaat te weezen om der neigingen, hem tot het misbruik zijner nieuverkregen krachten aanzettende, weeêrftand te doen. Men konde een goed geneesmiddel behouden, en het gevaar daarvan voorkoomen, met de fexe 'er niet onder te vermengen.

DE HARTSTOCHTEN.

Men heeft de naauwe vereening van ziel en lichaam te voren alrede befchoud. Hoe grooten invloed de welftand der eerfte op het laatfte hebbe, heeft men begrepen. Men heeft de nadelige uitwerkfels der droefheid opgemerkt. Byna nutteloos is het dan hierby te voegen, dat men niet te veel de onaangenaame gewaarwordingen der ziele ontwijken kan, en dat van het uiterfte gevolg is haar, in allerlei ziekten, vooral in zulken, die, gelijk de ruggetering, op zichzelven de deur openen voor de droefheid, eene hartstocht, welke door een gebreklijken omloop des bloeds de ziekten vermeerdert, niet dan vervrolijkende dingen voorftellen. Maar, en dit is in de behandeling ééne der zwarigheden, de zieken klaagen menigmaal over dit toeval hunner ongefteldheid, en men kan hen niet bepaalen, darzy hunne vermogens ter overklimminge hunner hartstocht in 't werk ftellen. Men moet zich ook, van de andere kant, met geene verbeelding vleijen en gelooven, dat men flechts maar te gebieden heeft vrolijk te weezen om het te doen worden. Het lachen laat zich niet meer gebieden dan verbieden, en men is zo weinig meefter om te beletten, dat men met droefheid, als dat

dat men met den aanval eener koortſe of met dolle tandpijn behebt zy. Al wat men de zieken kan afeiſchen, is, dat zy de middelen tegen de droefheid zogereedlijk aanvaarden, als zy zich bereid zouden toonen voor de anderen. Deze middelen zijn in zodanige gevallen minder het gezelſchap (want dat dit om byzondere redenen hun mishaagen kan, hebben wy gezien) dan de verſcheidenheid der verblijfplaatſen. De geſtadige verandering der voorwerpen brengt eene opvolging van denkbeelden te wege, welke die der droefheid afleid, en dit is hetgene dezen lyderen dient. Niets is 'er ſchadelijker voor menſchen, die tot de gewoonte gebragt zijn van altijd om ééne en dezelve zaak te denken, dat het ſtilzitten en de werkeloosheid. Niets vooral, hetwelk onze zieken meer benadeelt. Zy kunnen derhalven de ledigheid en verlating van zichzelven met geen te groote zorg vermijden. De beweegoefeningen en de arbeid op veld en akkers zijn boven veele anderen in ſtaat van de gedachten afteleiden. Ook wil de Hr. LEWIS, dat men, zo 't doenlijk zy, geene voorwerpen dan van zijne eigen ſexe voor oogen hebbe;

Nam non ulla magis vires induſtria firmat
Quam venerem & cœci ſtimulos avertere amoris. VIRG.

Nog vlijt, nog voorzorg zal meer kracht aan 't lichaam geeven
Dan alles, wat de blinde Min
Ten wellust brengt in onzen zin,
Met kuiſchen tegenſtrijd geſtaag te wederſtreeven.

dat de zieken volſtrekt nooit alleen zijn; dat men doe bezorgen, dat hun hunne overpeinzingen niet byblijven; en dat men hun *nocb* het lezen *nocb* eenige bezigheid van den geest toeſta. Dit alles, zegt hy, zijn zo vee-

veele oorzaaken, die de ggesten uitputten en de geneezing vertraagen. Ik ben nogtans met hem hierin niet van één gevoelen, dat men hun volſtrektelijk alle lezing verbieden moet. Men behoort hun geen langen tijd van te blijven leezen toeteſtaan, opdat 'er geene verzwakking van hun gezicht door veroorzaakt worde; ook onthoude men hun alle lezing, op welke eenige toepasſing plaatſe heeft. Men moet hun ſtrengelijk het lezen van alle zodanige ſchriften verbieden, die hunne herinnering vervullen met denkbeelden, hunne verbeelding met voorwerpen, welken te wenſchen ware dat hunner geheugenisſe uitgewiſcht wierden. Maar daar zijn 'er van de andere kant, die, zonder hunne aandacht ſterk op iets te vestigen, en zonder zich gevaarlijke beeldtenisſen te kunnen herinneren, dezelven op een aangenaame wijze uit hunne gedachten ſtellen, en dus de vreeslijke onveiligheden van een werkeloos verdriet voorkoomen (*g*).

DE

(*g*) Alvorens wy tot de geneezingen der gebreken uit de Zelfbeſmettinge oorſpronglijk over gaan, dienen met de uiterſte zorgvuldigheid uit den weg geruimd te worden alle zodanige zaaken die den geest dezer Elendigen kunnen ontſtellen: niets verdient hier meerder opmerking als de uitwiszinge van die verfoeielijke gedagten, op hunne gewoone wijze van zig te vermaaken; die zo lang zy hen byblijft alle aanwendingen der overige middelen te vergeefs zal maaken; de verandering van voorwerpen zo als den Schryver wel zegt zijn hiertoe het best bekwaam, gepaart gaande met het leezen van Schriften die niet moeilijk te begrijpen zijn, en wel zijn hun zodanige aantepríjzen, welke in ſtaat zijn om deze Elendigen en aan de beesten dikwils gelijk geworden menſchen, eene verſtandige en zedige wijze van denken in te boezemen. Zij moeten, zullen zy eenigſins tot herſtelling gebragt worden, het berouw hunner voorige misdaaden gedurig tot hun voorwerp hebben, en op niets minder denken, dan op het vieren van den vreijen teugel hunner ſnode bedrijven. Dit zal inderdaad hen onoverwinnelijk ſchijnen in den beginnen, en zy zullen zekerlijk met eenen kragtigen vijand te ſtrijden hebben; edoch hun-

DE GENEESMIDDELEN.

Ik zal hier dezelfde orde volgen, die ik in het voorgaande artykel gehouden heb. Bevorens te ſpreeken van de middelen, dien men behoort natekoomen, zal ik de dingen vooraf laaten gaan, welken men mijden moet. Ik heb alrede een eerſte klasſe opgemaakt van het gene men dient uittezonderen. Het zijn de prikkelende middelen, de verhittenden en vlugriekenden. Maar hier voegt zich eene tweede klasſe by, welke tegen de eerſte grootlijks overgeſteld, en echter op gelijke wijze ſchadelijk is. Het zijn de ontledigende middelen. Dat het zweten, de quyling en de overvloedige pis den lyder uitputten, heb ik te voren reeds gezegd. Ik zal dan van

hunne volſtandigheid zal hen de overwinninge konnen doen behaalen.

——— ——— *Facilis deſcenſus averni*
Sed revocare gradum, ſuperasque evadere ad auras VIRG.
Hoc opus, hic labor eſt ——— ———

Gemaklijk is den trap, die naar den Afgrond leid
Maar weder op te koomen, is grooten arbeid.

Naar volſtandig eenigen tijd met berouw van hunne vorige misdaad naar den trap gezogt te hebben die hen weder tot de gezondheid kan brengen, zullen zy die met vreugde konnen vinden, en eindelijk de herſtellinge konnen treffen der gebreken niet alleen van het Lichaam, maar ook van die der Ziele, zo dat zy van beest wederom mensch worden, en aangenaam en nuttig in de Maatſchappij nog zullen konnen zijn. Want

Als deze onbetaamde liefde
Nog maar alleen het Lichaam grielde;
Maar ach! zy heerst ook op den Geest
En maakt u ziek en tevens beest.

Dit zijn de woorden van den Heere SARGANECK; in 't fransch beſchreeven en hier alleen vertaald voorgedragen.

van de ontledigende middelen niet weêr ſpreeken: want men beſpeurt vanzelf, dat menze uitbannen moet. Hetgeene overſchiet, is het onderzoek van de aderlating en de ontlastingen der eerſte wegen. Vermits de inzichtregel de herſtelling der krachten is, valt 'er, opdat men oordeele of die middelen te pasſe koomen, alleenlijk nategaan, of de ontlastingen de eigenſchap hebben van zodanig inzicht te vervullen. Ik zal kort weezen. Daar zijn maar twee gevallen, waarin de aderlating de krachten (want in andere gevallen neemt zy dezelven weg,) wederom aanbrengt; namentlijk *of* wanneer 'er te veel bloed is, doch hierin beſtaat het geval niet van teringachtige menſchen, *of* als het bloed ontſteekende verdikking gekregen heeft, welke, terwijl zy het tot 's lichaams dienſten onbequaam maakt, de krachten ſpoediglijk vernielt. Dit is de ziekte van ſterke menſchen, van zulken, wier vezels van een ſtyve ſpanning voorzien zijn, en wier bloed met groote drift omloopt. Onze zieken zijn juiſtelijk in een geval van 't tegendeel. De lating kan hun niet dan ſchadelijk weezen. *Ieder droppel bloeds*, zegt de Hr. CHILCHRIST, *is voor perſoonen, die de tering hebben, dierbaar. De vochtbereidende kracht, welke het bloed herſtelt, word vernietigd, en daar is niets dan deze kracht, die zy ter in ſtaat houdinge van een zeer verzwakten bloeds omloop nodiger hebben* (1). De Hr. LOBB, die de gevolgen der ontlastigen zeer wel toegepast heeft, ſpreekt nadruklijk. *In lichaamen*, zegt hy, *niet dan van een noodzaaklijke boeveelheid bloeds voorzien, beneemt men de krachten, ingevalle men door aderlatingen of andere ontlas-*

(1) On ſea voyage, p. 117.

lastingen deze hoeveelheid beneemt; men ontbutst de afkleinzingen, en men veroorzaakt allerlei ziekten. (1). Nog veel zekerder word de aderlating door de wijze, op welke de Hr. SENAC aangaande dezelve spreekt, in deze gevallen buitengesloten. *Alwaar de lyvige en roode stoffe des bloeds ontbreekt, zijn de latingen nutteloos en verderflijk. Men verbiedeze dan aan uitgeteerde lichaamen, waarin het bloed in geringe hoeveelheid, en waarin het een vocht van zo weinig lyvigheid is, dat het, uit de vaten koomende, naaulijks aan linnen of water eenige kleur kan geeven.* (2) Dat op zodanige wijze de staat van 't bloed in de zelfbesmetters is, heeft men hierboven reeds gezien. Zodanig is haare gesteldheid by zwakke sukkelende menschen in 't algemeen. Laaten zy dan, dieze met aderopenen trachten te geneezen, hunne behandeling vergelijken met eenen leertrant, die op de opgehelderste bespiegeling, mitsgaders op de talrijkste en rijklijkst overdachte praktikaale aanmerkingen gevestigd is: want dezen zijn de grondslagen van 't Werk, waaruit ikze bybrenge. Laaten zy hieruit van de gevolgen oordeelen, dien zy te verwachten hebben (*b*).

De

(1) Traité du cœur, l. 4, c. 1, §. 2, t. 11, p. 563.

(2) A leter shewing what is the propter préparation of persons for Inoculation, §. 4.

(*b*) Waar de lyders van de Zelfbesmetting zijn aangedaan door zwakheid, tering of soortgelijke kwaalen, daar zijn inderdaad de Aderlaatingen niet aangewezen, zy zouden zelfs aldaar den dood konnen verhaasten; edoch te voren hebben wy gezien, dat Ontsteeking of hevige Bloedstorting, de *Onanisten* konnen aantasten in den tijd zelve als zy in hunne euveldaad bezig zijn, en wanneer zy door deeze zonden hunnen kragten nog niet verloren hebben; ja zelfs zijn zy in het volle van hunne kragten nog zijnde het meeste daar aan blootgesteld. In deze gevallen zal dikwils de Aderlating onvermeidbaar zijn; zy is het hoofd-middel in alle Ontsteekingen, wier verdwijning *Resolutio* betragt word. In de Bloedstorting kan zy van dienst

De artsenymiddelen, die de eerste wegen ontledigen, versterken het lichaam, wanneer in de deelen *of* eene zo aanmerklijke verzameling van stoffen, dat zy door haare masse de werkoefeningen van alle de ingewanden belemmert, huisvest, *of* wanneer in de maag en dunne darmen zich rotstoffen bevinden, die gemeenlijk het gevolg eener groote verzwakkinge zijn. In deze gevallen kan men de ontlastende middelen aanwenden, behoudens echter dat niets het inzicht tegen zy, geene andere middelen de eerste wegen zuiveren kunnen, en men geen gevaar loope in dezelven schielijk te ontledigen. Maar deze drie voorwaarden zijn zelden te vinden by menschen, wier lichaam in eenen toestand van tering is, en by wien de verzwakking en machteloosheid

dienst zijn in den beginnen; maar als de lyders door de hevige Bloedstortingen reets zeer verzwakt zijn dan koomt deze *Operatie* niet meerder te pas. De Aderlating dan is aangewezen zo dikwils als 'er door de wrijvinge der Roede in de Mannen hevige ontsteeking is veroorzaakt waar door derzelver verstikking gedrijgt word, en waar, door behulp van de hand alleen, de voorhuid van de roede niet zodanig kan hersteld worden dat de knelling van dit deel ophoud. Zy moet in dit geval geholpen worden door weekmaakende en Pijnstillende Stovingen of Pappen, van lijnzaatmeel, blom, witte brood, flierblommen, camillen enz. gekookt in zoete melk. Inwendig moeten verkoelende middelen gebruikt worden inzonderheid het *Sal nitri*, gepaard met zagte laxeermiddelen van de Tamarinden, Cassia, Manna, Sennebladen enz. Op dezelve wijze zijn te behandelen de hevige Ontstekingen die door het plegen van de Mechanische Zelfsbevlekking in de Vrouwen konnen veroorzaakt worden. Doch als by de Mannen door *Phymosis* of *Paraphymosis* aangedaan, de toevallen op deze wijze niet bedaaren, en de Versterving der Roede gedrijgt word, dan moet men komen tot de heelkundige Operatien die tegen deze gebreken worden aangewezen. In de Bloedstortingen zijn het inwendig verkoelende, verdikkende en samentrekkende middelen, geholpen door de Rust van lichaam en geest, en de uitwendige aanwendinge van gepaste Bloedstempende middelen, waar dezelve door de hand konnen bereikt worden, die de Aderlating moeten verzellen. B.

heid der eerfte wegen het altoos voor oogen ftaande tegeninzicht der afgangwekkingen en braakmiddelen uitmaaken. Daar is menigmaal een ander behulp, waar door de ontlasting achtervolgelijk bevorderd kan worden. Men kan zich van *tonica* bedienen, die niet famentrekken. Zodanigen zijn een groot getal van bittere dingen, die, met de werktuigen wederom wat beweging te geven, het tweederlei goede uitwerkfel veroorzaaken, beftaande in te verteeren hetgene verteerd moet worden, en in te ontlasten wat overtollig is. (*i*) Zelden eindelijk loopt men gevaar met de eerfte wegen van langzaamer hand te ontledigen, maar dit heeft men, zo doende, altemet in haastige ziekten te verwachten, in welken de fcherpte der ftoffen en de buitengewoone tegenwerking der vezelen tot geweldige toevallen gelegenheid kunnen geeven. Dezen echter hebben geene plaatfe in ziekten van langzaame verzwakking, waarin bygevolg de eigentlijk gezegde ontlastingen byna nooit zo noodzaaklijk, en gelijk ik my reeds verklaard heb, zeer dikwijls met het inzicht ftrydig zijn. De machteloosheid en gebrek van werking zijn de oorzaak der ftoffen, als zy zich verzamelen. Men drijve dezen door eene buikzuivering naar buiten, het uitwerkfel verdwijnt, maar de oorzaak, welke het deed ontftaan, word nog aanmerklijk vermeerderd. Men heeft alsdan *en* de wezentlijke quaal zelve, *en* de ongefteldheid, die het artfenymiddel te wege gebragt heeft, we-

(*i*) Zodanige middelen worden meest al in form van tincturen en druppelsgewijs ingegeeven. Men verkiest dezelve uit Tincturen van *Gentiana*, *Aurantiorum*, *Abfinthii*, *Stomachica*, *Salutis*, *Elixir proprietatis paracelci enz.* de gifte daar van is van 20 tot 30 druppelen drie à viermaal daags: inteneemen met bier, witte wijn of koud water. B.

wederom te hulp te komen. Zo men hier niet fpoediglijk toe geraakt, vertoont zich het uitwerkfel weêr fchielijker dan voorheen. En zo men overgaat om op nieu zich van buikzuiverende middelen te bedienen, verergert men de quaal ter tweede reize, of ook, men veroorzaakt in 't gedarmte eene vadfigheid, welke het belet deszelfs werkoefeningen te verrichten, zodat men ten laatften geene ontlastingen krijgt dan dien de kunst aanbrengt. In één woord, de buikzuiveringen doen, in de hinderpaalen der eerfte wegen by verzwakte menfchen, het uitwerkfel niet afneemen dan met de oorzaak te vergrooten, noch zy verligten de quaal voor een oogenblik dan met dezelve te verergeren. Ondertusfchen volgt men meer dan te veel deze manier van behandeling, de lyders hebbenze gaarne, oordeelenze van meer fpoed te wezen, en, byaldien de krachten niet alte fterk vervallen, bevinden zy zich inderdaad voor weinige dagen verligt. De quaal, het is waar, koomt wederom te voorfchijn, maar men helt meer over om dit aan de ongenoegzaamheid dan aan de werkkracht van 't geneesmiddel, daar men zijne begeerte aan vastgehecht heeft, toetefchrijven. De zieken zijn, van de andere zijde, op de verligting gezet, en weinig Artfen hebben den moed van 'er zich tegentekanten. Het tegenwoordige aan het toekoomende inmiddels te kunnen opofferen, is, zo in de geneezende wetenfchap als in de zedekunde, een ftuk van groot belang, terwijl de verwaarlozing dezer wet de wareld met ongelukkige en fukkelende menfchen bevolkt. Wenfchlijk ware het, dat men de fraaije aanmerking over alle de quaalen, dien het vergrijp der buikzuiverende midde-

delen naar zich sleept, in de Pathologie van den Hr. Gaubius te vinden, aan zoo veele Artsen en zo veele lyders konde inprenten (1).

Maar zijn 'er geene gevallen, zal men zeggen, waar in de braakmiddelen en afgangwekkingen voor de zieken, van welken ik spreek, toegestaan kunnen worden? Daar zijn 'er buiten twyfel sommigen, maar zy zijn zeer zeldzaam. Ook dient men groote oplettendheid te besteeden, dat men zich in de kentekens niet bedriegen laate, die de ontlastingen schijnen aantewijzen, en echter menigmaal van eene oorzaak, door geheel andere middelen te bestrijden, afhangen. Ik zal in het ommehalen dezer onderscheidingen, omdat het my te verre buiten mijn perk voeren zoude, niet intreeden. Te kennen gegeven te hebben, dat in deze ziekten de ontlastingen zelden behooren plaats te grijpen, is my genoeg. En schoon de Hr. Lewis oordeelt, dat een zacht braakmiddel de eerste wegen bequaamlijk voorbereiden kan om de andere geneesmiddelen beter hierop te doen werken, wil hy evenwel niet, dat men dien weg inslaan zal. Verscheidene gevallen hebben my ook geleerd, dat men denzelven den meesten tijd voorby gaan kan en moet. Insgelijks heb ik te voren reeds twee aanmerkingen van de Hr. Hoffman, het volle gevaar dezes werkmiddels bevestigende, bygebragt. Het gezonde verstand alleen, zonder op de ervarenheid te steunen, overtuigt ons dat een middel, hetwelk met stuiptrekkingen werkt, weinig overéénkoomen moet met ziek-

(1) §. 484.

ziekten, die van herhaalde stuiptrekkingen het gevolg zijn (k).

De quaal word dan ondergebragt met op de oorzaak aantevallen. Hoe weinig men dagelijks hierin ook vordere, is men evenwel verzekerd, dat de uitwerking verdwijnen zal, zonder voor deszelfs wederkomst beducht te weezen. Waarentegen, met het uitwerksel alleenlijk te bestrijden, de arbeid van den éénen dag voor den volgenden niet slechts nutteloos, maar byna altijd schadelijk is.

Na

(k) De Braakmiddelen zijn in deze ziekte aangewezen, zo dikwils als eene vergadering van Slijmen in de maag plaats heeft, welke zo zeer de wanden van deze vliezige Zak bezetten, dat daar door deszelfs gevoeligheid vermindert, en dus de werking verslaauwt die tot het verteeren der spijzen vereischt word; en als deze slijmen door de in de vorige Aantekening aangewezene middelen niet naar behooren konnen los gemaakt en ontlast worden. De maag van deze stoffen ontlast, konnen de gemelde middelen met meerder vrugt hunnen dienst verrigten; zy verdunnen dan het geene 'er van de taaije slijmen nog over blijft met meerder gemak, bevorderen daar van de Ontlasting, en herstellen en de veerkragt der maag, en de Eetlust die te vooren ontbrak. Men verkieze hier de ligste braakmiddelen, en men bevordere de schijding der taaije Slijmen door verdunnende middelen. Zie hier een voorschrift het welk in dit geval te pas koomt.

R Rad. Ipecacuan. Scrup. ij,
infund. in aq. com. ad col. Unc. v.
adde
Mel. Sqillit. - - - Drag. j.
Sal. tart. vitriol. Gr. v.

Men neeme dit Drankje op eenmaal in, en men bevordere de braking door het drinken van laauw water of een ligt Aftreksel van Thee. Nog zijn de Braakmiddelen aangewezen, zo dikwils als 'er door de slappe werking der maage, eene vergadering in de zelve plaats heeft van spyze welke tot bederf is overgegaan, het geene uit de rottige Adem en de afkeer van Spijs gemakkelijk te kennen is. Zie hier nog een Braakmiddel, het welke in dit geval misschien van meerder dienst zal zijn.

 R.

Na dus aangewezen te hebben hetgene men dient te vermijden, wat is nu hetgene men doen moet? Ik heb reeds te voren de karakters, met welken de geneesmiddelen behooren voorzien te zijn, opgegeven. Verfterken moeten zy zonder te prikkelen. Daar zijn 'er, die aan deze beide inzichten kunnen voldoen. De naamlijst inmiddels is 'er niet lang van, en de twee krachtdadigften zijn, zonder tegenfpreken, de *kina en de koude baden.* De eerfte is, onafhanklijk van haar koortsdrijvende kracht, federt byna eene eeu voor één der vermogendfte verfterkende artfenymiddelen, hetwelk tevens tot bedaren brengt, aangemerkt. De vermaardfte hedendaagfche Artfen befchouwen die bast als het *fpecificum* in de zenuwziekten. Dat zy in het voorfchrift, van den Hr. BOERHAAVE, hier boven gemeld, inquam, hebben wy gezien. Ook heeft de Hr. VAN DER MONDE 'er zich met goede vrucht van bediend in de behandeling eens jongsmans, dien de venusziekten in een allermoeilijkften toeftand neergeploft hadden (1). De Hr. LEWIS trektze alle andere middelen voor, en de Hr. STEHELIN zegt, in den brief, van welken ik alrede meermaalen gefproken heb, dat hyze het allerverfterkendfte oordeelt te weezen.

Twintig eeuwen eener naaukeurige en beredeneerde er-

R. Pulv. rad. Ipecacuan. Scrup. ſ.
Tart. Emet. - - - - g. iv.
Sal. polychreft - - gr. viij.
M. F. Pulv. pro Dof. B.

(1) Recueil périodique d'obfervations de Médicine, &c. t. 6, p. 165. In het tweede deel van dit zelfde Werk vind men de lezenswaardige befchryving eener ziekte, uit dezelfde oorzaak herkomftig.

ervarenheid hebben in 't licht gefteld, dat de koude baden dezelfde hoedanigheden bezaten. Doctor BAYNARD heeft 'er den gantfch byzonderen dienst van bevonden in de wanordeningen, uit de zelfbefmetting en venerifche buitenfporigheden oorfpronglijk, inzonderheid in een geval, waarby, behalven de machteloosheid en een enkelen zaadvloed, zo groote verzwakking was, offchoon, het is waar, door aderlatingen en buikzuiveringen aangezet, dat men den lyder reeds met den éénen voet in 't graf hield te weezen (1).

De Hr. LEWIS fchroomt niet de krachtdadige werking der baden nog veel ftelliger te bevestigen. *Van alle geneesmiddelen*, zegt hy, *zo in- als uitwendigen, is 'er geen, hetwelk met de koude baden in gelijke aanmerking koomt. Zy verfrisfchen, zy verfterken de zenuwen, zy bevorderen de doorwaasfeming met meer kracht dan eenig artfenymiddel, dat men inwendiglijk gebruikt. Wel aangelegd, zijn zy in de ruggetering van vermogender werking dan alle de andere hulpmiddelen te famen* (2). Men moet zelfs aanmerken, dat de koude baden op gelijke wijze als ik van de lucht gezegd heb, met een byzonder voordeel voorzien zijn, daarin beftaande, dat hunne werking minder van eene tegenwerking, dat is van de krachten der natuur, zoals 't met die der andere geneesmiddelen gelegen is, afhangt. Deze werken byna niet dan op leevende; de koude baden verfchaffen zelfs weêr nieuwe veêrkracht aan doode vezelen.

De

(1) ΨΥΧΡΟΛΟΥΣΙΑ, or the hiftory of cold bathing. p. 254. 281.
(2) p. 136.

De vereeniging van de kina en koude baden bestemt het geneesinzicht door de overeenkomst hunner deugden. Zy verrichten dezelfde werkingen, en byéén gevoegd, geneezen zy ziekten, dien andere middelen hadden doen verergeren. Versterkend, tot bedaren brengende en koortsdrijvend zijnde, vernieuwen zy de krachten, verminderen de koorts- en zenuw- hitte, en stillen de onregelmatige bewegingen, die uit de stuiptrekkende ongesteldheid des zenuwgestels opwellen. Zy verbeteren de verzwakking der maag, en verstrooijen zeer spoediglijk de pijnen die 'er het gevolg van zijn. Zy herstellen den eetlust, maaken de spijsvertering en voeding gemaklijker, bevorderen alle de afkleinzingen en inzonderheid de doorwaasseming, al hetwelk die beide middelen van zo vermogende werking maakt in zinkingquaalen en uitslagbotten der huid. In één woord, zy zijn alle de ziekten, uit verzwakking hunnen oorsprong trekkende, behulpzaam, behoudens dat de lyder van geene onontbindbaare verstoppingen, geene ontstekingen noch inwendige gezwellen of verzweringen aangetast zy; voorwaarden, die niet dan de koude baden, noodzaaklijk of byna noodzaaklijk, uitsluiten, maar veeltijds het gebruik der kina toelaaten.

Voor eenige jaaren zag ik eenen buitenlander, drie- of vierentwintig jaaren oud, die, van zyne tederste kindsheid af, door ondraaglijke en byna aanhoudende hoofdpijnen, dus te noemen wegens de herhaling en geduurzaamheid der aanvallen, die met een volkomen verlies van den eetlust altijd vergezeld gingen, gefolterd was geworden. De quaal was door de aderlatingen, buikzuiverende waters, warme baden, *bouillons* en eene menigte van nog andere dingen, aanmerkelijk verergerd. Nadat ik hem de koude baden en kina voorgeschreven had, wierden de aanvallen binnen weinige dagen krachteloozer en vry minder herhaalend. Ten einde eener maand verbeeldde zich de lyder uit den grond byna hersteld te weezen. Door met de geneesmiddelen optehouden en 't ongunstige saisoen vernieuden zich wel weêr de aanvallen, maar oneindig minder hevig dan voorheen. Hy hervattede dezelfde geneeskuur met den aanvang der lente, en zyne quaal wierd allengs zo ligt, dat hy oordeelde den dienst van geenerlei middelen meer nodig te hebben. Ik ben verzekerd, dat hem dezelfde behulpsels, een- en andermaal herhaald, tot den wortel toe genezen zouden hebben.

Een persoon van achtien jaaren was, sedert veele jaaren, met een ongeregelde zinking, welke zich geduriglijk in het hoofd plaatste, en op het gezicht vreeslijke wanordeningen veroorzaakte, gequeld geweest. Hy had met verscheiden Artsen geraadpleegd, en van Geneesmiddelen, uit veelerlei soort bestaande, de proef genomen, onder welken nog korts geleden een *vinum medicatum* was, uit de doordringendste *aromata* famengesteld, en getrokken op Spaanschen wijn. Allen, en voornamentlijk het laatste, hadden de quaal verergerd. *Vesicatoria*, op de beenen gelegd, hadden tot geweldige toevallen gelegenheid gegeven. Het was in dit tijdstip, toen ik by hem geroepen wierd. Ik raadde hem het gebruik aan van een sterk kooksel uit de kina en kamillenbloemen, dat hy geduuren zes wee-

weeken achtervolgende, en hetwelk hem zijne gezondheid wedergaf, beter dan hy die federt veele jaaren gehad had. Zonder nut zoude ik nog een grooter aantal van voorbeelden, vooral die tot deze ftoffe niet eigentlijk behooren, bybrengen om 'er de verfterkende deugd dezer hulpmiddelen door te bewijzen. Zy is alrede lang voorheen op 't duidelijkst betoogd, en alles beftemt 'er in deze ziekte den inzichtregel van derzelver gebruik van; een gebruik, welks nuttigheid de gelukkigfte gevolgen bekrachtigd hebben.

Van de kina in den vorm van vocht my bedienende, was mijn voorfchrift een *decoctum* van ééne once met twaalf oncen waters, of, volgens den inzichtregel, met dezelfde hoeveelheid van rooden wijn, twee uuren lang in eene dichtgefloten pot gekookt, en waarvan ik beval driemaalen 's daags ieder reis drie oncen te neemen (*l*). Ik gebruik des avonds, nadat de fpijsver-

(*l*) De *Kina* kan op veelerhande wijzen worden gebruikt, en men dient op te merken, dat zy zomtijds gemengd moet worden met middelen, welke haare werking helpen bevorderen, terwijl zy zig aankanten tegen de byzondere kwade gefteltheid der Sappen die 'er dikwils beneven de Zwakheid word waargenomen. De kwade gefteldheid der fappen beftaat hier meest al of in eene koude flymige en dikke hoedanigheid, of in eene roozige en heete fcherpte. In het eerfte geval mengt men by de Peruviaanfche Bast, bittere openende fpeceryagtige en Maag-Middelen; in het tweede geval zijn deze nadeelig, maar integendeel zijn de verkoelende middelen aangewezen, en inzonderheid het *Nitrum*, *Sal prunel*, *polychrest*, *Camphor*. enz. Behalven het *Decoctum* van onzen Schryver hier voorgefteld, kennen de volgende voorfchriften dienen. In koude en flymige geftellen.

R.

vertering der avondmaaltijd t'eenemaal geëindigd is, de koude baden, die te gelijk dienen om een gerusten flaap te bezorgen. Ik heb een jongen zelfbefmetter gezien, die zijne nachten in de onrustigfte flaapeloos-

R. Pulv. Cortic. peruv. unc. j.
—— —— aurant.
—— Croci orient.
—— mirrh. - - - - an. drag. j.
Conferv. marub. q. f.
ut F. Electuarium.

Hier van intenemen alle uur een brok ter groote van een Note Muscaat. Of

R. Extract. Cort. p. drag. iij.
Gummi bdell.
———— mirrh. Sol. in Elix. p. p.
Pulv. Rad. gentian. ann. drag. j.
M. F. Pil. ex gr. iv.
Deaur.

Van deze Pillen in te neemen alle twee uuren twee. Of voor de beminnaars van Poeijers

R. Pulv. C. p. unc. j.
—— Aurant. drag. ij.
—— Ari - - drag. j.
M. P. Pulv. No. xxij

Om 'er 6 of meerder van daags in te neemen. Gevoeglijk kan men ook een Medicijn wijn uit de *Kina* berijden. Men verkiest hier toe best de rijnfche wijn. B. V.

R. Cort. peruv. groff. mod. pulv. unc. ij.
Vini Rhenan. - - - - - - - L. ij.
infund. S. A. ad Col. adde
Elix. p. p. - - - - - - unc. f.

Om 'er vier of vyfmaal daags een once van te gebruiken.

In roozige voorwerpen zijn alle heete en fpeceryagtige middelen nadeelig, dus koomen de gemelde voorfchriften aldaar niet te pas. Zie hier een voorbeeld, hoedanig by deze het gebruik van de *Cortex* moet ingerigt zijn.

R.

loosheid doorbrengende, en allen ochtenden zich van een *colliquatief* zweet overftroomd vindende, in den nacht, die op de zesde bading volgde, geduurende den tijd van vijf uuren fliep, en fmorgens, zonder gezweet te hebben en in een veel beteren ftaat, opftond (*m*).

Het yzer of ftaal is een derde geneesmiddel, in alle de gevallen van zwakheid alte veel gebruikt om niet noodzaaklijk op deszelfs kracht, als verfterkend, aantehouden. Niets prikkelens bevattende, voegt het onzen zieken by uitftek. Men geeft het *of* op zichzelven, *of*

R. Pulv. Cort. p. unc. j.
Nitri pur.
Camphor. an. drag. j.
Syr. Qninq. Rad. Aper.
Q. S. ut F. Electuarium.

Om 'er alle twee uuren een brok van in te neemen ter grootte van een Notemuskaat.

Of

R. Cort. p. unc. ij.
Coq. in f. q. Aq. com.
Col. P. ij. adde
Roob. ribefior. unc. j.
Sal. polychrest. drag. iij.

Om 'er alle twee uuren een once van in te neemen. B.

(*m*) De koude Baden worden op de volgende wijze in het werk gefteld. Men neeme een vat waar in den Lyder zich tot over het hoofd toe kan verbergen, dit word tot op eenigen afftand van den rand gevuld met water; de Lyder worde hier naakt of ingedompeld, of hy treed zelve daar in en verblijft eenige oogenblikken in het water. Na de bading, is het best zig aan eene wandeling, of matige arbeid te begeeven; men kan de bading ook gebruiken in den tijd als men zich wil tot flapen begeeven, zo als ze hier van onzen Schryver word voorgefteld. Men herhaale derzelver gebruik twee of meermaalen daags, doch nooit gebruike men dezelve dan in den tijd dat de maag ledig is. B.

of afgetrokken. Maar de befte toebereidingen zijn de ftaalwaters, door de natuur vervaardigd, en bovenal die van Spa, één der vermogenfte *tonica* zijnde, dien men kent, en een *tonicum*, hetwelk, verre van te prikkelen, al het fcherpfte verzacht, dat de vochten kunnen inhebben (*n*). De gommen, de myrrhe, de bittere artfenymiddelen en de zachfte fpeceryen zyn ook van dienst (*o*). De omftandigheden moeten omtrent de wetten der onderfcheiden middelen de uitfpraak doen. De

(*n*) Onder de Staalmiddelen worden behalven de genoemde waters nog bereid, het vijlzel van ftaal, de openende en de zamentrekkende Saffraan, en het Aftrekzel; welke alle in deze ziekte van dienst konnen zijn. Met groote nuttigheid kan de volgende Staal-wijn gebruikt worden.

R. Limatur. Mart.
Rad. gentian. Sciff. ann. unc. f.
Pulv. Mirrh. - - - drag. ij.
infund. S. A. in Vino Rhenano
Colat. P. ij. adde
Tinct. Cort. p. - - - unc. j.
—— Cinnamom. drag. j.

Om 'er drie a viermaal daags een half once van te gebruiken in een glas bier, wijn, fpawater, enz. B.

(*o*) Zodanigen zijn de *Gummi Sagapenum*, *Bdellium*, *Opoponax*, *Maftix*, *Thus*, de *Cortex Cinnamomi*, *Winterani*, *Cafcarillæ*, *Macis*, *Summitates Abfinthii*, de *Radices galanga*, *heleni*, *angelica*, en foortgelijken. B. V.

R. Gum. Sagapen.
—— Bdell.
—— Mirrh. ann. drag. j.
Solv. in Elix. p. p: add.
Pulv. Cort. Cinnamom.
—— —— Carcaril.
—— —— aurantior ann. fcrup. ij.
F. Pil. ex gr. iv.

Om 'er alle twee uuren twee a drie van in te neemen. B.

De eerften, van welken ik gefproken heb, verdienen in 't algemeen de voorkeur; maar daar kunnen gevallen zijn, in welken de anderen vereifcht worden. Men kanze algemeenlijk uit de gantfche klaffe der zenuwfterkenden uitkiezen, in de wetten der voorbehoedfefelen het kompas gebruikende, dat ik reeds te voren gefteld heb. Vermits zy eene zenuwziekte is, moet menze als zodanig behandelen, men behandeltze dikwijls zo, en men flaagt in de genezing, zonder 'er de oorzaak van te kennen. Het is waar, en onwederleggbaare Aanmerkingen hebben my doen zien, dat de onkunde der oorzaak, en bygevolg het verzuim der voorbehoedfelen, dien zy vordert, op andere reizen de behandelingen, die naar waarfchijnlijkheid op de beste inzichtregels fteunden, vruchteloos maakte, zonder dat de Artfen de reden van het weinige goedegevolg bezeffen konden.

Ik liet voor eenen jongman, wiens geval in een afgebroken ftuk zyner brieven befchreven is *, pilletjes, daar de myrrhe den grondflag van uitmaakte, en een kinakookfel vervaardigen, die een gelukkigen uitflag hadden (1). *Ik bemerk van dag tot dag*, fchreef hy my, zestien dagen na dat hy deze middelen had begonnen te gebruiken, *den grooten dienst*, *dien zy my doen.*

* Bladz. 37.

(1) *R. Myrrh. elect. unc. ß, gumm. galban. extr. trifol. fibr. terr. Japon. aa. dr. ij, fyr. cort. aur. q. f. F. pil. gr. iij.* Hiervan zeven telkens, een uur voor het ontbijt, het middagmaal en avondeten, met drie oncen van den volgenden drank te gebruiken. *R. Cort. peruv. unc. iij, cort. rad. cappar. unc. j, cinnam. acut. dr. ij, limat mart. in nocul. laxat. unc. ß. Cum aq. font, lib. ij ß. l. a. f. Decoct.*

doen. Mijne hoofdquaalen zijn niet meer zo herhaalend en hevig, en ik voelze niet dan wanneer ik my ergens te driftig aan bepaale. De maag vaart beter. Niet dan zelden heb ik de pijn meer in mijne leden. Na eene maand verlopens wierd zijne genezing voltooid, zo echter dat hy de krachten, waarmede hy zonder zijn quaad gedrag voorzien zoude zijn geweest, niet wederkreeg en nooit misfchien wederkrijgen zal. De fchok, dien het lichaam onder zijnen groei ontfangt, heeft onaffcheidbaare gevolgen. Kon deze waarheid in den geest der jonge luiden ingedrukt worden! Zy is nog kortelings hun fterk voor oogen gefteld. *De jeugd*, zegt de Hr. LINNAEUS, *van aanbelang om zichzelven een fterke gezondheid te verfchaffen. Niets heeft men meer te duchten dan een te vroegtydig en buitenfpoorig genot der liefdevermaaken. Vanhier ontftaan gezichtsverzwakkingen, hoofdzwymelingen, vermindering van eetlust, en zelfs onmacht van verftand en reden. Een lichaam, in de jeugd uitgeput, verkrijgt zijne kracht niet. Zijne veroudering koomt fpoediglijk, in een zwakken ftaat, en maakt het leven kort* (1). Zestienhondert jaaren voor dezen grooten Natuurkenner heeft ook *Pluturchus*, in zijn fraai werk over de opvoeding der kinderen, de vorming van derzelver geaartheid, als een zaak van uitnemend gewicht, aanbevolen. *Men behoort*, zegt hy, *geene der voorzorgen te verwaarloozen, die der welgefchiktheid en fterkte van 't lic-*

(1) Dit ftuk is uit eene Verhandeling van dezen beroemden Natuurkundigen *over de grondbeginfels der gezondheid*, uitgetrokken. Zie *Mercure Danois*, voor de maand July 1758, p. 95.

'*t licbaam* (de buitenſporigheden, aangaande welken ik hier handele, benadeelen zowel de ééne als de andere,) *behulpzaam kunnen weezen. Want de grondſlag eens voorſpoedigen ouderdoms is eene goede geſteldheid in den tijd der jeugd. De getemperdheid en ingetoogenheid, geduurende de jonge jaaren waargenomen, zijn eene vrygeleide om een gelukkigen ouderdom te bereiken* (1).

By de voorgaande Waarneming, welkers goed gevolg men aan de kina verſchuldigd ſchijnt te weezen, zal ik eene andere voegen, in welke de koude baden het hoofdzakelijkſte herſtelmiddel waren. Een jongman van een galachtig temperament, en ſedert den ouderdom van tien jaaren in het quaade bedrijf onderricht was van dien tijd af altijd zwak, log en quaadſappig geweest. Hy had met ſommige galziekten, wier geneezing heel moeilijk geweeſt was, geſukkeld. Hy was buitengemeen mager, bleek, machteloos en droefgeestig. Ik beval hem het gebruik aan der koude baden, mitsgaders van een poeijer, ſamengeſteld uit *cremor-tartari*, vijlſel van ſtaal en een weinig kaneel, dat hy dagelijks driemaal innam. Hy herkreeg binnen zes weeken zijne krachten, zodanig als hyze nooit te voren gekend had.

Een groot voordeel van de Spawaters en de kina is, dat hun gebruik van de melk doet afzien. Hierin deelen de Spawaters met nog eenige anderen. Dat de Hr. HOFFMAN de ezelinnenmelk met een derde deel Zeltſerwater voorſchreef, heeft men hierboven gezien De Hr. DE LA METTRIE heeft ons een fraaije waarneeming van den Hr. BOERHAAVE nagelaten. *De beminlijke Hartog*, ik volg hem van woord tot woord, *had zich buiten ſtaat van te trouwen gebragt. Ik heb hem in denzelven herſteld door middel der Spawateren met de melk* (1).

(1) De puerorum inſtitut. c. 10.

De verzwakking van de maag, welke de ſpijsvertering zeer traag maakt, de zuurten en de geringe werkzaamheid der gal, alsmede de verſtoppingen van de ingewanden der onderbuik, zijn de voornaame oorzaaken, die de vertering der melk belemmeren, en dus derzelver gebruik niet toelaaten. De waters, door 't nemen van welken alle deze oorzaaken verholpen worden, kunnen vooral de ſpijsvertering niet dan gemaklijk maaken, terwijl de kina, dezelfde inzichtregels vervullende, zich ook zeer bequaamlijk met de melk paaren laat. Men kan dan van deze hulpmiddelen *of* vooraf, om de wegen te bereiden, hetgene byna altoos noodzaaklijk is, *of* ter zelfder tijd gebruik maaken.

In den jaare 1753 bragt ik tot volkomen gezondheid eenen vreemdeling, by een openbaare hoer zich dermaate uitgeput hebbende, dat hy tot eenige manlijke *actie* niet meer bequaam was geworden. Ook was zijne maag ongemeen verzwakt, en het misſen van voeding en ſlaap had hem ten uiterſten vermagerd. Hy nam

(1) Aanhangſel tot het werk van de *Pénélope*, ch. p. l. 35. Amabilis ille Dux ſe poſuerat extra matrimonium, ego illum repoſui intra.

nam smorgens ten zes uuren zes oncen van een kinakooksel, waarby men een lepelvol secq deed. Een uur hierna dronk hy tien oncen versch uitgehaalden geitenmelk, met een weinig suiker en één once oranjebloemenwater vermengd. Des middags at hy een gebraden kuiken, hetwelk koud geworden was, met brood, en dronk 'er een glasvol besten Bourgonjewijn met even zoveel waters boven op. Savonds ten zes uuren gebruikte hy wederom de bovengemelde gifte van den kinadrank, om half zeven in een koud bad treedende, waarin hy tien minuuten zich ophield, en na uit hetwelk uitgetreden hy in zijn bed stapte. Ten acht uuren dronk hy wederom dezelfde hoeveelheid der melk, en stond van negen tot tien uuren op. Het uitwerksel dezer middelen was zodanig, dat hy, na verloop van acht dagen, toen ik in zijne kamer trad, met groote vreugde my toeriep, dat hy, om my van de uitdrukking van den Hr. BUFFON te bedienen, *le signe exterieur de la virilité* ontdekt had. Ten einde eener maand had hy zijne vorige krachten byna ten vollen wedergekregen.

Sommige opslurpende poeijers, eenige lepels muntwater, dikwijls een enkele bydoening van wat suiker, de eene of andere pillen met *extract* van kina, kunnen insgelijks medehelpen om het bederf der melk voortekoomen. Men kan ook van zekere gom gebruik maaken, op sommige plaatsen van Engeland nieulings, onder den naam van *gummi rubrum Gambiense*, ingevoerd, en nopens welke eene kleine Verhandeling in de uitmuntende verzameling, door de nieuwe maatschappy der Artsen, die men te Londen opgericht heeft, in 't licht ge-

gegeven, te vinden is is (1). Deze gom versterkt en verzacht, hetwelk de beide groote inzichtregels in de ziekten, die wy hier ten onderwerp hebben, uitmaakt.

Eindelijk, byaldien, wat zorg men ook aanwende, onmogelijk is het gebruik der onbewerkte of zoete melk te doen stand grijpen, zoude men van karnemelk de proef kunnen neemen. Met goed gevolg heb ikze eenen jongman aangeraden, omtrent wien een beginsel van zwaarmoedigheid my voor de zoete melk duchten deed. Galachtige menschen drinkenze met vermaak en bevinden 'er zich steeds wel by. Men behoortze telkens den voorrang te geeven, wanneer 'er veel hitte, een koortsje of roosagtige ongesteldheid is. bovenal is zy van grooten dienst, wanneer de venerische buitenstappen een haastige koorts, zodanig als die was, onder welke *Raphaël* zieltoogde, veroorzaaken. Want hier zouden de *tonica*, in weêrwil der verzwakkinge, nadeel doen. Hier is de aderlating gevaarlijk; gelijk die daarom in deze gevallen, reeds voor meer dan vijfentwintig jaaren, door den vermaarden JONSTON, wylen Baron van Ziebendorf, ernstig verboden is (2). (*p*) Alte verkoelende geneesmiddelen zouden hier

(1) Medical observations and inquiries. I. p. 26.

(2) In febre ex venere cavendum a venæ sectione, Syntagma l. 1, tit. 2, c. 1.

(*p*) Ik zien niet met welk recht de Aderlating in de schielijke heete koortsen, en inzonderheid in de plaatselijke Ontsteekingen, zo uit de Venusziekte als de Zelfbevlekkinge oorspronglijk, te veroordeelen zy. Zy is in deze gevallen eeven zeer noodzaaklijk als waar gemelde ziektens noch uit de Venus-ziekte noch Zelfbesmettinge ontstaan. Edoch eene algemeene regel moet men daaromtrent gade slaan, eene Regel zegge ik, welke niet alleen in de Ve-

hier ook niet ſlaagen, gelijk de Hr. VAN DER MONDE heeft aangetoond, en ik zelf opgemerkt heb. Maar de karnemelk, onder voorwaarde dat zy niet te vet zy, ſlaagt zeer wel. Zy doet bedaaren, zy verdunt, zy verzacht, zy leſcht den dorst, zy verfriſcht en ter zelfder tijd voed en verſterkt zy; alles van groote aangelegenheid in deze gevallen, waarin de krachten zo ſchielyk afneemen, dat men 'er geen denkbeeld van maaken kan (*q*). De Hr. GILCHRIST, die in de tering geen groot werk van de zoete melk maakt, prijst de karnemelk ten dienſte dezer zelfde ziekte buitengemeen (*s*).

Sedert de laatſte uitgave deze Werks, vier jaaren geleden, ben ik door verſcheiden uitteerende menſchen geraadpleegd. Sommigen zijn volkomentlijk genezen. Een groot getal heeft aanmerklyke verligting gekregen. Anderen hebben nietmetal gewonnen. Alles wat men, wanneer de quaal zekeren top bereikt heeft, hoopen kan is, dat de geneesmiddelen den voortgang van dezelve ſtuiten. Ik ben van een gedeelte der goede gevolgen onbewust gebleven.

De

Venus of Onaniſche ziekte, maar ook buiten dien plaats heeft; dat is, men moet geene Aderlaatinge in 't werk ſtellen, dan voor zo verre het de krachten van den Lyder konnen lyden, en men moet de ontlastinge niet maaken dan in den beginnen der heete ziektens. Als de ziekte eenige tijd geduurd heeft, of als de zieke reets zeer verzwakt zy, dan koomt deeze Operatie niet meerder te pas, en het is aan, dat zy zelfs meerder ſchade als voordeel kan toebrengen; of, dat zy zomtijds gevaarlijk is. B.

(*q*) Men kan hier nog met nuttigheid gebruik maaken van het Gerſten water, het geene men kan beryden met ſtaal wateren in plaats van het gemeene water, en met het zelve te vermengen met rynſche wyn en zuiker, zal men eene aangenaame, verkoelende, verſterkende en voedende drank bekoomen. B.

(*s*) On ſea voyage. p. 119.

De melk is in byna alle de geneeskuuren het voornaamſte voedſel, en de kina, het ſtaal, de minerale waters en de koude baden de artſenymiddelen geweest. Sommige lyders heb ik te eenemaal tot de melk overgehaald. Anderen gebruikten 'er maar ééns of tweemaalen 's daags van.

De lyder, wiens ziekte ik in de vierde Afdeling, alwaar ik 'er ook de behandeling van beloofde, opgemaakt heb*, leefde dagelijks geduurende drie maanden, niet dan van melk, ter degen gaar gebakken brood, een ei of twee verſch uit het hoen, en koel water, fris uit de fontein gehaald. Viermaal 's daags gebruikte hy de melk; tweemaal verſch uit de ſpeen getrokken, zonder brood; tweemaal gekookt, met brood. Het artſenymiddel was een conſerf, uit de kina, geconfijte oranjeſnippers en ſyroop van munt ſamengeſteld. De maag was met een aromatijke pleister overdekt. Men wreef zijn geheel lichaam allen ochtenden met eene flenellen lap. (*r*) Hy oefende zich door beweging,

zo

* Bladz. 40.

(*r*) Van eene allerruitterſte nuttigheid zyn de wryvingen, inzonderheid als dezelve geſchieden op plaatzen van het lichaam, waar de zenuwen meest bloot liggen gelijk onder de oxelen in de gedingen van den elleboog, in de waaijen van de beenen, in den hals en langs den ruggengraat. Zy zijn in alle ziektens van zwakheid aangewezen, en men ſtelt ze in 't werk met bedoeling om den invloed van het zenuwſap in de deelen op te wekken, waar door de beweging van het bloed ook word aangezet, zo dat de uitterſte ſlagaderlijke vaten, die te voren door gebrek van invloed te zamen waren gevallen, weder geopend en op nieuw vervuld worden, terwijl dus de voedſtoffen op nieuw gedreven worden tot alle die deelen welke te vooren daar van beroofd zijnde, vermagerden en uitteerden. De wrijvingen zyn het die alleen de beweegingen in het lichaam moeten verſchaffen, by aldien de lyders zo zwak zijn, dat zy noch van de wandeling noch van andere lichaams oefeningen gebruik konnen maaken. Zy worden verrigt of met de hand

ſteen,

zo fterk als zijn vermogen toeliet, zo te voet als te paard, en onthield zich vooral veeltijds in de open lucht. Zijne zwakheid en borstquaalen verhinderden niet om hem ter zelfder tijd de koude baden aante-raaden. Het vruchtgevolg dezer hulpmiddelen was zodanig, dat zijne krachten wederom te voorfchijn quamen, en zijne maag herfteld wierd. Na verloop eener maand konde hy reeds een half uur gaans te voet afleggen. Het braken hiel geheelenal op. De pijnen in de borst verminderden aanmerklijk, en hy volhardde by zich meer dan drie jaaren in een heel draaglijken toeftand gefteld te vinden. Allengs quam hy tot het gebruik der gewoone voedfelen, nadien hy van de melk afkerig wierd.

Het zijn de teeldeelen, die hunne krachten altijd langzaamst wederkrijgen. Menigmaal zelfs, offchoon de rest des lichaams in fterkte fchijnt aantewinnen, herkoomen zy tot hunne krachten niet. Men kan in dit geval naar den letter voorfpellen, dat het deel, hetwelk gezondigd heeft, in den ftaat van verfterving blijven zal (*s*).

Ik

alleen, of met heete doeken, of best met doeken die berookt zyn met den damp van welriekende middelen als met die van Mastik, wierook, mirrhe, kruidnagelen enz. De wrijvingen met doordringende Smeerfels uit Zenuw-middelen te zamen gefteld, konnen hier ook van dienst zijn. B. V.

R. Ung. nervin.
Balf. locatel. ann. unc. j.
Ol. laurini. ———
—— Anthof. - - - ann. Unc. f.
M. B.

(*s*) De plaatzelijke zwakheid of lamheid der teeldeelen, ontftaat meest al uit eene lamheid der Spiervezelen, en een verlies van de veerkragt der Vaten, welke herfteld worden als men den vloed

Ik heb doorgaans de genezing der geenen gemaklijker bevonden, die door groote buitenfporigheden, binnen korten tijd en in rijper ouderdom, zich uitgeput hadden, dan van zulken, by wien de uitputting van langzaamer hand plaats gegrepen had door befmettingen, wel niet dikwijls gepleegd, maar onder de vroege jeugd begonnen, waar door 's lichaams aangroei belet, en de verkryging van alle de krachten fteeds tegengehouden wierd. De eerften kan men aanmerken als een zeer hevige ziekte gehad hebbende, welke al hunne krachten weggenomen heeft. Maar de werktuigen tot hunnen volkomen wasdom gekomen zijnde, al hebben zy veel geleden, kunnen evenwel, als de oorzaak weggenomen is, de tijd, de levensregel, en de geneesmiddelen hen wederom herftellen. Maar hoe zouden de laatften, fteeds belet hebbende dat hunne natuurlijke lichaams geftalte zich behoorlijk vormde, herfteld worden? De kunst zou in den rijpen ouderdom

vloed van het Zenuw-vogt tot deze deelen vermeerderd en als men de natuurlijke invloed in de uitterfte Zenuwen herfteld. De middelen daar toe aangewezen, moeten uit en inwendig aangewend worden. De uitwendigen moeten beftaan uit zagte prikkelende, zamentrekkende, verfterkende en vlugge middelen; Berookingen met de damp van de welriekende Gommen (zie de voorige aantekening (r)) op de teeldeelen aangewend, Plijfters uit dezelve Gommen of van de *Gummi Sagapeni*, *Opoponax*, *Bdellium*, *Ammoniaci*, het *Emplaftrum Oxycroceum*, *Labdanum* enz. Inwendig konnen de vlugge Zenuw-middel met veel vrugt gebruikt worden B. V.

R. Gum. ammoniac.
—— Sagapeni mirrh. ann. dragm. j.
—— Afafœtid. ferup. ij. Solv. in Elix. p. p. dein add.
Caftor. pulv. dragm. f.
F. Pil. ex gr. iv. deaur.

om 'er alle 3 uuren 3 van in te neemen. B.

dom bewerken moeten, hetgene zy verhinderd hebben dat de natuur in de kindsheid en jongelingſchap doet. Men beſpeurt ligtelijk, op wat ydelen grond de hoop hiertoe ſteune, terwijl my de Waarneemingen dagelijks geleerd hebben, dat jonge luiden, die in hunne kindsheid en onder het tijdſtip van de ontzwachteling hunner huwbaarheid, een tijdſtip hetwelk de *criſis* der natuur is, alle hunne krachten hun daar toe noodzaaklijk zijnde, aan deze bezoedeling verſlaafd geweest zijn; de waarneemingen, zeg ik, hebben my geleerd, dat zulke jonge luiden op geene wakkerheid en ſterkte hoopen moeten, zeer gelukkig wanneer zy, een middelmatige gezondheid, van groote ziekten en hevige pijnen onvergezeld, genieten moogen.

Zy, wien hun bedrijf niet dan te ſpade berout in eenen ouderdom, als het lichaam, wel opgegroeid, zich ſtaande houd, maar by ongeſteldheid tevens tot zijne vorigen ſtaat bezwaarlijk te herbrengen is, moeten geene grooter hoop op de vernieuwing hunner krachten ſcheppen. Boven de veertig jaaren is het zeldzaam weêr jeugdig te worden.

De kina met den wijn voorſchrijvende, laat ik de zieken niet ſlechts by melk leeven, maar doe hen het artſenymiddel des morgens, en de melk des avonds gebruiken. Ik heb ook by ſommige lyders deze orde moeten veranderen, omdat hen ſmorgens de wijn onwederhoudelijk braaken deed (*t*).

Als

(*t*) Een ander uitwerkzel dat de *Kina* zomtyds voortbrengt, is de overvloedige afgang, terwijl andere hunnen afgang door het gebruik van dezelve word opgeſtopt. Men behoeft om deze reden van dit middel niet af te zien; maar eerder aan het gebrek dat het-

Als ik van de mineraale waters my bediene, laat ik 'er eenige vlesſen van allereerst zuiver drinken, bevorensze met melk te vermengen.

Wanneer de quaal reeds verouderd is, ontaard zy gemeenlijk in eene quaadſappigheid. Weshalven moet men met deze te verbeteren beginnen, eer men zich op de herſtelling der krachten toelegge. In dit geval zijn ſomtijds de ontlastende geneesmiddelen van een onvermijdbaare noodzaaklijkheid, gelijk zy ook krachtdadiglijk werken. Verſterkende artſenyen, voedende middelen en de melk brengen in deze omſtandigheden een ſleepende koorts te wege, en de lyder verliest zijne krachten, naar maate hy die dingen gebruikt.

Gebeurt het, dat ſchielijk achtereenvolgende buitenſporigheden eensklaps in zo aanmerklijke verzwakkingen hebben doen ſtorten, dat men reden heeft om voor het leven des lyders beducht te weezen, men neeme tot krachtige hartſterkingen zijne toevlugt; men geeve hem Spaanſche wijn met een weinig brood; men laate hem ſappige *bouillons* met verſche eijeren nuttigen; men brenge hem te bedde, en legge over zijne maag een flenellen lap, welke in warmen wijn, met theriaak vermengd, natgemaakt is.

In gevallen, waarin de venusziekten een heete koorts ver-

hetzelve ſchynt voort te brengen vergoeden, door in het eerſte geval hetzelve te vermengen men zamentrekkende en zogenaamde ſtoppende middeldn, als daar zijn de kancel-bast, de note-muscaat, de Kreefts-oogen, de roode Koraal, het Draaken-bloed enz. terwijl men in het tweede geval by de *Kina* zodanige middelen mengt die zagtelijk den buik week en open houden, waar toe men verkiest de rhabarber, de Pillen van Ruffus, die van van Straten of andere ſoortgelijke middelen. B.

veroorzaakt hebben, moet men zich van de aderlating niet bedienen, tenzy de volheid en hardheid der pols dezelve aanwijze. Beter is ook in twee reizen een kleine dan op éénmaal een groote lating te doen. Garstenat met wat melk, eenige inneemfels falpeter, darmfpoelingen uit wollekruidsbloemen gekookt, laauwe voetbadingen, en om te voeden *kalfsbouillons* met meel, zijn de herftelmiddelen, die aan den waaren inzichtregel voldoen, en in de gevallen, waarin zy door my gebruikt zijn, met grooten fpoed geflaagd hebben (*u*).

De toevallen vereifchen zelden een byzondere behandeling, en wijken voor de algemeene. Wil men echter meer byzonderlijk eenig deel verfterken, men kan

(*u*) Soortgelijke Regel is 'er te volgen, zo dikwils 'er ontfteeking of hevige koorts tegenwoordig is. Zie het geene wy aangemerkt hebben in aantekening (*i*). De volgende middelen konnen tusfchen de Dorst-dranken gebruikt worden.

R. Aq. hordei; unc. xij.
Rob. ribefiorum unc. j.
Pulp. tamarind. unc. f.
Nitri puri dragm. ij.
M. F. Mixtura.

Om 'er alle half uur een half once van in te neemen. Of als 'er afgang vereifcht word.

R. Fol. Senn. mund. dragm. iij.
Rad. Malv. Alth. ann. unc. f.
Coq. in f. q. Aq. Col. P. ij.
add.
Pulp. tamar.
—— Casf. Fift. rec. extr. ann. unc. f.
Mann. Opt. - - - - - unc. j.
Sal. Polychreft. - - - - - dragm. ij.
F. Potus.

Om 'er alle half uur een once van in te neemen een weinig warm, tot dat 'er afgang koomt. B.

kan nu en dan uitwendige by inwendige krachttoebrengende middelen voegen. Dikwijls heb ik *epithemata* of aromatijke pleifters, om op de maag te leggen, met goed gevolg aangeraden. Niet ondienftig is ook de teelballen met een zachte flenellen lap, in eenig verfterkend vocht gedoopt, te omzwachtelen, en door middel van een fchortzakje op te houden (*v*).

Hetgene de Hr. DE GORTER aangetekend heeft, kan hier plaats gegeven worden. „ Somtijds heb ik de gezichtsverlamming, uit de venerifche buitenftappen „ oorfpronglijk, door het gebruik van inwendige verfterkingen genezen, mitsgaders door opgefnoven „ hoofdpoeijers, uit hoofde der ligte prikkeling, die „ zy veroorzaaken, een zeer grooten toevloed van „ dierlijke geeften op de gezichtzenuw aanvoeren- „ de (1) ".

Dieper my over de geneeswijze intelaten, zou van geen nut weezen. Welke uitgebreidheid ik aan mijne uitweidigen ook gave, nooit zouden zy ten beftier der lyderen kunnen ftrekken zonder de onderfteuningen van eenen Arts, voor welken zy niet baaten zouden (*w*) Ik

(*v*) Zie het geene wy te vooren hebben aangemerkt in aantekening (*s*). Als men Stoovigen of Pappen wil aanleggen moeten dezelve bereid worden uit de welriekende Kruiden, als daar zijn de Wynruit, Roofemarijn, majolyn, thymus, origanum, en andere van deze foorten, die gekookt moeten worden in wijn of ftaalwater. B.

(1) De perfpir. infenfib. p. 514, 515.

(*w*) Veele hebben echter verlangt by deze loflijke verhandeling eenige geneesmiddelen gevoegd te mogen zien. Het Boek van de Engelfche Onania, maakt van haare middelen Geheimen, fchoon ieder Arts zeer ligtelijk kan weeten tot welke klasfe dezelve behooren, als hunne uitwerkzelen aan den tijtel dien zij voeren, voldoen.

Ik heb de levensregel wat breeder verhandeld, omdat elkeen, wanneer de ziekte nog geene groote voortgangen gemaakt heeft, en als de oorzaak ophoud, zijne genezing zelf te werk ſtellen, en omdat hy zonder eenig gevaar zijn bedrijf opſchorten kan. Niets blijft my derhalven overig om dit gedeelte ten einde te brengen dan 'er de voorbehoedende geneesmanier bytevoegen. Ik heb beſpeurd, dat dit artykel aan de eerſte uitgave dezer mijner Verhandelinge ontbrak, en 'er een wezentlijke uitlating in was. Een man, in de republijk der wetenſchappen door zijne werken vermaard, en nog aanzienlijker door zijne talenten, zijne kundigheden en perſooneele hoedanigheden dan door zijnen naam en de bedieningen, welken hy in ééne der voornaamſte ſteden van Zwitſerland zo waardiglijk bekleed, de Hr. ISELIN, Staatsſecretaris te Bazel (hy zal my wel willen toelaaten hem te noemen) heeft my dit gebrek op een heel beleefde wijze onder het oog gebragt. Ik zal het afgebroken ſtuk van zijnen brief met zo veel te meer vermaak, als dezelve juiſtelijk voorſtelt wat men te betrachten hebbe, hier opgeeven. *Ik zoude*, ſchrijft hy

doen. Een vervolg van hetzelve Engelſche werk, in 't Hoogduitſch beſchreeven en daar na in 't franſch vertaald, bevat niets, dat hier omtrent meerder voldoet; het is eene onnozele ſchryftrant, en het roemt zeer hoog de middelen, die het niet noemt; waarſchijnlijk om den Aftrek daar van te vermeerderen, en de bezitters van deze geheimen te bevoordeelen. Ik heb dan op het aanhouden van den Boekverkooper, ter voldoeninge van de verlangens, dit werk by deszelfs tweede nederduitſche uitgaave, wel willen verrijken met eenige voorſchriften. De zieken behooren dezelve ſlegts nateſchryven en in de Apotheek overtegeeven om te doen bereiden. Edoch, ik raade hen hier mede niet te ſtout te werk te gaan; de verſchynzelen van hunne gebreken konnen hen zomtijds verleiden, behalven dat 'er omſtandigheden in de ziektens zijn waar te neemen die het algemeen niet begrijpt, maar die de leiding van een Geneesheer nodig hebben. B.

hy my, *van uwe hand wel een Werk wenſchen te zien, waarin gy de zekerſte en min gevaarlijke middelen aan de hand geeft, door welken de ouders, geduurende den tijd van de opvoeding hunner kinderen, en de jonge luiden, terwijl dezen aan hun eigen beſtier overgelaten zijn, tegen de hevigheid der driften, hun vervoerende tot buitenſporigheden, waaruit zo verſchriklijke ziekten ontſtaan, en tot wanordeningen, die het welwezen zo van de maatſchappy als van henzelven verſtooren, zich wapenen kunnen. Ik twyfel niet, of daar is een voedſelregel, die in 't byzonder de ingetogenheid bevoordeelt; en ik geloof, dat een werk, hetwelk ons denzelven leerde, gevoegd by de beſchryving der ziekten, uit de ontucht herkomſtig, de beſte zedekundige Verhandeling over deze ſtoffe voorbyſtreeven zoude.*

Hy heeft ongetwyfeld groot gelijk. Niets dan dit byvoegſel, door hem begeerd, zou van meer aangelegenheid weezen; maar niets ook dan dit, van de andere deelen der niet alleen medicinaale maar ook zedelijke opvoedinge afgezonderd, zou meer zwarigheid inhebben. Om op zichzelven dit artykel te verhandelen, moest men, zo men 't behoorlijk doen wilde, een groot aantal van grondbeginſels vastſtellen, die dit Werkje alte lang uitrekken zouden, en die 'er van de andere kant ook zeer weinige betrekking toe hebben. Eenige algemeene voorſchriften, afgeſcheiden van grondſtellingen en noodzaaklijke verdelingen, zouden niet alleen geringen dienst doen, maar zelfs ook gevaarlijk kunnen worden. Beter dan is het zodanige Verhandeling te voegen by een grooter Werk, 't gene handelt over de middelen om een goed temperament

ment te vormen, en den jongen luiden een duurzaame gezondheid te verschaffen, eene stoffe welke, offchoon door bequaame mannen onder handen genomen, nog niet naar behoren uitgeput is, en tot welke nog eene menigte van allergewichtigste zaaken zowel als van ziekten, tot de jeugdige leeftijd betreklijk, kan bygevoegd worden. Ik zal derhalven, ondanks my zelven, dit artykel onaangeroerd voorbygaan. Alles wat ik hier zeggen kan, is, dat de ledigheid, de werkeloosheid, een te zacht bed, een te lang verblijf in hetzelve, een *dieet* by welken men te veele voedende sappen, speceryen, zout en wijn gebruikt, verdachte vrienden, ontuchtige werken, allen meest beëigenschapt om tot deze buitensporigheden te vervoeren, met geene te groote voorbehoedzaamheid vermijd kunnen worden. Bovenal is de *dieet* by uitstek van aanbelang, en men kan 'er geene aandacht genoeg over gaan laaten. Zy, tot de opvoeding der jonge luiden verordend, behooren de fraaije aanmerking van den oudvader Hironimus zich steeds voor oogen te stellen. *Geene smitsen van Vulkaan, geene rookende monden van den Vesuvius, geen Olympische berg, gloeijen met zo heete vlammen als tafelgerechten, die te sterk voeden en met wijn bevochtigd worden.* MENJOT, sedert het midden tot aan het einde der voorbygelopen eeuwe één der Artsen van Lodewijk den grooten, spreekt aangaande vrouwen, dien de buitenmaat in 't gebruik van Hypokraswijn tot venerische ontucht vervoerde. Wijn en vleesch zijn des te meer quellend, als zy, met de kracht der aanprikkelingen van 's menschen gestel te vermeerderen, het vermogen der reden, welke deze aanprikkelingen moet wederstand bieden,

den, verzwakt. *De wijn en het vleesch verstompen de ziel*, zegt PLUTARCHUS in zijne Verhandeling *over het vleescheten*; een Werk, hetwelk in 't algemeen behoorde gelezen te worden. De invloed van 't bestier der zeden is by de alleroudste Geneesoefenaars alrede bekend geweest. Zy hadden het denkbeeld eener zedekundige Geneesmanier, en GALENUS heeft ons aangaande deze stoffe een Werkje nagelaten, het beste misschien dat men tot hier toe in handen heeft. Men zal, na hetzelve gelezen te hebben, van de wezentlijkheid zijner belofte overtuigd worden. „ Dat zy, „ die lochenen, dat het onderscheid der voedselen „ de éénen ingetogen maakt, de anderen losbandig; „ de éénen kuisch, de anderen ontuchtig; de éénen „ kloekmoedig, de anderen lafhartig; de éénen ze„ dig, de anderen verwaand; dat zy, zeg ik, die „ deze waarheid lochenen, zich by my vervoegen en „ mijnen raad omtrent spijs en drank achtervolgen. „ Ik beloof hun, dat zy 'er groot behulp van trek„ ken zullen voor de zedelijke Wijsbegeerte. Zy „ zullen de krachten van hunnen geest voelen aan„ groeijen. Zy zullen meer vernuft, meer geheu„ gen, meer naarstigheid verkrijgen. Ik zal hun ook „ zeggen, welken dranken, welken winden, wat ge„ steldheid der lucht en welke landstreek zy mijden „ of kiezen moeten (1) ". HIPPOKRATES, PLATO, ARISTOTELES en PLUTARCHUS hebben ons reeds zeer deftige aanmerkingen over dit gewichtige onderwerp in handen gelaten. Ook vind men onder de Werken ons

(1) Quod animi mores corporis temperamenta sequantur, c. 9. CHARTERIUS, t. 5, p. 457.

ons overgebleven van den Pythagorist PORPHYRIUS, dien driftigen beſtryder der Chriſtenen in de derde eeu, eene Verhandeling *over de onthouding van 't vleeſcheten*, in welke hy FIRMUS KASTRICIUS, aan wien hyze opdraagt, wegens het nalaten van den eetregel uit de plantgewasſen berispt, hoewel deze hem had toegeſtemd, dat die voedſelaart ter bewaringe der gezondheid en om de ſtudie der Wijsbegeerte gemaklijk te maaken van meer nut was. Uwe eigen ondervinding, voegt hy 'er by, heeft u, ſedert gy vleeſch gegeten hebt, geleerd, dat deze mijne waarſchouwing wel gegrond is. In deze Verhandeling zijn zeer goede dingen vervat.

Het krachtdadigſte, het alleen onfeilbaare behoedmiddel is buiten tegenſpraak datgene, 't welk aangewezen word door den grooten man, die zijns gelijken en alle derzelver inzichten best gekend heeft; die niet alleen opgemerkt heeft, wat zy zijn, maar ook wat zy geweest zijn, wat zy behoorden te weezen, en wat zy konden worden; die hen op de oprechtſte wijze bemind heeft; die ten hunnen voordeele de grootſte pogingen in 't werk geſteld heeft; die zich voor hen heeft opgeofferd, en 'er op de wreedſte wijze over vervolgd is geworden. *Waak zorgvuldiglijk over den jongeling, en laat hem dag noch nacht alleen. Verberg ten minſten alles in zijne kamer. Want zodra hy zich aan deze heblijkheid, de doodlijkſte daar een jongman toe vervallen kan, verſlaafd zal hebben, zal hy 'er tot aan het graf de betreurlijke gevolgen van draagen. Hy zal lichaam en geest altijd verzwakt vinden.* Ik beroep my op het Werk

Werk zelf, waarin men alles, wat over deze ſtoffe uitmuntend geſchreven is, leezen kan (1). (*x*).

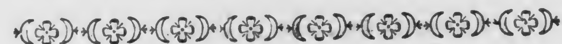
De afſchildering van 't gevaar, wanneer men aan het quaad zich overgegeven heeft, is mogelyk de krachtigſte beweegreden tot inkeer. Zy is een verbaazend tafereel, recht gepast om van ſchrik te rug te doen deinzen. Laat ons de voornaamſte trekken eens van naby beſchouwen. Een algemeen verval van 't geſtel. Verzwakking van alle 's lichaams zintuigen en van alle de vermogens der ziel. Verlies van verbeelding en geheugen. Botheid van geest. Verachting, ſchaamte, en, gelijk de ſchaamte naar zich ſleept, ſchande. Alle de werkoefeningen onthust, opgeſchorst en met pijn vergezeld. Langdurige, verdrietige, hardnekkige en walglijke ongeſteldheden. Scherpe en geſtadiglijk wederkeerende pijnen. Alle de quaalen eens grijzen ouderdoms in den besten leeftijd. Onbequaamheid tot alle bezigheden, waartoe de menſch gebooren is. Een allerverachtſte toeſtand van een onnut meubel in de wareld te weezen. Quyningen, waarvoor zodanige bedenking dagelijks blootſtelt. Walg van alle eerlijke vermaaken. Zelfquelling. Schuwing voor anderen en, 't welk 'er het gevolg van is, voor zich zelven. Schrik om langer te leeven, en vreeze om van het ééne oogenblik tot het an-

(1) Zie *over de Opvoeding*, t. 2, p. 232. t. 3. p. 255, &c.

(*x*) Een Werkje dat den Jongeling die de franſche Taale machtig zy, kan aangepreezen worden, is dat van eenen ongenaamden Schrijver, tot tijtel hebbende *Diſcours Philoſophique & morale, ſur la luxure artificielle & ſur tous les crimes relatiſs.* Men vind daar in verhandeld al het geene tot verdelging van dit kwade handſpel van de zijde der God-geleerden en Zedekundigen kan gezegd worden. Het is gedrukt te *Lauſanne. by Antoine Chapuis.* 1770.

andere de zelfmoord te begaan. Zielangst, erger dan 'slichaams pijnen. Wroegingen, erger dan de zielangst, en die, van dag tot dag aangroeijende en, als de ziel niet meer door de banden des lichaams bekneld en verzwakt word, ongetwyfeld in sterkte toeneemende, ter eeuwige straffen misschien, en tot het vuur, welk niet uitgebluscht word, verstrekken zullen. Ziedaar een ruwe schets van 't lot, welk dengenen bereid is, die zich gedraagen alsof zy 't niet te duchten hebben.

Bevorens het artykel der Behandelinge te verlaaten, moet ik de zieken waarschouwen (en deze waarschouwing betreft ook allen, die aan sleepende quaalen, vooral wanneer dezen met zwakheid vergezeld zijn, sukkelen,) dat zy niet hoopen moeten, binnen korten tijd te kunnen hersteld worden van ziekten, die het voortbrengsel der misslagen van eenige jaaren zijn. Zy moeten het verdriet eener langzaame genezinge verbeiden, en aan de leefwijsregels zich stiptelijk onderwerpen. Dat hier somtijds beuzelingen onder schijnen te loopen, is, omdat zy buiten staat zijn het aanbelang van dezelven te bezeffen. Zy behooren zich geduriglijk te binnen te brengen, dat de quelling van de strengste geneeswijze tegen de ligste ziekte luttel opweegt. Ook vergunne men my te zeggen, dat, zo men geneeslijke quaalen, die, overmits zy qualijk behandeld zijn, zich niet herstellen laaten, aantreft, men ook een groot aantal vind, van welks ongeneeslijkheid des lyders tegenspartelіng, ondanks de beste behulpsels, dien een Arts van zijne kant tracht aantewenden, de oorzaak uitmaakt. HIPPOKRATES vorderde, om zich te beter van een goed gevolg te verzekeren, dat zowel de lyder als de Arts, nevens de genen die den zieken ten dienste staan, egaallijk zich van hunnen plicht queeten. Gebeurde deze onderlinge samenloop min zeldzaam, de gelukkige uitkomsten zouden zich menigvuldiger zien laaten. *Dat de lyder*, zegt ARETEUS, *kloekmoedig zy, en met zijnen Arts tegen de ziekte éêne lijn trekke* (1). Ik heb de halstarrigste quaalen voor het oprichten van zodanige overeenstemming zien verdwijnen. Ook hebben my de uiteuste waarnemingen geleerd, dat zelfs de woede van kankergezwellen voor geneesbehandelingen, misschien met eenige voorzichtigheid voorschreven, maar vooral in 't werk gesteld met eene gezeglijkheid en regelmaat, waarvan de goede gevolgen de lofspraak uitmaaken, de wijk nam.

VIERDE ARTYKEL.

Overeenkomstige ziekten.

ELFDE AFDELING.

De Nachtbevlekkingen.

Ik heb de gevaaren eener alte overvloedige zaadontlastinge, uit de venerische buitensporigheden en zelfbesmetting herkomstig, aangetoond. Ik heb, by den aanvang van dit Werk, alrede gezegd, dat het teelzaad ook door nachtbevlekking in wellustige droomen, itsgaders door eene ontvloeijing, onder den naam van en-

(1) De diut. morb. l. 1, procem. p. 27.

enkelen zaadvloed bekend, verloren raakte. Beide deze ongemakken zal ik thans hier in overweging neemen.

Zodanig zijn de wetten, die ziel en lichaam vereenigen, dat, terwijl de zintuigen door den ſlaap bevangen zijn, de ziel zich met denkbeelden bezig houd, welken haar de zinnen over dag hebben aangebragt.

Rex, quæ in vita uſurpant homines, cogitant, curant, vident,
Quæque aiunt vigilantes agitantque, ea ſi cui in ſomno accidunt,
Minus mirum eſt. Acc.

Dat is:

Het werk, dat menſchen in hun leven bezig houd;
De zorgen hunner ziele, en wat hun oog beſchout,
En wat zy denken, ſpreeken, maaken
En daaglijks doen, terwijl zy waaken;
Geen wonder, Vorst, dat al dit driest gewoel by nacht,
Terwijl zy ſlaapen, voor de zinnen word gebragt.

Eene andere wet dezer vereeniginge is, dat de ziel, zonder de verknochtheid der zintuigen te verſtooren, of, om alle dubbelzinnige bewoording te mijden, zonder hen voor uitwendige indrukſels gevoelig te maaken, in den ſlaap zekere bewegingen kan doen opwellen, noodzaaklijk ter uitvoeringe van de wilsneigingen, dien de denkbeelden, waarmede zy zich bezig houd, haar inboezemen. Bezwangerd van gedachten, die tot de liefdevermaaken betrekking hebben, en aan onkuiſche droomen verſlaafd, veroorzaaken de voorwerpen, welken zy zichzelve afbeeld, in de werktuigen der voorttelinge dezelfde bewegingen, dien die voorwerpen, terwijl de zintuigen wakker waren, gaande gemaakt hadden. Ook word de daad na-

natuurlijker wijze verricht, byaldien zy in de inbeelding verricht word. Wat Horatius in éene der pleiſterplaatſen op zijne reis naar *Brindiſi* gebeurde, is niet onbekend.

Hic ego mendacem ſtultiſſimus usque puellam
Ad mediam noctem expecto: ſomnus tamen aufert
Intentum veneri: tum inmundo ſomnia viſu
Nocturnam veſtem maculant, ventremque ſupinum.

willende, onder verzachting, te kennen geeven:

Hier leg ik, groote zot, tot middernacht te beiden
Op 't valſche meisje, voor mijn zoet vermaak beſcheiden.
Vermoeidheid echter bant den heeten lust der Min,
Door my in zachten ſlaap te fusſen, uit den zin.
Maar 'k voel my zo geſteld op geil gezicht in 't dromen,
Als had ik waarlijk mijn vermaak met haar genomen.

De teelwerktuigen, op hunne beurt, eerst geprikkeld, maaken nu en dan alleenlijk de inbeelding gaande, en verwekken droomen, die insgelijks op de voorgaande manier eindigen. Deze grondſtellingen dienen om de verſchillende ſoorten der Nachtbevlekkingen te verklaaren.

De eerſte ſoort is die, welke uit eene overtolligheid des teelzaads voortkoomt. Zy is die van menſchen, die in de kracht hunner jaaren, bloedrijk, wakker en kuiſch zijn. De warmte van 't bed, bezig met de vochten uittezetten, het zaadvocht, meer dan anderen voor de uitzetting vatbaar, en de geprikkelde zaadblaasjes ſleepen de inbeelding mede, welke, geene behulpſels hebbende, die haar de begocheling doen bemerken, aan de drift zich geheelenal overgeeft. Het denkbeeld van den byſlaap brengt 'er het laatſte uit-

 ver-

werkſel van voort, de uitwerping namentlijk. In dit geval is de ontlasting geene ziekte, maar veeleer eene begunstigende ſcheiding, eene beweging ter opruiminge van een vocht, hetwelk, alte overvloedig en alte vastgeboeid zijnde, nadeel zou kunnen doen. En ſchoon dit ſommige Artſen, geen geloof ſlaande dan aan hetgene zy gezien hebben, ontkennen, is evenwel niet min zeker, dat dit vocht, uit hoofde zijner overtolligheid, verſcheiden ziekten *of* van roedeſpanning *of* van lijfmoederlijke woede veroorzaaken kan.

Over dit geſchilſtuk vergunne men my een korten AFTRED, als niet vreemd zynde aan mijn onderwerp.

A ſemine retento multos produci morbos memorat GALENUS (1) *& exemplum in hiſtoria monſtrat. Ille &c* *. Dat is: „ GALENUS vermeld, dat uit het „ teruggehouden zaad veele ziekten geboren worden, „ en hy toont 'er in een verhaal het voorbeeld van.

„ Hy

(1) De locis affectis l 6, c. 5, CHARTER t. 7, p. 919.

[* In de drie eerſte uitgaven heeft de Schryver deze aanmerkingen in 't Franſch opgegeven, hoewel zo uitgebreid niet. Wat hem naderhand bewogen hebbe omze in 't Latijn te ſchrijven, kan ik als ik zijne Voorreden hierby nederleg, niet giſſen. Zijn oogmerk was algemeen. Miſſchien heeft hy naderhand geoordeeld, dat deze Waarneemingen de ooren van kuiſche Lezers te ſterk in het Franſch gequetst hebben, en dat hyze daarom alleen in 't Latijn voor de Artſen behoorde overtelaaten, voor wien zy ook eigentlijk te ſtade koomen. Maar hierdoor week hy van zijn algemeen doelwit. Ik hadze 'er dan liefst in 't geheel uitgelaten, of derwijze bewimpeld en onder verzachting overgeſchreven dat zy niemands kuiſchheid ſterk treffen konden. Laat ik evenwel hierby aantekenen, dat een Lezer, wie hy ook zy, tot deze zaken reeds genoeg voorbereid is, of dat hy, indien hy, dit Werkje tot hiertoe doorbladerd hebbende, zijne onkuiſche driften niet voor een oogenblik afleggen kan, *of* verſteend voor alle redeneringen, *of* beestachtig geil moet weezen. VERT.]

„ Hy heeft twee perſoonen van zodanige natuur gekend, „ de ééne een weduwnaar, de andere eene weduw, „ die ter dezer oorzaake, van het voorheen gepleegde „ liefdevermaak zich onthoudende, loom en vadſig van „ lichaam wierden. De man verloor den eetlust, en „ konde de geringſte hoeveelheid van ſpijze niet be„ hoorlijk verteeren. Als hy zichzelven drong om iets „ meer te eeten, moest hy het terſtond weer overgee„ ven. Uit hoofde van het bezef dezer ongemakken „ niet alleen, maar ook zonder eenige baarblijklijke „ oorzaak, zoals miltzuchtigen gewoon zijn, verviel „ hy in droefgeestigheid. De vrou ſukkelde, behalven „ met andere quaalen, ook met eene verzwakking „ haarer zenuwen. Beiden echter, tot den voorgaanden levensſtaat geraakt, herkreegen hunne gezond„ heid. Ik heb, geduurende mijn verblijf te Montpel„ lier, een byna overeenkomstig geval gezien. Eene „ kloeke en ſterke vrou, veertig jaaren oud, onlangs „ weduwe geworden, en dus van haars overleden „ Mans omhelzingen, waarvan zy voorheen het genot „ gehad had, t'eenenmaal verſtoken, wierd van zo „ geweldige *hyſteriſche* opſtyging overmeesterd, dat „ zy het gebruik haarer zinnen verloren ſcheen te „ hebben. Daar was geen middel, 't welk haar deze „ *convulſive* trekking beneemen kon dan eene zachte „ wryving der ſchaamdeelen, op eene wijze als met „ het byſlapen overeenkoomt, zodat zy, met het „ gantſche lichaam in werking gebragt, de zondigende ſtoffe door een overvloedige uitwerping ont„ lastte, en alzo van haare quaal genezen wierd.

„ Een andere Waarneming levert ons ZACUTUS LU-

 „ SITA-

„ SITANUS (1) aangaande een meisje, welks ziekte uit „ dezelfde oorzaak opwelde. Het wierd van een over- „ val by tusfchenpozing dermaate gefolterd, dat het, „ terwijl het bezwaarlijk konde ademen, over het ge- „ heel lichaam *convulfief*, zonder eenig gevoel, en met „ verdraaide oogen, door tandenknerzing en bevende „ tong voorgegaan, den geest fcheen te geeven. „ Zeer veele middelen, anders in de *hyfterifche* over- „ vallen van dienst, waren hier vruchteloos. Hy liet „ het *pesfaria*, uit fcherpe artfenymiddelen bereid, „ aanleggen, door welkers beweging, kitteling en „ warmte in de geprikkelde lijfmoeder eene overvloe- „ dige *fpermatijke* uitlozing gefchiede, en dus de „ lijdfter van deze wreede quaal herfteld wierd.

„ De Hr. HOFFMAN verhaalt ons het geval van eene „ Non, welke van dezelfde oorzaak gequeld, door „ dezelfde ontlasting bywijlen het overval deed op- „ houden.

„ Twee mansperfoonen, zegt ZACUTUS, vervielen „ in zeer zwaare ongefteldheden, toe zy zich fpeen- „ den van den byflaap, dien zy te voren fterk geoe- „ fend hadden. By den éénen, lui en lekker opge- „ voed, en die, na zijnen affland van 't liefdever- „ maak, op den oever was van in eene tering te ftor- „ ten, openbaarde zich allengs en ongevoeliglijk een „ gezwel aan den navel. Hy wierd echter, na een „ huwlijk aangegaan en zich dus wederom aan 't by- „ flapen begeven te hebben, ter vorige gezondheid „ herfteld. De ander, aan een heel aanzienlijk ge- „ flacht vermaagfchapt, was op het Venuswerk zo „ driftig geweest, dat hy 'er door genoodzaakt was „ geworden om, verzwakt en afgemat, eenigen tijd „ het bedde te houden. Hy ondervond, na verloop „ van zes maanden, eene fpijswalging en bezwy- „ meling des hoofds, en wierd, weinigen dagen hier- „ na, van een hevige vallende ziekte aangegrepen. „ Door de geneesmiddelen van den aanval dezer quaa- „ le verligt, vraagde hy zijnen Artfen om verderen „ raad. Dezen, in verbeelding, dat die ziekte van „ een famenlijdenden aart en zijnen oorfprong aan „ eene ongelteldheid der maage verfchuldigd was, zui- „ verde dezelve van haare gebreklijke humeuren, en „ verfterkten haare veêrkracht; maar te vergeefsch. „ De ziekte woedde nog geweldiger, en de lyder, „ na van een hevigst overval getroffen, en als van 't „ weder geflagen te weezen, gaf den geest. By de „ opening van 't lijk befpeurde men in de maag, de „ hersfenen en alle andere deelen niets nadeligs, maar „ men vond in de holte van 't afvoerende zaadvat „ vuile zweeren, zich aldaar geplaatst hebbende door „ de terughouding der *virulente* zelfftandigheid (1).

„ De Hr. ZINDEL gaf, al voor vijftien jaaren, te „ Bazel eene Verhandeling in het licht, in welke hy „ de Waarnemingen der ziekten, uit een teruggehou- „ den fcherpe zaadftoffe oorfpronglijk, byéén verza- „ meld heeft; niet onwaardig om gelezen te wor- „ den (2).

„ Men

(1) *Prox. admirand.* l. 2, obf. 85.

(1) Ibid. obf 109, 110.

(2) *Nicolaus* ZINDELIUS, *de morbis ex caftitate nimia oriundus, Bafilea*, 1745.

„ Men kan hier byvoegen, hetgene de Hr. DE SAUVAGES aangetekend heeft over de kuifchheid der „ vrouwen, die zich toewyen aan een eerbaare fchaamte, maar te driftiger van den venerifchen wellust „ overmand, en te heviger en elendiger de flachtoffers „ haaren vlamme worden, hoe zorgvuldiger zy die „ trachten te verbergen. Van hier ontftaan haare droefgeestigheid, flaapeloosheid, onlust, vermagering en „ menigvuldige bevlekkingen. Die vermaarde Arts „ heeft van dit flach een jonge dochter gekend, welke, terwijl zy voor de voeten eens ftokouden, muffen en morsfigen biegtvaders nederlag, en haar verdrietigen toeftand bitterlijk betreurde, evenwel geduurende dien tijd aan bevlekking onderworpen was, „ en hoezeer, federt twee jaaren, met dit beklaaglijke toeval gequeld, de kuifchheid haarer onbefmette ziel bewaard had. Zy leed een geweldige aanprikkeling tot den byflaap, maar daar haare zielsneiging ftandvastig bleef tegenworstelen ".

Zekere Arts, zo door zijne kundigheid als jaaren aanzienlijk, en die langen tijd de Oostenrijkfche legers in Italie gevolgd heeft, verhaalde my eens, te hebben opgemerkt, dat onder de Duitfche Soldaaten diegenen, die ongetroud waren en ordentlijk leefden, menigmaal van vallende ziekte, roedefpanning en Nachtbevlekkingen gequeld wierden; toevallen, uit een alte overvloedige afkleinzing des zaads afkomftig of mogelijk daaruit, dat dit vocht meer fcherpte gekregen had in eene luchtftreek, welke heeter, en alwaar de fpijsaart voedzaamer was dan in hun Vaderland.

Dezelfde *Doctor* JAKIN, reeds elders van my aangehaald *, had eene *thefis* opgefteld over de ziekten, uit de beroving van het venerifche vermaak oorfpronglijk (1). De Hr. RENEAUME heeft 'er eene gemaakt over den maagdelijken ftaat in de Kloosters, waarvan het onderwerp op hetzelve uitloopt.

Eindelijk, zonder van fommige anderen te fpreeken, de Hr. GAUBIUS heeft de overmatige onthouding in de klasfe van de oorzaaken der ziekten plaats gegeven. Dat zy fommige quaalen, zegt hy, voorbrengt, is wel zeldzaam, maar het word echter by eenige mannen, met een bloedrijk temperament geboren, en veel teelzaad opgeevende, mitsgaders ook by eenige vrouwen dus bevonden (2). Vervolgens worden die quaalen van hem opgeteld. Men behoort 'er het beftaan dan niet van te lochenen. Men kan 'er intusfchen de zeldzaamheid van verzekeren, vooral in eene eeu, welke die der verzwakkinge fchijnt te weezen. Want men bedriegt zich dagelijks met aan deze oorzaak alle de ziekten, van welken de huwbaare fexe overvallen word, zonder onderfcheid toeteëigenen, en haar voor het beste geneesmiddel het trouwen aanteraaden; een geneesmiddel, dikwijls op een quaaden inzichtregel gegrond, en niet zelden fchadelijk, aangezien het de gebreken, die de ziekte vastgeklemd houden, niet vernietigen kan, en

* Bladz. 41.

(1) Hier is 't van dienst aantemerken, dat de *thefis* van den Hr. JAKIN niet ftaande gehouden wierd. Daar quam een Arrest van verbod uit het Parlement tegen op. De Hr. DE LA METTRIE vertaalde die *thefis* in het Franfch, of liever by lietze drukken, want zy was reeds vertaald, en plaatfteze in het fcherpe en haatlijke Hekelfchrift der Artfen van Parys; een Werk, hetwelk zo veel nadeel toebragt aan de waarheid als verdriet aan zijnen geest.

(2) Inftitutiones pathologicæ. §. 563.

en tot de reeds geleden ongemakken alleen nog zulken byvoegt, dien de bezwangering en bevalling gemeenlijk in verzwakte vrouwen veroorzaaken. Ik keer weder tot de Nachtbevlekkingen.

Dat de eerste soort, uit eene overtolligheid van teelzaad, dat men ontlast, op zichzelve geene ziekte is, heeft men gezien. Zy kan evenwel, te dikwijls koomende, en als 'er geene benadeelende overtolligheid meer plaats grijpt, eene ziekte worden .Ik heb alrede aangemerkt, dat de eene ontlasting voor de andere, naar maate dat de kracht der vezel-eigenschap groot is, den weg baant, hierin bestaande, dat de herhaling der bewegingen de ontlastingen gereeder maakt, en dat dezen door de ligtste oorzaak voortgebragt worden; eene bedenking van groot nut om de dierlijke huishouding te verstaan, aangaande welke GALENUS, en vooral de Hr. MATY (1) uitneemende zaaken gezegd hebben, maar welke nogniet t'eenemaal afgehandeld is. Ook rijst hieruit de zwarigheid voort, dat de ontlastingen, onafhanglijk van de behoefte, en terwijl deze zelfs geene

(1) GALENUS, libro de consuetudine. CHARTER, t. 6, p. 541. M. MATY, dissertatio de consuetudinis efficacia in corpus humanum, Leid. 1740. de Hr. PUJATI heef ook over deze stoffe zeer deftige aanmerkingen gemaakt in zijne Verhandeling *over den voedselaart der koortsigen*, blad. 57, &c. De Overnatuurkundigen, die dit stuk best schijnen gevat te hebben, zijn de Hr. LOCKE, *Essay*, &c. l. 2, c. 12. de Hr. DE CONDILLACT *Traité des animaux*, p. 2. c. 2 & 9. en de ongenoemde Schryver van *Elements de Psycologie*, c. 61, 62, 63, 64. Ik ken eenen man, die, meer dan twintig jaaren geleden, wakker geworden door een gerucht van brand, hetwelk te middernacht om één uur voorviel, nu nog allen nachten, op dezelfde tijd en stiptelijk op hetzelfde uur, ontwaakt.

ne plaats heeft, een gevolg worden. Alsdan zijn zy zeer verdrietig, en bevatten in zich alle de gevaaren eener overmatige ontlastinge, welke door andere middelen bevorderd word. *Satyrus*, bygenaamd *Grypalopex*, te Thasus woonende, had, van zijn vijfentwintigste jaar af, dikwijls herhaalde Nachtbevlekkingen. Somtijds ook ontvloeide hem het zaaad over dag. Hy stierf in zijn dertigste jaar aan de tering (1).

De Hr. ZIMMERMAN verwittigt my aangaande eenen man van een fraai vernuft, wien de bevlekkingen de gantsche werkzaamheid van zijnen geest hadden doen verliezen, en wiens lichaam volslagen in den toestand, door den Hr. BOERHAAVE beschreven *, geraakt was. De quaalen, welken de Hr. HOFFMAN op de Nachtbevlekkingen aanmerkte, heeft men alrede gezien †. De gemeenste toevallen, wanneer het quaad nog geene overgroote voortgangen gemaakt heeft, zijn eene aanhoudende afmatting, welke des morgens aanmerklijkst is, en diepgrievende pijnen der nieren. Men raadpleegde my voor eenige maanden ten behoeve eens wijngaardeniers, vijftig jaaren oud, voorheen vry sterk van leden, wien de herhaalde Nachtbevlekkingen, sedert drie of vier maanden, zo wonderbaar verzwakt hadden, dat hy niet dan slechts eenigen uuren 's daags arbeiden konde, menigmaal hierin verhinderd wordende door pijn in de nieren, welke hem het bed deed houden. Hy vermagerde dagelijks. Ik gaf hem raad, maar ik weet niet of die opgevolgd wierd, en van vrucht geweest zy.

Ik

(1) Epidem. l. 6, s. 8, n. 52, FOES. 1201.
* Zie bladz. 13.
† Bladz. 16.

Ik heb iemand gekend, die, na een lang verwaarloosde verkoudheid, geduurende eenige weeken doof geworden, telkens als hem eene Nachtbevlekking gebeurde, des anderen daags nog doover wierd, hetwelk met veel ongemaks gepaard ging. Ik ken een anderen, die, door verscheiden oorzaaken verzwakt, na de bevlekking, met zo groote afmatting en zo algemeene verstyving ontwaakt, dat hy een uur lang als verlamd, en meer dan vierentwintig uuren zeer neêrslachtig is.

Men kan onder deze eerste klasfen de bevlekkingen der zulken brengen, die aan herhaalde uitwerpingen zich gewend hebbende, dezelven eensklaps staaken. Zodanig waren de bevlekkingen der vrouwe, van welke GALENUS verslag doet. Geduurende eenigen tijd in den weduwenstaat geweest zijnde, had de stilstand des zaads haar aan lijfmoederlijke quaalen onderhevig gemaakt. Zy had, onder den slaap, in de lendenen, de armen en beenen, stuiptrekkende bewegingen, die met een overvloedige uitwerping van verdikt zaad vergezeld gingen, zo gevoelig alsof het onder het byslapen gebeurde (1). Zekere dansster wierd by ongeluk in de flinker borst ligtlijk gequets. De Heelmeester, die haar een heel strengen *dieet* voorschreef, verbood haar tevens het pleizier, waarvan zy gewoon was dikwijls genot te trekken. Den derden nacht na deze onthouding, aan welke zy zich onderwierp, zonder echter den *dieet* optevolgen, overviel haar eene bevlekking, welke allen den volgende nachten meermaalen we-

(1) De femine, l. 2, c. 1, CHARTER, t. 3, p. 213.

wederkoomende, haar ziender ooge vermagerde, en hevige nierpijnen veroorzaakte. Ondertusschen genas allengs de wonde, en zou reeds ten vollen geheeld geweest zijn, ingevalle de lijdster voor 't misbruik van spijs en drank zich gewacht had. De Heelmeester, niet wijkende van zijne beginsels, bleef haar het eene en andere verbieden, opende haar eene ader, en gaf haar eene buikzuivering. Maar zy, ongeduldig zijnde liet de geneesmiddelen achterwege, hernam haar ouden trein, en vond zich welhaast van haare verzwakking en pijn ontheven.

Dat men zich wel wachte om uit deze aamerking de nutteloosheid van de voorschriften der grootste Meesteren in de heelkunst, die, steunende op andere waarnemingen, aan de gequetsten den byslaap strengelijk verbieden, te besluiten. Niemand der *Practici* is 'er die op zichzelven zich niet heeft kunnen overreden, hoe schadelijk hun dezelve zy. Ik zal een eenig voorbeeld bybrengen, in hetwelk dezerwijze de zelfbesmetting doodlijk wierd, zoals FABRICIUS HILDANUS ons de historie daarvan bewaard heeft. *Kosmus Slotan* had een jongman de hand, die hy met eene vuurschoot verbryzeld had, afgezet. Dewijl hy den driftigen aart van denzelven kende, verbood hy hem strengelijk alle vroulijke gemeenschap, hem het gevaar daarvan voor oogen stellende. Maar toen alle de toevallen geweken waren, en de genezing op een goeden voet stond, verkoos de lyder op de gewaarwording zijner driften, welken zijne vrou niet wilde beantwoorden, zichzelven, zonder den byslaap, de uitwerping zijns zaads te verschaffen, hetwelk, van koorts, ijlhoofdig-

digheid, ftuiptrekkingen en andere hevige toevallen gevolgd, na verloop van vier dagen hem deed zieltoogen (1).

Ik heb een kortsgetrouden mansperfoon gezien, die, onbezonnen van een kabriolet-wagen fpringende, op zijde viel. Het achterfte rad was, tusfchen de hiel en enkel, over den voet geraakt. Daar was noch breuk noch ontwrichting, maar eene zwaare kneuzing. Na vijf dagen durens zich wel bevindende, gedroeg hy zich eenigen oogenblikken, alsof hem geen toeval getroffen had. Maar twee uuren hier na zwol het gantfche been, vergezeld met ondraaglijke pijnen en een fterke koorts, welke by de dertig uuren duurde. Laat ons nu wederkeeren.

Hetgene ik, by den aanvang der Afdelinge, nopens het verband tusfchen de droomen van de ééne zijde, en van de andere kant tusfchen de denkbeelden, waarmede de ziel over dag zich bezig houd, gezegd heb, dient, om te verklaaren, waarom de zelfbesmetters te gelijk aan Nachtbevlekkingen zo onderworpen zijn. Hun geest, den gantfchen dag met venerifche denkbeelden bezet, vertegenwoordigt zich, geduurende den nacht, dezelfde voorwerpen, terwijl een onkuifche droom de uitwerping ten gevolge heeft, welke altijd vaardig is, wanneer de werktuigen een aanmerklijken trap van aandoenlijkheid gekregen hebben.

Van aanbelang is de voortgangen der gewoonte by tijds voortekomen, en zorg te draagen, dat de Nachtbe-

(1) Obfervat. Chirurg. cent. 1, obf. 22.

bevlekkingen, hoedanig ook de eerfte oorzaak van dezelven zijn moge, niet verouderen: want lang geduurd hebbende, zijn zy zeer moeilijk te geneezen. *Geene ziekte is 'er*, zegt de Hr. HOFFMAN, *welke de lyders meer quelt, en de Artfen meer moeite veroorzaakt dan de Nachtbevlekkingen, die van langen duur geweest en tot eene gewoonte geworden zijn, vooral indien zy dagelijks wederkeeren. De befte geneesmiddelen worden hier altijd vruchteloos gebruikt, en doen menigmaal meer quaad dan goed* (1).

Alle Artfen, die over deze ziekte gefchreven hebben, betuigen de herftelling van dezelve zeer bezwaarlijk te weezen. Ook hebben zelfs alle Artfen, die de gelegenheid hadden van die quaal te behandelen, het dus bevonden. Men moet zich hierover niet verwonderen. Kan men der werktuigen hunne kracht niet wedergeeven, en de aandoenlijkheid geduurende den tijd, die tusfchen twee befmettingen verloopt, niet verminderen, gelijk onmooglijk is; of kan men de wederkomst der wellustige droomen niet eensklaps voorkoomen, gelijk niet min ongemaklijk is; men moet zich verzekerd houden, dat de bevlekkingen op nieu gebeuren, en al het heilzaame byna, dat de geringe hoeveelheid eens artfenymiddels, waarvan men zich federt de laatfte befmetting bediend heeft, uitgewerkt kan hebben, wederom om verre ftooten zal. Men kan derhalven van de éene tot de andere bevlekking niet dan een kleinen voortgang maaken, en men moet 'er een groot

(1) Confil. 102.

O

groot aantal van byéénvoegen, eer men in ſtaat is om een beſpeurbaar uitwerkſel te verkrijgen.

COELIUS AURELIANUS heeft alles, wat de Ouden omtrent de behandeling best gezegd hebben, byéénverzameld. Dus wil hy I, dat de lyder, zoveel mogelijk, alle veneriſche gedachten vermijde; II, dat hy op een hard en uit een verkoelende ſtoffe gemaakt bed ſlaape, over zijne nieren een ſtuk dun bladlood legge, en alle deelen, waarin de ziekte zich geplaatst heeft, overdekke met ſponsſen, in water en azijn of in verkoelende vochten, gelijk het ſap van de *balauſtium*, *acacia*, *hypocyſtis* of *pſyllium*, natgemaakt; III, dat hy ſpijs en drank gebruike, die verkoelen en niet verſtoppen; IV, dat hy verſterkende middelen te baat neeme; V, dat hy zich van een koud bad bediene; en eindelijk VI, dat hy zich gewenne om nooit op de rug, maar altijd op zijde of op den buik te ſlaapen. Deze raad zeker is vol van heilzaame voorſchriften. Maar laat ons eens onderſcheidentlijker nagaan, hoedanig de inzichtregel zy, die hier zich opdoet. Hy beſtaat in de hoeveelheid des zaads te verminderen, en het dromen voortekoomen.

De Voedſelaart en de algemeene leefſtrant zijn, om dien inzichtregel te vervullen, van veel meer dienst dan de artſenymiddelen. De overeenkomſtigſte voedſels zijn zulken, die tot het rijk der plantgewasſen behooren, de peulgroenten en tuinvruchten. Onder het vleeſch telt men dat, welk de minſte zelfſtandigheid inheeft. In de éénе zowel als de andere klasſe moet men zodanigen kiezen, die geene ſcherpte hebben. Den invloed dezes voedſelregels op de gerustheid van den ſlaap heeft men alrede te voren opgemerkt, en men kan

kan denzelven aan menſchen, door Nachtbevlekkingen verzwakt, en wien deze ongeſtoordheid zo noodzaaklijk is, niet te veel aanbeveelen. Zy behooren vooral van den avondmaaltijd afteezien, of ten minſten aldan niet dan heel ligt voedſel te neemen. Deze oplettendheid alleen bevordert de genezing, meer dan alle de artſenymiddelen.

Eenigen jaaren geleden, zag ik eenen jongman, wien byna allen nachten de bevlekking gebeurde, en die hierby reeds eenige overvallen van nachtmerrie gehad had. Een Baardſcheerder ried hem, ſavonds ſlaapen gaande, één of meer glazenvol warm water te drinken, het welk, zonder de bevlekking te verminderen, het laatſte ongemak nog meer toeneemen deed. Beide de quaalen vereenigden zich, allen nachten wederkeerenden. Het vertoonſel der nachtmerrie was een vrouspersoon, ter zelfder tijd tot de bevlekking gelegenheid geevende. Door deze dubbele ongeſteldheid verzwakt, en van een gerusten ſlaap verſteken, trad hy met groote ſchreden naar eene tering. Ik beval hem des avonds niet dan een weinig brood en eenige raauwe tuinvruchten, en zulks wat vroeg, te eeten, mitsgaders, als hy te bedde ging, een glas koud water te drinken, met vijftien droppels van HOFFMANS *liquor anodynus mineralis* vermengd. Hy herkreeg langzaamerhand een gerusten ſlaap en welhaast ook zijne krachten, terwijl de twee ongemakken t'eenemaal verdweenen.

Zwaarverteerbaar vleesch en allerlei gerookt vleesch is, inzonderheid des avonds, een recht venijn voor deze ziekte. Ook herhaal ik mijn zeggen, dat, zonder zich van avondeten, vooral uit het dierenrijk beſtaande,

de, te onthouden, alle andere huipmiddelen geen nut doen. Wijn, *liqueuren*, koffy, zijn in verfcheiden opzichten fchadelijk. De beste drank is zuiver water, in een vles vol van hetwelk men een drachme falpeter kan fmelten, en zulks met goede vrucht. Ik heb evenwel kortelings eenen zieken gezien, by welken de falpeter nadeel deed, vermits zy de Nachtbevlekkingen veelvuldiger maakte. De ééne der twee oorzaaken, waaraan ik dit uitwerkfel toefchreef, was, dat de lyder een zeer zwak zenuwgeftel had, en in zodanig temperament werkt de falpeter als prikkelend. De andere beftond daarin, dat dit middel op een aanmerklijke wijze het wateren bevorderde, dus dat de blaas, geduurende den nacht, fpoediger vol wierd. Nu weet men, dat de uitzetting der blaas éénc der bepaalende oorzaaken is, uit welken de Nachtbevlekkingen voortkoomen.

Het voorfchrift, door Coelius opgegeven, om een zacht bed te mijden, is van de grootfte aangelegenheid. Men moet 'er geene veêren in dulden. Een bed van ftroo zou veeleer dan eene paardenhairen matras te kiezen weezen, en ik hebbe fommige zieken gekend, die zich wel bevonden met de matras door middel van een bereid vel te overdekken. De raad om niet op de rug te gaan flaapen, is op gelijke wijze noodzaaklijk: want zodanige ligging, medehelpende om den flaap onrustiger te maaken, en de teeldeelen meer verhittende, doet nadeel. Eindelijk, omdat de gewoonte hier een grooten invloed heeft, en het van aanbelang is dezelve te vernietigen, kan de volgende waarneming een middel opleveren om 'er in te flaagen. Ik heb het uit den

den mond van eenen Italiaan, aanzienlijk wegens zijne deugdzaame hoedanigheden, en één' der uitmuntendfte mannen, dien ik ooit gekend heb. Hy raadpleegde my over een ongemak van een geheel verfchillenden aart. Om my evenwel des aangaande beter te onderrichten, verhaalde hy my den toeftand zijner gezondheid. Voor vijf jaaren met Nachtbevlekkingen, die hem t'eenemaal uitputteden, gequeld geweest zijnde, had hy eens favonds het vaste befluit genomen van zichzelven wakker te maaken, zodra maar eenig vrouspersoon op zijne verbeelding vat kreeg; en met deze gedachten hield hy zich langen tijd bezig, voordat hy zich tot flapen begaf. Dit middel had de gelukkigfte uitwerking. Het denkbeeld van 't gevaar en de wil om den flaap te breeken, beiden over het denkbeeld eener vrouwe de naauvereenigde nachtwacht houdende, wierden midden in den flaap ter zelfder tijd met het laatfte, wederom voortgebragt. Hy wierd by tijds wakker, en dit voorbehoedfel, eenige avonden herhaald, verftrooide die heblijkheid.

Maar deze twee laatfte gevallen moeten niet alte veel gerustheid inboezemen, want daar zijn 'er, tegen welken de beste middelen mislukten. Hetgene de Hr. Hoffman ons verhaalt (1), is 'er een voorbeeld van. Men moet de zieken vooraf, gelijk die Schryver den zijnen deed, waarfchouwen, dat zy, zonder lange volharding in het gebruik der herftelmiddelen, geen uitwerkfel te verwachten hebben, of liever, dat in een geval, daar de leefregel het wezenlijke is, deze menigmaal een lange opvolging vereifcht, eer zy 'er

(1) Caf. 102.

'er eene gevoelige verligting door kunnen gewaar worden. De artſenymiddelen, zo men 'er zich van bedient, moeten hetzelfde inzicht tot eenen grondſlag hebben als de leefregel. Ik heb nog onlangs een heel ruime aderlating de quaal zien wegneemen. De nitreuſe poeijers, de limonade, de zuure geesten en de amandelmelken kunnen hier van dienst weezen.

De Hr. HOFFMAN gebruikte het volgende poeijer voor den zelfbesmetter, die, na zijn ſchadelijk bedrijf verlaten te hebben, in de bevlekkingen viel. *R. C. C. pphicè pp, oſſ. ſepiæ aa unc. ſ, ſuccini cum inſtillat. olei tartar per deliquium ppar. dr. ij, cort. caſcar. dr. j.* waar van de lyder des avonds eene drachme, met kriekenwater vermengd, innam. Des morgens gebruikte hy het Zeltſerwater en de melk, en voor zijn dagelijkſchen drank een kookſel uit ſandelhout, chinawortels, ſuikerei, ſchorſenere en kaneel. Door middel van deze behulpſels en een overeenkomſtigen dieet wierd de lyder binnen eenige weeken genezen. De Hr. ZIMMERMAN heeft *eenen jongman, eenentwintig jaaren oud, van zeer dikwijls koomende Nachtbevlekkingen, de gewoone verzwakkingen, die reeds eenigen jaaren geduurd hadden, ten gevolge hebbende*, door middel van dit zelfde poeijer herſteld. Hoe echter dit poeijer, welk ſlechts een *abſorbens* is, dat nut te wege brengen kan, valt niet gemaklijk te verklaaren. Maar van de kamfer heb ik goede uitwerkingen gezien.

Eene andere ſoort der Bevlekkingen is die der miltzuchtigen. By dezen geſchied de omloop des bloeds traaglijk, vooral in de aders van den onderbuik. De deelen bygevolg, door welken hun het bloed aangebragt

bragt word, zijn menigmaal opgeſtopt, en de zenuwen koomen 'er ligt in beweging. Voegt hier by, dat 's lichaams vochten een kenteken van ſcherpte hebben, zeer beëigenſchapt om te prikkelen. Gemeenlijk word ook de ſlaap dezer luiden door droomen geſtoord. Ziedaar groote oorzaaken van bevlekking, aan welke zy derhalven buitengemeen onderhevig zijn. *De inbeelding*, zegt de Hr. BOERHAAVE, *veroorzaakt dikwijls, geduurende den ſlaap, de uitwerpingen des teelzaads. Luiden van ſtudie, die meerendeels zitten, en miltzuchtigen zijn dit toeval onderworpen, terwijl de ontvloeijing menigmaal zo aanmerklijk is, dat zy in eene uittering ſtorten* (1). Ten hunnen opzichte heeft deze quaal zo veel te verdrietiger gevolgen, dat zy aan ſommige buitenſporigheden van dit ſlach zich nimmer overgeeven, zonder 'er grootlijks door benadeeld te worden. De Hr. FLEMMING heeft het gelukkig uitgedrukt.

Non veneri crebro licet unquam impunè litare.

Men moet de huwlijksplichten
Niet alte dikwijls, ſchoon 't geoorloofd zy, verrichten.

Ter genezinge is 'er maar een eenig middel, beſtaande in de hoofdzaaklijkſte ziekte aantetasten. Men begint met de verſtoppingen weg te neemen. Vervolgens bedien men zich van de koude baden en dien heilzaamen bast, dien God ons nog lang laate behouden. Hier aanbied zich waarlijk het geval dier twee vermogende herſtelmiddelen, by welken men ſomtijds het ſtaal voegen kan. En zijn overal onze oplettendheden omtrent de voedſels noodzaklijk, zy zijn het in 't byzonder hier.

(1) Inſtitut. §. 776.

hier. De miltzuchtigen hebben in 't algemeen een zeer qualijk geſtelde ſpijsvertering, terwijl de voedſels, qualijk verteerd geworden zijnde, winderige opblazingen veroorzaaken, die, den omloop belemmerende, tot de bevlekkingen op tweederlei wijze den weg baanen; eerſtelijk, door de terugkering des bloeds in de zaadaders bezwaarlijk te maaken; ten anderen, door de gerustheid van den ſlaap te ſtooren, en dus tot dromen gelegenheid te geeven. En hier uit bevroed men de reden van het verbod, dat PYTHAGORAS zijnen leerlingen deed ten opzichte van winderige voedſels, dien hy met recht, zo voor de juistheid en ſterkte van de werkoefeningen der ziele als voor de kuiſchheid, nadelig keurde. Doch behalven de beide redenen, welken ik opgegeven heb, zoude ik waagen kunnen om 'er nog eene derde van aantewijzen, dewijl ik grond gehad heb omze by twee lyders te vermoeden. Het is de uitzetting der lucht, welke, uit de vochten losgemaakt, in de ſponsachtige deelen der manlijke roede eene opſpanning en veneriſche jeukte veroorzaakt. Want niemand is onbekend, dat alle onze vochten van de lucht bezwangerd zijn, en voor zo verre zy zich volkomen gezond bevinden, de lucht aldaar als gekluiſterd en van alle veerkracht ontbloot is. Groote Natuurkundigen hadden gemeend, dat 'er maar twee middelen waren om haar dezelve weêrtegeeven; een trap van warmte namentlijk, grooter dan men denzelven in het dierlijke geſtel ooit ontmoet, en de rotting. Maar eene menigte van Waarneemingen omtrent ziekten, uit een dus uitgezette lucht oorſpronglijk, heeft doen zien, dat 'er, onafhanglijk van die twee oorzaaken, nog andere veranderingen in de vochten ont-

ontſtaan, die hetzelfde uitwerkſel voortbrengen. Deze ontroeringen ſchijnen ook by de miltzuchtigen zeer dikwijls voortevallen. Weshalven men zich niet verwonderen moet, dat de ſponsachtige deelen der manlijke roede van de losmaking dezer ziekteverwekkende lucht de zitplaats zijn. Integendeel ſchijnt 'er geen deel meer aan te moeten blootgeſteld weezen. En byaldien men voorheen hierop niet gelet hebbe, huisvest waarſchijnlijk het verzuim by de Waarneemers veeleer, dan dat het een gebrek van Waarneemingen zijn zoude. Deze leeren ons de noodzaaklijkheid van voedſels te mijden, die, meer dan anderen met lucht bezet, *en* door hetgene 'er zich in de eerſte wegen van afſcheid, *en* door dat, dat zy in het bloed brengen, het lichaam ônthutſen. Een iegelijk weet, dat verſch bier, hetwelk by uitſtek winderig is, hevige ſpanningen veroorzaakt. Ook heb ik ſedert de laatſte uitgave dezes Werks gezien, dat de Hr. THIERY, een der kundigſte Artſen en vermaardſte Geneesoefenaaren van Vrankrijk, omtrent deze winderige ſpanningen niet onoplettend geweest is.

Men kan hier ook eene ziekte plaatſen, welke, nadien zy met de laatſte ſoort der bevlekkingen overeenſtemt, en hoofdzaaklijk den miltzuchtigen overvalt, den naam van zaadwoede zoude kunnen draagen. Zy verſchilt van de roedeſpanning en ſcherpe zaadprikkeling. Ik zal 'er de ſchets van geeven door eene waarneeming, die ik in de eerſte Latijnſche uitgave dezer Verhandelinge alrede openbaar gemaakt en in de Franſche overgeſlagen gehad heb. Een man, den ouderdom van vijftig jaaren bereikt hebbende, was 'er reeds meer

meer dan vierentwintig mede behebt geweest. Geduurende zo langen tijd had hy geene etmaal zonder vrou kunnen weezen, of zonder de verſchriklijke plaatsvulling van het *Onanismus*. Hy herhaalde die daad gemeenlijk over dag tot op verſcheiden reizen. Het zaad was helder, ſcherp en onvruchtbaar. De ontlastingen geſchiedden vaardiglijk. Zijne zenuwen waren ongemeen verzwakt, de overvallen van zwaarmoedigheid en opſtygingen zeer hevig, de vermogens van zijnen geest verſtompt, zijn gehoor heel dof, en zijne oogen bovenmaten zwak. Hy is in den beklaaglijkſten toeſtand geſtorven. Ik heb hem nooit tot eenige middelen raad gegeven. Hy had 'er echter een groot aantal van gebruikt; doch de meeſten hadden niets uitgewerkt. Alle verhittende dingen waren hem tot nadeel geweest. Het eenige, daar hy verligting by gekregen had, was de kina, op wijn getrokken en door den Hr. ALBINUS hem voorgeſchreven, het gezach van welken grooten Arts een nieu en aanzienlijk getuigenis, ter begunſtiginge van dit geneesmiddel, oplevert. Men vind onder de Conſultatien van de Hr. HOFFMAN een ten naastenby diergelijk geval, waarin de lyder byna ſteeds een veneriſche jeukte gevoelde, en ziel en lichaam egaallijk uitgeput waren (1).

(1) Conſult. cent. 2 & 3, oper. tom. 3, p. 214.

TWAALFDE AFDELING.

De enkele Zaadvloed.

De *Zaadvloed*, zegt GALENUS, die geen anderen dan den enkelen gekend heeft, *is eene ontvloeijing des zaads zonder ſpanning.* Verſcheide Schryvers van alle de eeuwen, en MOZES, de oudſte van allen, gewaagen 'er van. In de waarneemingen van HIPPOKRATES ontmoet men het voorbeeld eens Bergmans, wiens ziekte eene teringkoorts ſchijnt geweest te hebben, en die een tegenwillige onvloeijing van pis en zaad had (1). De Hr. BOERHAAVE ſchijnt inmiddels deze ziekte onder het getal der twyfelachtige dingen te plaatſen. *Men leest*, zegt hy, *in ſommige geneeskundige boeken, dat het teelzaad altemet wegvloeit, zonder dat men het gewaar word. Maar die quaal moet zeer zelden voorvallen. Ook weet ik niet, dat het zaad zonder eenige kitteling kan naar buiten vloeijen, of het is geen waar zaad, zoals in de teelballen afgekleinsd, en in de zaadblaasjes verzameld word: hoewel ik het vocht der voorſtaanderen wel heb zien ontvloeijen* (2). Het gezach van dezen Heer is buiten twyfel ten hoogſten aanzienlijk. Maar behalven dat hy de zaak niet ſtellig beſlist, wederſpreeken hem alle andere Artſen. En, om niet buiten zijn akademieſchool te treeden één zijner vermaardſte leerlingen, de Hr. GAUBIUS, hangt aan de ontvloeijing des teelzaads, die ongevoelig geſchied, zijn zegel. Mijne eigen Waarneemingen laaten

(1) Epid, l. 6, ſ. 3, no. 13. FOES. 1173.
(2) Ibid. LA METTRIE, t. 7, p. 214.

my insgelijks niet toe, aan het bestaan der ééne en andere ziekte te twyfelen. Ik heb persoonen gezien, die na een quaadaardigen druiper, na venerische buitensporigheden of zelf besmettingen, een gestadige ontvloeijing door de roede hadden, maar welke hun tot spanning en uitwerping onbequaam maakte. Zy klaagden zelfs, dat eene enkele uitwerping hen meer verzwakte dan eene ontvloeijing van eenige weeken; hetwelk een tastbaar bewijs oplevert, dat het vocht van die beide ontlastingen hetzelfde niet is, en dat dat, hetwelk door den Zaadvloed naar buiten sypert, niet dan uit de voorstaanders, uit sommige klieren die de pisschacht omringen, uit de blaasjes langs derzelver gantsche lengte verspreid, of eindelijk uit verwyderde uitwaassemende vaten voortkoomt. Ik heb anderen gezien, die ook, gelyk de eersten, eene ontvloeijing hadden, hen nog veel meer verzwakkende, en tot alle uitwerping onbequaam maakende, offchoon de teelballen niet buiten staat scheenen om hunne werkoefeningen te verrichten. En in dit laatste geval ontvloeit, dunkt my, het waare teelzaad zonder gevoel. Wanneer men ook in het maaksel der teeldeelen wel onderricht is, zal men zichzelven ligtelijk overreeden, dat de eerste quaal veel meer dan de laatste voorvallen moet; maat dat deze laatste echter ook plaats hebbe, zal men heel gemaklijk bezeffen. Naaukeurige Schryvers hebben een waaren Zaadvloed zulkeenen genoemd, by welken zy oordeelden dat de ontvloeijende stoffe uit een waar teelzaad bestond, terwijl zy den anderen den naam van bastert- of katharralen Zaadvloed gegeven hebben.

De

De gevaaren dezer ontvloeijinge zijn zeer aanmerklijk. Het tafereel, dat ARETEUS van dezelven opgemaakt heeft, heeft men reeds beschoud *. *Hoe zou men*, zegt hy ter zelfder plaatse, *niet verzwakken, daar, hetgene de sterkte des levens uitmaakt, gestadiglijk verloren word. Het zaad is 't alleen, waarnit 's menschen kracht ontstaat.* CELSUS, die voor *Aretéus* geleefd heeft, verklaart ronduit, dat de ontvloeijing des zaads, zonder venerisch gevoel, de tering aanbrengt (1) JAN, zoon van *Zacharias*, onder den naam van ACTUARIUS beter bekend, is in het Werk, dat hy ten dienste des Afgezants, door den Konstantinopolitaanschen Keizer naar het Noorden gezonden, van dezelfde gedaehten als de Schryvers, die ik reeds bygebragt heb. *Byaldien de ontvloeijing des zaads, welke zonder spanning en gevoel geschied, eenigen tijd anhoud, veroorzaakt zy noodzaaklijk de tering en den dood, overmits het balzamijkste gedeelte der vochten, zowel als de dierlijke geesten verspild worden* (2).

Ook denken de hedendaagsche Schryvers op gelijke wijze als de ouden. *Het gantsche lichaam vermagert*, zegt SENNERTUS, *en vooral de rug. De lyders worden krachteloos, droog en bleek. Zy verflaauwen. Hunne nieren worden pijnlijk, en hunne oogen hol* (3). De Hr. BOERHAAVE plaatst dezen Zaadvloed onder de oorzaaken der verlamminge; en men zal ontwaar worden, dat hy ter dezer plaatse de ontvloeijing van een waar zaad toestemt. „ De verlamming, zegt hy, „ uit

* Bladz. 6.

(1) De Medicina, l. 4, c. 21.

(2) Medicus, sive de methodo medendi l. 1, c. 22.

(3) Praxis medica l. 3. part. 9, sect. 2, c. 4.

„ uit eenen Zaadvloed herkomſtig, is ongeneeslijk, „ nademaal het lichaam uitgeput is (1) ". In den deftige Verhandeling van den Hr. KOEMPH vind men hieromtrent zeer gewichtige aanmerkingen (2).

Deze ziekte kan van verſcheiden afgelegen oorzaaken afhangen. De naaste is byna altijd gepaard met een gebrek in de ontvloeijende vochten, te dun en dikwijls zeer ſcherp zijnde, en met een groote verſlapping der deelen. De ontaarding der vochten geeft een gebrek van bearbeiding te kennen, welke van een algemeene verzwakking afhangt en verſterkende middelen vordert, dien de verzwakking der werktuigen insgelijks aanwijst nodig te hebben. De keuze dier middelen word door de verzellende omſtandigheden beſlist. In alle de omſchryvingen te treeden, nopens welken men goede aanmerkingen by verſcheiden Autheuren, vooral by *Sennertus*, eenen Schryver der best verkorte geneeskundige praktijk, vinden zal, zou hier het beſtek niet toelaaten.

Dezelfde herſtelmiddelen, in het beloop deezes Werks tegen de overige gevolgen der beſmettinge aangewezen, de koude baden, de kina, het ſtaal en de andere verſterkingen, zijn tegen deze ziekte ook van dienst.

(1) De morb. nervor. p. 717. Dit Werk, uit zijne lesſen, ſedert 1730 tot 1735, verzameld, en dus het laatſte van eenige jaaren, dat de Hr. VAN HALLER uit die lesſen opgeſteld heeft, bewijst, dat de Hr. BOERHAAVE, aangaande de mooglijkheid eener ontvloeijinge uit waar zaad, van gedachten veranderd was. Ook weet men, dat die groote man altijd gereed ſtond om zijne oude gevoelens afteleggen en nieuwen te omhelzen, zodra hy overtuigd wierd dat dezelven beter waren.

(2) G. L. KOEMPF de morbis ex atrophia. Basl. 1755.

dienst. De Hr. BOERHAAVE getuigt, dat de *hepatica*, in een verouderden zaadvloed, die van de verſlapping der werktuigen afhangt, voortreflijke uitwerkſels (*egregios ſane præſtat uſus*) te wege brengt (1). Somtijds kan men om de neiging, die de gewoonte aan de vochten om na één en het zelfde deel te vloeijen, toebrengt, afteleiden, met eenige afgangwekkende middelen beginnen. Vermaarde Artſen hebben 'er zelfs eene werkkracht, tegen deze ziekte byna *ſpecifijcq*, aan toegeſchreven. My ondertusſchen heeft de ondervinding, meer dan de reden, het tegendeel aangetoond. En zy, die de moeite genomen hebben van de Schryvers, boven van my opgeteld, intezien, zullen bemerken, dat zy geene afgangwekkingen voorſchrijven.

ACTUARIUS gebruikt *verſterkende middelen, die niet verhitten* (2).

ARETEUS, willende dat men de ziekte, uit hoofde van 't gevaar, waarmede zy dreigt, zonder uitſtel geneeze, beveelt alleenlijk verſterkingen, de onthouding der liefdevermaaken en het koude bad (3).

CELSUS, uit wiens arbeid de één en ander zijn voordeel getrokken heeft, ſchrijft de wrijvingen voor, en vooral een waterbad eener ongemeene koudte, *natationesque quam frigidisſimæ*. Hy wil, dat men alles, wat men eet en drinkt, koud gebruike, en dat men alle voedſels vermijde, die raauheid voortbrengen, winden veroorzaaken en de ſcherpte des teelzaads vermeerderen.

(1) Hiſtoria plantarum, &c. p. 51.
(2) Ibid l. 4, c. 8.
(3) p. 131.

ren. FERNELIUS gebood voedzaame, ligtverteerende ſpijzen en verſterkende conſerven.

Byaldien de belofte van LANGIUS, die *zweeren durft, dat de buikzuiveringen en de voedſelaart deze ziekte geneezen*, vast gaat, kan dit alleen waar weezen in het geval, wanneer zy ontſtaan is uit een quaade dieet, welke in den onderbuik verſtoppingen gemaakt, en alle de vochten ontaard heeft, zonder dat de vaste deelen nog zeer ſterke aandoeningen gekregen hebben. En hy heeft geen ander geval in 't oog gehad. Want waren de vaste deelen ſlechts wat ſterk aangedaan geworden, de buikzuiverende middelen zouden noodzaaklijk door de verſterkenden geholpen zijn geweest. Zodanig was de zaadvloed, dien REGIUS waarnam, en van welken CRAANEN ons de beſchryving bewaard heeft. *Een man*, zegt hy, *van ſlijmachtig temperament, langen tijd vochtigmakende voedſels gebruikt hebbende, wierd van eene ontvloeijing eens waterigen, ſcherpen en lymigen vochts, zonder dezelve te voelen, overvallen. Hy vermagerde, wierd hol van oogen, en verloor dagelijks zijne krachten. Om deze ſlymige vochten te ontledigen, begon* REGIUS *met buikzuiveringen.* Hy gaf hem vervolgens verſterkende middelen, en beval hem opdroogende voedſels. Eindelijk, of dit nogniet genoeg ware, hy liet eene blaartrekking aan ieder been zetten (2). Maar die buikzuiverende geneestrant kan nooit plaats grijpen, wanneer de ziekte van de veneriſche buitenſporigheden een gevolg is,

(1) Oper. omn. p. 544.
(2) Zie J. J. MANGETI bibliotheca medico-practica, t. 2. p. 625.

is en, gelijk SENNERTUS zegt, van de verzwakking, die de zaadblaasjes uit de zo veelvuldige beurtwisſelingen van aanvulling en lediging ontfangen, afhangt.

De beſchryving van eenige gevallen zal ons de waare geneesmanier beſt aan de hand geeven.

TIMÆUS levert 'er ons eene op, welke nergens zich beter plaatſen laat dan hier. *Een jongman*, verhaalt hy, *van een bloedrijk temperament, zich in de Rechten oefenende, pleegde het handbedrijf der zelfbeſmettinge twee- of driemaal 's daags; ſomtijds nog meer. Hy verviel in eenen zaadvloed, die van eene verzwakking zijns gantſchen lichaams vergezeld ging. Ik beſchoude dien vloed als een gevolg der verſlappinge, in de zaadvaten ontſtaan, en hield de verzwakking afhanglijk van de veelvuldige zaadontvloeijing, welke de natuurlijke warmte verdreven, raauheden te weeg gebragt, het zenuwgeſtel gekrenkt, den geest verſtompt, en 't gantſche lichaam krachteloos gemaakt had.* Hy ſchreef hem een verſterkend trekſel voor, uit ſamentrekkende genees-middelen, ſpeceryen en rooden wijn beſtaande, een conſerf van denzelfden aart, alsmede een ſmeerſel, uit roozenolie, *mastix*, ſalpeter, Armeniſche *bolus*, gezegelde aarde, granaatbloemen en wit wasch ſamengeſteld. *De lyder wierd, na verloop eener maand, van dit ſchandelijke ongemak herſteld, en ik waarſchoude hem, zich van deze eerlooze ontucht te onthouden en Gods bedreiging te bedenken, die de ontuchtigen uit het rijk der hemelen buitenſluit.* 1 *Kor. VI.* (1).

Eén der beste Artſen, dien wy, ſchrijft my de Hr. ZIN-

(1) Ibid. p. 624.

ZIMMERMAN, *in Zwitserland hebben*, M. G. M. WEPFER *te Schafhuizen, wiens gezach niet dan van groot gewicht weezen kan, verzekert, dat hy eenen zaadvloed, op de zelfbesmetting gevolgd, door middel der staaltinctuur van* LUDOVICUS, *genezen heeft.* De Hr. WESLIN *te Zurzach bevestigt dezelfde zaak uit eigen ervarenheid. My aangaande*, voegt 'er mijn vriend by, *ik heb 'er zo goede uitwerkfels niet van aangetroffen.*

He Hr. *Professor* STEHELIN spreekt aangaande een geleerden man, die zich van eenen zaadvloed, zonder venerische denkbeelden te hebben, gekweld vond, en welken hy door het gebruik van kina- en staalwijn hersteld had. De artsenymiddelen, en onder anderen het Zwalbachswater, gelijk ook de verfrissing van koud water over de schaamdeelen en bilnaad, hadden hetzelfde goed gevolg niet by eenen jongman, die die quaal door de zelfbesmetting op zich gehaald had. Hy voegt aldaar by, dat de Hr. *Doctor* BONGARS, vermaard Praktizijn te Mazeik, twee persoonen, wier zaadblaasjes verzwakt waren geworden, tot hunne gezondheid gebragt had door hen driemaal 's daags acht of tien droppels *laud. liquid. Sydenhami* onder wat Pontacqwijn te laaten gebruiken, nevens eenen drank, uit de *salsaparilla* gekookt. Ten dezen opzichte word by dien Heer aangemerkt, dat, offchoon het *opium* een middel zy, hetwelk tegen den inzichtregel aanloopt, hetzelve echter door ETMULLER tegen de alte vaardige ontlasting, van een te geestrijk zaad afhangende, is aangeraden geworden. Maar het zy my geoorloofd te zeggen, dat men, met aandachtiglijk op den raad van

(1) Colleg. pract. speciale, c. 3, t. 1, p. 489.

van dien beroemden *Practicus* te letten, en de natuur der quaale, in zekere gevallen, te vergelijken met de krachten des *opiums*, ligt zal bezeffen, dat dit geneesmiddel somtijds wel nut doet, maar niet in het geval, waarin hy het aanraad. Hy splitst de verschillende soorten der ontvloeijinge met veel naaukeurigheid en toont van elke soort de oorzaaken en behandeling. Vervolgens tot de ontlasting, welke, zo dra de roede stijf word, geschied, overgaande, brengt hy twee oorzaaken van dezelve by, als eerstelijk de verslapping der zaadblaasjes, en ten anderen een alte ziedend, alte geestrijk en alte overvloedig zaadvocht, en in dit geval is 't, dat hy het *opium* voorschrijft. Maar met wat recht? Het *opium*, wier wellusttemmende kracht genoeg bekend is; eene kracht, daar ETMULLER zelf, *en* in zijn Werkje over dit artsenymiddel, *en* ter zelfder plaatse, alwaar hy den gemelden raad geeft, verslag van doet, kan hier niet dan de oorzaak der ziekte vergrooten, en uit dien hoofde ook niet dan de toevallen heviger maaken. Het geval, waarin het dienst doet, is in tegendeel, wanneer de vochten dun en waterig zijn, terwijl de zenuwen zich ter zelfder tijd ongemeen beweegbaar bevinden. Men weet, dat het deze éne en andere toevallen verbetert, dat het 't gevoel der prikkelinge verdooft, en dat het alle de ontledigingen, behalven de doorwaasseming, belet. Maar men kan het niet te veel herzeggen, dat men het niet behoorde voortetschrijven dan daar het te passe koomt, dewijl het, zonder dat, schadelijk zoude worden. De Hr. TRALLES levert ons, in zijn voortreflijk Werk over dit geneesmiddel, eene Waarneeming op, men vind aldaar nog diergelijke anderen, die ons verplich-

plichten om het met groote omzichtigheid te gebrui-
Iemand, zegt hy, die, van zijne jeugd af, tot besmettingen geneigd geweest, en hierdoor in een zeer verzwakten toestand geraakt was, had nooit, hetzy om de hoest of loslyvigheid te bedwingen, hetzy uit eenig ander inzicht, het *opium* gebruikt, of hem overquamen, geduurende den nacht, tot zijn groote schade, onkuische droomen, die van de uitwerping des zaads gevolgd wierden (1). Men vergunne my dan eene aanmerking, welke zich hier natuurlijk vertegenwoordigt en daarin bestaat, dat, ETTMULLERS dwaling ten duidelykste bewijst, I, hoe eene naaukeurige *theorie* invloed op de praktijk hebbe, welke, zonder haar behulp, niet zelden valsch en buiten het rechte spoor bevonden word; II, hoe bygevolge iemand, die de éene met de andere vereenigt, veel vooruit hebben moet boven zulkeenen, wiens wetenschap maar op eenige waarneemingen gegrondslaagd is, of die zich aan een systematische bespiegeling heeft overgegeven; eindelijk III, hoe het lezen der beste praktikaale Schryveren, ontbloot van die juiste *theorie*, welke haar bestaan aan onze eeuw verschuldigd is, dezulken om den tuin kan leiden, die, zonder hen te leezen, slechts een ingewikkeld geloof kunnen hebben en in de grondbeginsels, moetende strekken tot eenen toetssteen, door welken in de Geneeskunst goed en quaad te onderscheiden valt, onweetend zijn.

Ik zal met twee van mijne eigen Waarneemingen sluiten. Een grooter getal zoude overtollig weezen.

Een jongman van twintig jaaren, het ongeluk gehad heb-

(1) Usus opii salutaris & noxius, p. 131.

hebbende van zich te bezoedelen, wierd van een gestadige lymige ontvloeijing en van Nachtbevlekkingen aangetast. Deze quaalen vergezelde, van tijd tot tijd, eene aanmerklijke uitputting. Hy had menigvuldige en hevige pijnen in de maag, gevoelde zijne borst ongemeen zwak, en zweette heel ligt. Ik beval hem de volgende conserf te gebruiken. *R. Conserv. Rosar. rubr. unc. iij, conserv. anthos, cort. peruv. aa. unc. j. mastices dr. ij, terr. catech. dr. j, ol. cinam. gtt. iij, syr. cort. aurant. q. s. F. Elect. solid.* Hy nam 'er tweemaal 's daags een half lood van. Na verloop van drie weeken bevond hy zich in alle opzichten aan 't beteren. De ontvloeijing geschiedde niet meer dan na de nachtbevlekkingen, en dezen waren ook veel verminderd. Het zelfde middel, nadat hy 't vijftien dagen vervolgd had, herstelde hem tot volkomen gezondheid.

Twee buitenlandsche echtgenooten, by my te voren onbekend, en byna ter zelfder tijd van eene ontvloeijing, met verzwakking en pijnen langs de geheele ruggraat, overvallen, konden de oorzaak hiervan, nadien zy wel verzekerd waren, dat 'er geene venerische besmetstoffe onder schuilde, nergens aan toeschryven dan aan hunne overmatige huwlijksdrift. By den man was de ontvloeijing allersterkst. Beiden hadden zy, hoewel geheel vruchteloos, de proef genomen van verscheiden geneesmiddelen, en onder anderen van merkuriaale pillen, die de ontvloeijing nog heviger hadden aangezet. Zy zonden by my om raad. Ik beval hun de koude baden, en schreef hun eenen wijn voor, uit kina, staal en roode roozen bereid. Dit middel gebruikten zy ge-

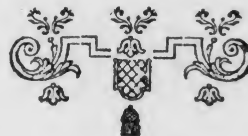
geregeld, maar het rivierbad viel hun wegens den gestadigen regen (want het was in den zomer des jaars 1758,) zeer moeilijk. De vrou had 'er maar twee- of driemaal gebruik van gemaakt, de man twaalfmaal. Ten einde van vijf weeken gaven zy my bericht, dat zy byna t'eenemaal hersteld waren. Ik ried hen deze middelen te vervolgen tot op de volkomen genezing, welke niet lang achterbleef.

Zodanige gelukkige gevolgen konnen evenwel niet dienen om een algemeene en gunstige voorzegging optemaaken. Zeer dikwijls is deze ziekte by uitstek hardnekkig, en zelfs somwylen ongeneeslijk. Ik zal 'er slechts een enkel, maar klemmend voorbeeld, van bybrengen. Een der grootste Kunstoefenaaren, dien wy thans in Europa hebben, en die de geneezende wetenschap met zijne Werken, allen van uitmuntende waarde, verrijkt heeft, is, sedert vijftien jaaren, met een enkelen zaadvloed gequeld geweest, welken *noch* hy, *noch* de bedrevenheid van sommige andere Artsen, door hem geraadpleegd, in staat geweest zijn van te verdrijven. Dit beklaaglijke ongemak doet hem allengs uitteeren, en maakt ons beducht, dat wy hem verliezen zullen, lang voor het tijdstip, tot welk te wenschen ware dat hy zijn leven gerekt had, en naar den gewoonen loop der dingen zoude kunnen trekken.

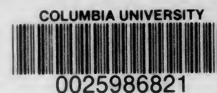
Thans my verder uittebreiden, zou geen nut doen. Niets van 't gene in staat is om den jongen luiden de oogen te doen vestigen op de verschriklijkheden des afgronds, waartoe zy zelven zich den weg baanen, heb ik getracht overteslaan. Ik heb tot de herstelling der quaalen, welken zy zich op den hals haalen, de bequaamste middelen aangewezen. Ik eindig dan met te herhaalen, hetgene ik onder het beloop dezer Verhandelingen alrede gezegd heb, dat sommige gelukkige genezingen niet strekken om hen te verblinden. Zulk een, die best hersteld is, herkrijgt bezwaarlijk zijn eerste sterkte, en behoud geenen tamelijk gezonden staat dan onder de grootste behoedzaamheid. Het getal der genen, die met verzwakking blijven sukkelen, is eens zo groot als die genezen worden. Ook moeten eenige voorbeelden van persoonen, die *of* niet heel ziek geweest zijn, *of* by wien sterker temperament de herstelling met meer schik heeft kunnen bevorderen, niet aangemerkt worden, alsof zy een algemeenen regel uitmaaken.

——— ——— ——— Non bene ripæ
Creditur; ipse aries etiam nunc vellera siccat.

O Schaapjes, 't is aan strand niet goed te staan:
Ook droogt de ram de huid, en week 'er reeds van daan.

This book is due two weeks from the last date stamped below, and if not returned at or before that time a fine of five cents a day will be incurred.

176.4 T52

Tissot

176.4 T52

APR 7 1938

